

VIGILIA

1994 / 11

NORBERT GREINACHER: **Nyíri Tamás – a pontifex**

SZENNAY ANDRÁS: **A teológus Nyíri Tamás**

BRÜCKNER ÁKOS: **Halász Pius emléke**

RÓNAY LÁSZLÓ: **Radnóti Miklós spiritualizmusa**

D. MOLNÁR ISTVÁN: **Római katolikusok a Szovjetunióban**

Beszélgetés Kada Lajos érsekkel

LUKÁCS LÁSZLÓ:	Holtak és élők	801
NORBERT GREINACHER:	Nyíri Tamás — a pontifex (<i>Gáspár Csaba László fordítása</i>)	802
SZENNAY ANDRÁS:	A megújulás szolgálatában (A teológus Nyíri Tamás)	804
BRÜCKNER ÁKOS:	Halász Pius emléke	812
HALÁSZ PIUS:	Jézus	822
D. MOLNÁR ISTVÁN:	Római katolikusok a Szovjetunióban	829
JUHÁSZ GERGELY:	Az anglikán—római katolikus párbeszéd	835
SZOKOLAY KÁROLY:	Zsoltár 1990; Imádság (<i>versek</i>)	848
RÓNAY LÁSZLÓ:	Radnóti Miklós spiritualizmusa	849
KERESZTY RÓKUS:	'Sigmund Lóránt elmékedéseiből	855
BRASNYÓ ISTVÁN:	Csapattest (<i>vers</i>)	859

A VIGILIA BESZÉLGETÉSE

LUKÁCS LÁSZLÓ:	Kada Lajos érsekkel	860
----------------	---------------------	-----

MAI MEDITÁCIÓK

MOHÁS LÍVIA:	„A tudatlanság felhője”	867
--------------	-------------------------	-----

PERSPEKTÍVÁK

P. GÁBOR MÓZES:	Az ökumenizmus kudarcai és reményei	869
-----------------	-------------------------------------	-----

SZEMLE

(a részletes tartalomjegyzék a hátsó borítón)	873
---	-----

Holtak és élők

Novemberben, a halottak hónapjában különös élességgel áll elénk az elmúlás és a halál ténye.

A halál körülöttünk is ott leselkedik születésünktől fogva. Egy-egy balesettel, betegséggel hirtelen tud reánk törni, az öregség közeledtével azonban mindenkit bekerít, hogy lassan, részenként megfossza egészségétől, beszűkítse életlehetőségeit. Tovább él-e belőlünk valami itt a földön?

A történelem hatalmas folyamatában élünk benne mindnyájan. Mai tündöklésünket és vergődésünket, örömeinket és haragos-fájdalmas indulatainkat beárnyékolja, olykor a reális mércéhez és méretekhez visszaigazítja az a tudat, hogy tegnap még senkik se voltunk, holnapra pedig már nem leszünk tagjai földi világunknak.

Ezt a horizontális szemléletet keresztelik a hit vertikális távlatai. Nemcsak a földi történelem folyamatában élünk benne, hanem az örökké élő Isten gondviselésében is, aki a semmiből az örök életre, örök szeretetre és örök boldogságra teremtett bennünket. Múló életünk önmagában is érték: ajándékként fogadjuk, és mindent megteszünk oltalmazásáért és kiteljesedéséért. De tudjuk, hogy mindez csupán kezdet, az igazi életnek csupán csírája, ígérete, előíze. Az édesanyja méhében növekvő magzat már igazi ember, de még születésre vár. Embrionális létünk majd az eszkatologikus beteljesedésben, odaát születik meg az örök szeretet tökéletes és maradéktalanul boldog kommuniójára. Tegnap senkiből mára a földön élő emberekké lettünk, Istennek az örök életre meghívott választottai, akik holnapra — halálunk után — válunk egészen újjászületett, krisztusi emberré, a Lélek által az Atyában.

A keresztény ember erre a misztériumra, rejtett s mégis létező, sőt jelenlévő valóságra építi rá az életét: hisz abban, hogy az a Jézus támadt fel, aki meghalt; hogy a Feltámadott jelen van köztünk Szentlelke által; hogy vele mi is eltemetkezhetünk a halálba, s vele együtt mi is feltámadunk. Az „egydimenziós” ember csak a történelem horizontális folyamatát látja, s annak színpadán játssza el a neki kijelölt szerepet, hogy hosszabb-rövidebb tündöklés után eltűnjék a süllyesztőben. A hívő ember világa a Krisztus keresztségével megnyitott második dimenzióval válik teljessé. Ezek a távlatok adják napi tetteinek rendező elvét, növelik meg örömeit a reményben, teszik elviselhetővé a fájdalmat.

Földi életünk ráépül az előző korok életére, s azokhoz hasonlóan súlylyed el. Mennyi létünk viszont belenyílik az öröklétbe. Ez az öröklét van jelen köztünk és bennünk, már mostani életünkben, a Feltámadt Krisztus Lelke által: Ő hívogat, vigasztal, irányít bennünket a földi élet útjain. A halál árnyékában élünk, de az örök élet ragyogása áttündöklöklik minden sötétségen és homályon, még a bűnön és a halálon is.

Nyíri Tamás

— a pontifex

NORBERT
GREINACHER

A szerző a Tübingeni Egyetem Katolikus Fakultásán a gyakorlati teológia professzora. A Vigilia számára írta e nekrológot.

Jakab apostol levelében olvassuk: „Hogyan mondhatjátok: ‘Ma vagy holnap elmegyünk ebbe és ebbe a városba, ott maradunk egy évig, kereskedünk és nyereséget szerzünk!’ Hiszen nem tudjátok, mit hoz a holnap. Mert mi a ti életeitek? Pára vagytok csak, mely egy kis ideig látszik, azután ismét eloszlik” (4,13-15).

Ezek a versek jutottak eszembe, amikor megtudtam barátom, Nyíri Tamás halálhírét. 1994. július 21-én, röviddel 74 éves életkora előtt érte utol a halál. Ez év februárjában még intenzív beszélgetésbe merültünk mindig oly vendégszerető házában, legközelebbi munkatársa, Neubauer Irén társaságában.

Már nem emlékszem pontosan, mikor találkoztam Nyíri Tamással első ízben. Úgy harminc évvel ezelőtt lehetett, amikor tanársegéd voltam a Bécsi Egyetem Katolikus Teológiai Fakultásán, a néhány éve már elhunyt Ferdinand Klostermann mellett, akinél a habilitációs dolgozatomat készítettem, s aki egyben barátságával is megtisztelt. Attól fogva rendszeres kapcsolatban álltam Nyíri Tamással, s nyitott, őszinte, szellemes és vendégszerető barátra leltem benne. Halálának híre most arra figyelmeztet — engem, aki immár 63 éves vagyok —, hogy a Jakab levél szavai rám is vonatkoznak.

Nyíri Tamás — szinte úgy mondanám: lényegi alkatánál fogva — pontifex volt, hídverő, egymással szemben elterülő szellemi vidékek összekapcsolója.

**A teológia és filozófia
között**

Jelentős szolgálatot tett azzal, hogy szüntelenül közvetített a keresztény hit és annak reflektált alakja, a teológia, továbbá a hagyományos és a kortárs bölcsélet között. Canterbury Anselm tétele — „credo ut intelligam” — az ő gondolkodását is fémjelezhetné. Két irányban igyekezett hidat építeni: egyrészt a keresztény hívők számára közvetítette a hagyományos és a kortárs filozófiát, mégpedig a keresztény hit elmélyítésének szándékával, másrészt azon fáradozott, hogy a filozófusoknak megvilágítsa: a keresztény hit „obsequium rationale” (ésszerű hódolat) és nem „sacrificium intellectus” (az értelem feláldozása).

**Közép- és
Kelet-Európa között**

A „létező szocializmus” idején Nyíri Tamás egyike volt azoknak az igen kis számú csoportot alkotó teológusoknak és filozófusoknak kelet-európai szocialista országokban, akik a nehézségek ellenére is párbeszédet folytattak a nyugati filozófusokkal és teológusokkal. Személye fontos tájékozdási és kapcsolódási pont volt mindkét irányba. A teológusok, mint jómagam számára, akik előbb Bécsben, majd Tübingenben dolgoztak — jóval a politikai fordulat előtt —

A kereszténység és a szocializmus között

Nyíri Tamás fontos összekötő kapocs volt a közép-európai egyházakkal és teológiákkal folytatott érintkezésben. Mi sem természetesebb tehát, hogy számos nyugati teológiai konferenciára kapott meghívást, illetve előadásra szóló felkérést, ahol is éppoly szenvedélyesen mint amennyire megfontoltan képviselte álláspontját. Szívesen emlékezem vissza a budapesti Katolikus Hittudományi Akadémia és a Tübingeni Egyetem Katolikus Fakultásának kapcsolatára, melyet legnagyobb részt ő ápolt.

A Paulus-Gesellschaft, melyet Erich Kellner alapított 1955-ben mint a keresztény hit és a modern tudományok közötti párbeszédre törekvő tudósok fórumát, hamarosan a keresztények és a szocialisták párbeszédét helyezte tevékenységének középpontjába. Az 1965-ös salzburgi konferencia (vö. E Kellner, *Christentum und Marxismus heute*) éppúgy történelmi jelentőségűnek számít, mint a marienbadi, melyre 1967-ben került sor az akkori Csehszlovákiában, s amely kétségkívül egyik érlelője volt a hamarosan bekövetkező „Prágai tavasz”-nak.

Nyíri Tamás szenvedélyesen elkötelezte magát e párbeszédben, és a valódi pontifex szerepét töltötte be. Az egyik oldalon autentikus keresztény teológus volt, a másikon nyitott a történelmi és kortárs szocializmus törekvései iránt. Semmiféle kompromisszumot nem kötött, de figyelmesen meghallgatott minden érvet, és mindig kész volt a közvetítésre.

A magyar katolikus egyház és a szocialista állam között

Jól tudom, hogy a következő gondolatokkal síkos terepre merészkedem, de mégis megteszem.

A következő esetre emlékszem, amely megvilágítja, mit is szeretnék mondani. Tamás mesélte, hogy egy Bécsben rendezendő teológiai konferenciára szóló vízum ügyében behivatták az Állami Egyházügyi Hivatal titkárságára. Először megtagadták tőle a vízumot. Erre ő közölte az államtitkárral: megtagadhatják a vízumot, ő azonban garantálja, hogy e tényről másnap minden nyugati sajtóügynökség be fog számolni... Végül megkapta a kiutazási engedélyt!

Számomra ebből az ügyből kiviláglik Nyíri Tamás gerincessége. Az egyik oldalon a legcsekélyebb kétséget sem ébresztette afelelől, hogy lojális és hűséges tagja hazája katolikus egyházának. Ugyanakkor a másik oldalon kritikus párbeszédben állt a szocialista állam képviselőivel.

Nyíri Tamás számomra, aki 1963 óta a fordulatig majd minden keleteurópai országot rendszeresen látogattam, példaszerűen élte meg keresztény voltát a létező szocializmus keretei között. Az egyik oldalon hiteles keresztény és teológus, minden opportunizmus nélkül. A másikon viszont nem afféle szektás, aki gettóba zárkózik, hanem olyan autentikus tanú, aki mindenkor kész a dialógusra és az érvek megfontolására.

Meghajtom fejem embersége és kereszténysége előtt!

Gáspár Csaba László fordítása

SZENNAY ANDRÁS

A megújulás szolgálatában

A teológus Nyíri Tamás

Született 1921-ben Budapesten, bencés szerzetes, nyugalmazott főapát, teológus. Legutóbbi írását 1994. 9. számunkban közzöltük.

Amikor Nyíri Tamásról teszek közzé emlékező sorokat, elsősorban a hazai teológiai munka megújulásáért szolgálatot vállaló szakembert tartom szem előtt. Teológiai munkásságát az esztergomi teológiai főiskola tanáraként, majd a budapesti teológiai fakultás professzoraként gyakorolta. Húsz esztendőn át volt kollégám a budapesti teológiai fakultáson. Felejthetetlenek maradnak számomra a szakmai és egyben baráti beszélgetések, melyek során ismeretanyagban mindig gazdagodtam.

Nyíri Tamás nemcsak hazánkban volt ismert személyiség. Nevét — előadásai és írásos munkássága révén — külföldön, elsősorban német nyelvterületen jól ismerték és értékelték. Külföldön azonban mindig „vendégelőadó” volt, munkáját, szolgálatát itthon végezte. Világosan látta: a magyar hívőknek szükségük van arra, hogy megismerjék, megértsék, milyen kérdések foglalkoztatják a II. Vatikáni zsinat óta megújulni törekvő világegyház közvéleményét. Arra törekedett, hogy világos érveléssel ismertté tegye és előmozdítsa a zsinat által sürgetett gondolkodásbeli megújulást, s ehhez felhasználta a szakirodalmat is. Sajnálatos módon a magyar egyházban nem mindenki értékelte kellőképpen a tőlünk nyugatra lévő országok (keletről e vonatkozásban aligha beszélhetünk!) teológusai és hívői által „szőnyegen tartott”, a zsinati megújulást szolgáló megnyilatkozások ismertetését. Remélhetjük, hogy Nyíri Tamás munkásságának eredményeképpen is, egyre többen tudatára ébrednek: nem szakadhatunk ki, nem különíthetjük el magunkat a világegyház szellemi áramlataitól. Idővel talán egyre többen elismerik, hogy a zsinati tanítást terjesztők, a teológiai megújulást szolgálók, a tovább építők nem az ördög incselkedésének áldozatai, nem ostoba emberek feltűnési vágyának gyümölcsei (vö. Alszeghy Zoltán: *Bevezetés a teológiába*, Róma, 1975, 94).

E rövid emlékező írás keretén belül arra nem vállalkozhatom, hogy Nyíri Tamás teológiai munkásságát részletesen és elemezve bemutassam. Meggyőződésem, hogy 40-50 év után személyével mint a huszadik századvég magyar teológiai megújulásának kiemelkedő munkásával foglalkozik majd a teológiai fakultás egyik-másik doktori értekezése, talán ilyen címmel: *A huszadik századvég magyar teológiai megújulásának egyik kiemelkedő munkása.*

Amit célul tűztem ki, azt így foglalhatom össze: Nyíri Tamás gondolatai a teológiáról, annak egy-két alapkérdéséről és feladatáról.

Nyíri Tamás a közelmúltban egyik 1992-es előadásában kritikusan, — negatív tapasztalataira gondolva — szomorkásan állapította meg: *a hazai egyházi feladatok között egyik legfontosabb kívánalom a teológia megújulása.*

Hagyományörzés és megújulás a teológiában

A teológusok felelőssége

Nyíri Tamás több évtizedes teológiai munkássága alatt tisztában volt a saját és általában a *teológusok felelősségével*. Előadásaiban és írásaiban hangoztatta, hogy egyházunkban nem a kritikusan gondolkodó értelmiségiek okozzák a legnagyobb gondot, hanem „Isten egyszerű népe”. Azok tudniillik, akiket némely lelkipásztor szerint távol kell tartani a teológusoktól, mert megzavarhatják őket... Igazuk van azonban a tömegtájékoztató eszközök szakembereinek: a rádió és a televízió korában nincs többé „egyszerű” ember. A médián keresztül ma úgyszólván minden emberközelbe kerül, az „egyszerű” embereket is eléri az „új idők” új gondolatai. Az embereket nem a teológusok rendítik meg, hanem az egyházban de facto végbemenő, kikerülhetetlen változások. Ha a hívek botránkoznak, akkor a felelősség — hogy milyen mértékben, nehéz eldönteni — rendszerint azokra a népszerűsítőkre hárul, akik — nem képezvén magukat — nem képesek kifejtetni, hogy az új eszmék hogyan egyeztethetők össze a régi hittel. De még nagyobb felelősség terheli azokat — vallja Nyíri —, akik a *zsinatot* nem új kezdetnek, hanem a múlt összegzésének tekintik.

Nemcsak a kritikus teológia kelt nyugtalanságot, hanem a kritikai tudat hiánya is. Pontosabban az, hogy a hívőket nem készítették fel az egyházban ténylegesen bekövetkezett változásokra, nem ébresztették fel kellő időben a megértést az egyház belső reformtörekvései iránt...

A zsinat magyar hatása

Nyíri Tamás jól látta, hogy akinek nem volt módjában követni a zsinatig az egyetemes teológia fejlődését — ez a hívők zömének nem állt módjában —, azt a zsinat érthetően megdöbbenette. Nem az „újító” teológusok megnyilatkozásai, hanem az egyház egyetemes zsinatának publikált tanítása. Akiknek módjában állt figyelemmel kísérni ezt a fejlődést, azok igazolva érezhették az „újszerű” teológiai gondolkodásmódot. Ebből következett a továbblépés igénye. A zsinat utáni, az új iránt érzékeny teológusok és hívek elemükben érezhették magukat, mások zavarba jöttek, mert nem bírtak megbirkózni saját múltjukkal vagy az előttük álló új feladatokkal.

Mindebből következik — folytatja gondolatmenetét Nyíri —, hogy a teológus nem zárkozhat el a „rázós” kérdések elől, nem háríthat át mindent a gyakorlatra. Aki így értelmezné Krisztus ta-

nításának kibontását, az teljesen félreérti az Evangélium üzenetét. Ha a konkrét, kérdező embereket tartjuk szem előtt, rájövünk, hogy például nem a marxi valláskritikával van a legtöbb gond, nem is az ideológiai küzdelmekkel, hanem a fő probléma elmaradottságunk, felkészületlenségünk a hit korszerű hirdetésére. Nem tudunk megfelelni a hívő ember *mai kérdéseire, az élő hit követelményeinek.*

Nyíri több alkalommal reflektált arra is, hogy az egyetemes és a hazai egyházban tapasztalható teológiai megtorpanás valószínűleg azzal magyarázható, hogy *rosszul tettük fel kérdéseinket.* A megszokott kérdésekre kerestünk új válaszokat, holott egészen más kérdéseket kellett volna feltennünk. Példáiból néhányat említtek.

A hit. A zsinat előtt általában apologetikusan közelítettük meg a kérdést, minden igyekezetünk a bizonyításra összpontosult. Gyakran önmagunk meggyőzésének szándékával. A zsinat után az egykori apologetikus kérdésekre új válaszokat kerestünk. Kimutattuk a régi bizonyítékok gyöngéit, újakat viszont nemigen találtunk. Az új, mondjuk „hermeneutikus” kérdésnek nem arra kell irányulnia, hogy van-e Isten, hanem arra, ki az Isten? Mit mond Jézus a *valóságról* és hogyan válaszol *hitünk* kérdéseire? Azt kell „bebizonyítanunk”, hogy a felelet nemcsak az értelem dolga, hanem feltételezi és *kihívja az egész embert.*

Az egyházi közösség. Egykor azt kérdeztük, hogyan lehetünk jó katolikusok. A katekizmus válasza: vasárnaponként becsületesen hallgass misét, bűneidet évenként gyónjad meg, böjti időben menyegzőt ne tarts stb. A mostani válasz nem az anyaszentegyház öt parancsolatát hangsúlyozza, hanem a jó keresztény életet. De egymagunkban lehetetlen keresztény életet élnünk. Ezért kérdezzük, keressük, hogy *miképpen alakítható ki a valódi keresztény közösség,* amelyben keresztényként gyökeret verhetünk.

A liturgia. Nem az a lényeg, milyen nyelven végezzük a liturgiát, hanem hogy *milyen legyen* a céljának megfelelő liturgia a modern világ megváltozott viszonyai között. Talán e téren ez a legégetőbb gondunk, és ma még sejtelmünk sincs a megoldásról.

Az aszkézis. A múltban azokat tartották jó keresztényeknek, akik sok mindenről lemondtak. S az új válasz a régi kérdésre: „Főlölesleges a lemondás, az önmegtágadás: az embernek az a rendeltetése, hogy kibontakoztassa önmagát.” Ez a fajta egzisztencializmus azonban nem őszinte. A teljes képhez ugyanis hozzátartozik mindaz, amit az egzisztencialista filozófusok mondanak a hiteles emberi életről. És ez nem ösztöneink kiélésében, hanem önfegyelemben és az embertárs szolgálatában valósul meg.

Az értelmiség. Korábban az okozott fejtörést, hogy miképpen tartható kordában ez a kritikusan gondolkodó réteg. Ma már azonban *létkérdés,* hogy az értelmiség miképpen teljesítheti sajátos

feladatát, miképpen fejtheti ki mellőzhetetlen működését az egyházban.

Nyíri a felhozott számos kérdés után gondolatait így foglalja össze: A teológiának vannak új kérdései. Ezek hosszan sorolhatók. De mindezek összefoglalhatók — és éppen ebben rejlik az újdonság — abban a kérdésben: *Kicsoda Jézus? Mit jelent számunkra?* — Ne feledjük, a mai ember már nem naiv és még nem jóhiszemű: lénye egész szomjúságával vágyódik a Jézussal való találkozásra, hogy miután megtalálta benne a számára megnyugtató életmodellt, ráeszméljen arra a jóhiszeműségre, mely nem fojtja el a kritikát, hanem magasabb szintre emelve beépíti hitébe.

Természetesen az új kérdések, új problémák nem változtatják meg a *teológia alapkérdéseit*. Nyíri ezekkel több írásában foglalkozik.

A teológia alapkérdései

A teológia Isten üdvösséget közvetítő, történelemben megvalósuló tetteit gondolja át — elsősorban a Názáreti Jézus életét, tanítását, halálát és feltámadását. *Mai feladatunk*, hogy saját történelmi-társadalmi helyzetünkben reflektáljunk az egyház — Jézustól útra induló — kétezer éves történetére. Mindarra, ami az idők folyamán csakugyan mértékadó volt, ami valóban meghatározta és meghatározhatja életét — és ezt megkülönböztessük a történelmi hordaléktól. Hirdetnünk kell az egyházban, az egyháztörténelemben és a mi életünkben továbbélő Jézust. Ugyanakkor nem hagyhatjuk figyelmen kívül a zsinati megfogalmazást: „a katolikus tanításhoz tartozó igazságoknak egymásutánjuk, vagyis rangsoruk van, mert másképpen kapcsolódnak a keresztény hit alapjaihoz”. Azaz: a részletkérdések és másodlagos igazságok túlhangsúlyozása, bogozése helyett az *alapigazságokat* kell hirdetnünk. Új erővel és új nyelven kell hirdetnünk a felfoghatatlan Istent és ittlétét a Megfeszítettben, azt, hogy Isten Jézus Krisztusban végtelenül megközelítette az embert. Tudomásul kell vennünk, hogy az ember — ember, Isten viszont Isten, azaz felfoghatatlan titok, aki végtelenül felülmúl mindent, ami rajta kívül van és elgondolható. *S ez nyitja meg az utat az isteni Isten felé.*

Ökumenizmus, 11.

Hogyan beszéljünk Istenről?

Ez utóbbi gondolat — nagy tanítómesterét, Rahnert követve — Nyíri vissza-visszatérő témája. Előadásaiban, írásaiban egyaránt a *hogyan beszéljünk Istenről?* kérdést teszi fel. Válasza: úgy, hogy megváltoztatjuk a megszokott, megmerevedett, sablonos szövegeinket, összefüggéstelen összefüggéseinket. Eredeti módon kell szólnunk Istenről, ha azt akarjuk, hogy komolyan vegyék szavunkat, hogy jelentéshordozó beszédünk legyen. Beszéljünk úgy Istenről, ahogyan mi magunk találtunk rá az életünkben. Az emberek akkor veszik komolyan szavunkat, ha tapasztalás áll azok mögött. Ha megtapasztaljuk a lét értelmét a halálban, a csődben, a sikertelenségben és az elbukásban csakúgy, mint az értelem és a szív csillapíthatatlan szomjúságában, az emberek közti önzetlen szeretetben. Ez a tapasztalás állít majd válaszút elé: elfogadjuk

vagy elvetjük létünk így megtapasztalt értelmét? Ha igen, akkor ennek az értelmességnek az elfogadásában már tudjuk, hogy mit is kell értenünk ezen a szón: Isten.

Isten misztériuma

Amióta kereszténység van és amíg lesz világunkban, a *felfoghatatlan Isten titkát* kell hirdetnünk. Nem feledhetjük, hogy őt csak megközelíthetjük gondolatainkkal, de nem ragadhatjuk meg soha. Akkor és addig hiszünk az igaz Istenben, amíg nem feledkezünk meg arról, hogy Ő felülmúl mindent és mindenkit. Isten nem e világ alapvető képlete, amivel manipulálhatunk, amelyből felépíthetjük egzisztenciánkat. És nem is az a végső formula, amely megszüntethetné létünk összes ellentmondását. Isten szent titok, de nem a hiány, nem az ideiglenesség, nem a szükség, hanem a teljes bőség titka. Minden tőle függ, de Ő nem függ semmitől. Megragadott és magához igazította létünket, mielőtt felfoghattuk volna. Az első és utolsó kérdés, mert Ő kérdezteti meg velünk emberlétünk összes kérdését. Ő az, aki először és utoljára szeret, Ő ajkunkon a szeretet íze, szívünkben a szeretet tüze. Kihívó, aki folyton kicsalogatja az embert végessége börtönéből a fényre, az életre. Önmagában nem tapasztaljuk meg, mindig csak mással együtt és másokon keresztül. Nem nevezhetjük meg, mégis, akaratunk ellenére is nyugtalanítja szívünket. — A kereszténység erről az Istenről szól, őt hirdeti, az igazságnak azzal a ragyogó erejével, a létnek azzal a legvégső bátorságával, ami annak az Istennek az ajándéka bennünk, aki az embernek ígérte el önmagát.

A megtestesült Istenfia, Jézus

Isten azonban „távol van”. Így érzi ezt a legtöbb ember. A történelem tanúsága szerint az *emberi szellem egyedül Jézus előtt* tudta összeszedni bátorságát, hogy megvallja benne az Istent és az embert — az Istenembert. *Jézus híveinek közösségében* találta meg az Isten üdvözítő jóságát és erejét, a szükséges Fényt az élethez. És mivel így volt — s marad, azért borul térdre a *megtestesülés misztériuma* előtt. Istent nem az elvont eszmék világában, hanem a barlangistállóban „fedezte fel” — és azóta örömkönnyek között vallja meg: „Az Ige testté lett és közöttünk lakott” (Jn 1,14).

Istenről sohasem lesz könnyű beszélni, még kevésbé valóban hinni és remélni benne, igazán szeretni őt. Ki kell törni gondolkodási rendszerünkből, mely már a bölcsőtől kísér. De ha igaz, hogy az emberszív legmélyebb igénye az imádás (Nyíri véleménye szerint ez a vallás alapja!), akkor bátran kell hirdetni a *nem „hézagpótló”* Istent és akit hozzánk küldött, Jézus Krisztust.

Az egyház belső megújulása

A zsinati egyház képe

Nyírit évtizedeken át „*izgatta*” az *egyházzal kapcsolatos számos teológiai probléma és gyakorlati kérdés*. 1965 óta tartott előadásában, közéleti írásában tárta hallgatói-olvasói elé az *új, zsinati egyházképet*. Gyakran utalt rá, hogy az egyház — épp mert az időben él — nem az üdvözültek mennyei gyülekezete, hanem Istennek a történelem,

**Az egyház: intézmény
és közösség**

az emberiség szolgálatára meghívott és kiválasztott népe. Mivel a történelemben él, azért a változás és a folytonos megújulás törvényének van alávetve. A zsinaton — mint ismeretes — az egyház egyértelmű igent mondott a változásra (a régi elvet ismételve: *ecclesia semper reformanda*). Ezt kell képviselnie minden, Isten útra küldő akarata szerint úton járó katolikusnak. Az újat ilyen megfontolás alapján kell felismerni és Jézus szándéka szerint értelmezni. Csakis így oldhatók meg keresztény *egzisztenciánk belső feszültségei*, melyek a mindenkori mában megélt *világi elkötelezettségből és örök hivatásunkból fakadnak*. Az egyház nem ad ugyan kifejezetten modellt, még kevésbé „receptet”, hogy miként éljünk a világban, de felajánlja Jézus sokféleképp hozzánk érkező kegyelmét, hogy modell és receptek nélkül is megálljuk helyünket.

Sajnos, az egyházat *intézményei* olykor el-elszakítják evangéliumi lényegétől. Ez a sajátos „egyházi elidegenedés” útja, mely akadály a annak, hogy azonos legyen önmagával. A testvéri közösségből így vált az idők során földi birodalom — uralkodókkal és alattvalókkal, így lett a kereszténység hirdetéséből elvont eszmei rendszer, amely a keresztény türelemmel és megértéssel szemben türelmetlenségre hajlik. Az eucharisztikus közösségből, az Úr emlékezetének ünnepléséből parancs-teljesítő szolgalelkűség, az egyházi tekintélyből az uralkodás hatalmi eszköze, a keresztények világi küldetéséből a világ megvetése.

A keresztény, az egyház tagja sohasem feledheti, hogy *megváltott ember*, a keresztény közösség a *megváltottak testvéri közössége*. A megváltás új teremtés, a megváltott ember új teremtmény. Ha így állunk a megváltott emberrel, akkor ez fokozottan igaz az egyházra is. Arra a közösségre, melyben Jézus mindenekelőtt közös asztala köré gyűjti a benne hívő testvéreket. A szeretet és hűség közössége ez. Jézus az asztalnál önmagát adja eledelül. Aki az Ő testéből eszik, valóságos közösséget, egy testet alkot Krisztussal.

1Kor 10,29

A közösségi élet feszültségekkel jár. Ez is hozzátartozik az emberek között álló egyház életéhez. Végzetes lenne, ha véleménykülönbségek esetén rögtön bűnt vagy gonoszságot emlegetnének. Senki sem vonhatja kétségbe a másik hitét, szeretetét, hűségét azért, mert véleménye eltér az övétől. „Miért vessem alá szabadságomat egy másik lelkiismeret ítéletének?” Nem a véleménykülönbségek ellenére, hanem éppen ezekben alakul ki az igazi egység, a valódi, a szeretetben fogant testvéri összetartozás. Az egység köteléke egyházunkban nem szabvány, hanem a különbözőségeken is felülemelkedni tudó szeretet, amely akkor is elfogadja a másikat, amikor már alig tudja megérteni.

Hogyan él a magyar papság?

Nyíri Tamás teológiai szemléletének és munkásságának néhány alapvető gondolatából állítottam össze e reá emlékező írást. Még jó

néhány témát érinthetnék. De nem szeretném említés nélkül hagyni egyik „legnagyobb port” felvert írását. Ez is arra utal, hogy ő *nemcsak „elméleti” témákkal foglalkozó teológus volt, hanem a híveknek, elsősorban paptestvéreinek gondjai, problémái is közel álltak a szívéhez.* Ez utóbbinak „kifelé” is érzékelhető megnyilatkozása volt a TEOLÓGIA folyóirat 1972/3. számában közzétett írása: *Hogyan él a magyar papság?* Akkor az írás országos feltűnést keltett, s kiváltotta az állami vezetés elutasítását. A bíráló válasz az Új Ember hetilapban jelent meg Cserhádi püspök tollából. Tíz évvel később egy budapesti teológiai tanulmányi napon Nyíri megismételte állításait, hozzátéve, hogy a problémákat felvető helyzet még mindig nem változott, sőt romlott. Cserhádi püspök jelen volt az előadáson és — mintegy 120 hallgató előtt kijelentette: „Be kell vallanom, Nyíri Tamásnak igaza volt és — sajnos — állításai ma is helytállóak.”

Egy két „desiderata” az írást összefoglaló befejezésből:

— A zsinati gondolkodás elsajátítása érdekében kívánatos lenne a püspökök és a teológiai tanárok rendszeres eszmecseréje. A püspöki tanítóhivatal nem nélkülözheti a teológusok tanítóhivatalának támogatását, a teológusoké pedig nem szigetelődhet el a püspökökétől.

— A zsinat többszörösen lelkére köti a püspököknek a papok teológiai továbbképzését. Az eddigi eredménytelenség következtében a továbbképzés új modelljére van szükség.

— A püspökök legfontosabb feladata az egyház egységének szolgálata. Nem a véleménykülönbségeket elfojtó adminisztratív intézkedésekkel, hanem a különbözőségeken felülemelkedő, azokat magasabb szinten egyesítő, türelmes, őszinte, evangéliumi szeretettel.

— Eszmék nem zárhatók karanténba. Biztosítani kell a kollégialis vezetés lehetőségét, a hívek felelős beleszólásának jogát, a papi szenátusok, lelkipásztori tanácsok stb. demokratikus felállítását és működését.

— Az ösztönös vezetés korszerűtlen. Az egyházi vezetőknek is szükségük van a vezetéstudomány társadalmi, pszichológiai összetevőinek ismeretére.

— Hazánkban nem lesz az egyház Isten „síremléke”, ha a sópánszkodás helyett az élő Istent hirdetjük.

Végül Nyíri Tamás egyik elvi megállapítására utalok. A teológia az egyház tanításából indul ki s e tanításhoz tér vissza. Nem a tanítás elterjesztésére, hanem tudományos átgondolásra hivatott. A teológus vizsgálódik, kutat, bírál, egyszóval tudományos előmunkálatokkal segíti a tanítóhivatalt — tehát a püspök oldalán áll. Teológiával azért foglalkozik, mert szereti az embereket és reméli, hogy teológiai munkája némi fényt visz életükbe. És azért, mert engedelmeskedik Istennek, aki arra rendelte, hogy rá-találjon, miközben utána tapogatózik, hiszen Ő nincsen messze egyikünkötől sem.

Az egyház a 20. század második felében kezdte felismerni, hogy nem állhat és élhet azon a folyamaton kívül, mely az emberiség, a világ életét jelenti. Nem „semlegesítheti” önmagát, nem is vonulhat „gettóba”, ha missziós küldetésének meg akar felelni. Önreflexiót kellett tartania, és ezt a II. Vatikáni zsinaton — nagy vonásokban — elvégezte. Lényegét tekintve ez volt a zsinat „új korszakot indító” jelentősége. A korszakváltó gondolatokat, ihletést, cselekvésre való buzdítást — sajnos — sokan még máig sem tudták magukévá tenni. Nyíri Tamás azok közé a teológusok közé tartozott, akik vállalták a zsinat indíttatásai nyomán a munkát, s nemcsak ismertették, de magukévá is tették a korszaknyitó gondolatokat.

Az indíttatások, melyek Nyíri Tamás teológiai írásaiból, előadásából következnek, sokrétűek. Bármelyik teológiai témájú megnyilatkozását olvassuk, a problémákat világosan látó, korunk legjobb szakforrásait ismerő, az új kérdésekre új válaszokat kereső, a zsinati tanítást elmélyítő munkát tartunk a kezünkben. A pályainduláskor a dogmatika és az alapvető hittudomány kérdéseivel foglalkozó, később a filozófia és a szociológia felé forduló tudós élete végéig teológus maradt. Azt is mondhatnám: szenvedélye a teológia, annak önmagában és másokban való elmélyítése volt. Gondolkodó és a problémákat élesen látó ember volt, szívügye volt a gyakorlati egyházi-vallási élet élesztése. Sokak szemében elismert, sokak számára „kényelmetlen” kolléga, partner maradt élete végéig.

A közeljövőben várhatóan közöljük Nyíri Tamás utolsó németországi előadásának szövegét, amelyet hirtelen halála miatt már nem tarthatott meg.

Nyíri tisztában volt azzal, hogy a teológia fontos, de nem egyetlen értékmérője, felülvizsgálója az egyházi, a vallási életnek. Fontos szerepe lehet, ha művelője komolyan vizsgálódik, ha nyitott szemmel jár az életben, ha — a zsinat indíttatásai nyomán — ügyel az „idők jeleire”. Sz szenvedélyét a teológia iránt nem lehet sem tanítani, sem megtanulni. Vizsgálni kell életművét, olvasni kell írásait, hogy a tűz — immár az utódok szívében — tovább lobogjon.

Halász Pius emléke

Született 1933-ban Budapesten. Tanulmányait a budapesti ciszterci gimnáziumban folytatta. 1951—55 között az ELTE matematika—fizika szakos hallgatója. 1951 óta tagja a ciszterci rendnek. 1963-ban szentelték pappá. Kilencc évig a győri Papnevelő Intézet spirituális, tizenhárom évig bányalelkész Tatabánya-Óvárosban.

„Emlékezni csak azokról szoktunk, akik, bár meghaltak, mégis élnek, bár működésük a múlté, mégis hatnak, akiknek van mondanivalójuk minden kor minden embere számára. Ilyenek a szentek, a klasszikus katolikusok. Isten örök gondolatainak megtestesítői...”¹

Halász Pius kezdte így Szent Bernát papi eszményéről írt cikkét a *Papi Lelkiségben* megjelent első írásában. Sokan tartották őt is „klasszikus katolikusnak”, papok, szerzetesek, igényes hívek lelki mesterének, Szent Bernát nyomát kereső cisztercinek, szenvedélyes Isten-keresőnek.

„A denaturált, természetétől megfosztott kereszténység vallást akart erőfeszítés nélkül, kereszténységet kereszt nélkül, egyházat imádság nélkül, kultúrát kultusz nélkül. Ennek a naturalista, racionalista törekvésnek korrekatívuma a szemlélődő szerzetesség.”² Erre a szemlélődő szerzetességre született 1909. december 19-én Pécsen. Ferenc névre keresztelték. Szülei nem különösen vallásos munkás emberek voltak. Középiskolásként a pécsi ciszterci Nagy Lajos Gimnáziumban tanult és nevelődött. A ciszterci rendbe 1928. augusztus 29-én lépett be. Szent Benedek *Regulája* szerint szerzetbe jelentkezni annyit jelent, mint megtérni. Az engedetlenség tunyaságából az Istennek való engedelmség kezdetben kemény küzdelmét, iskoláját vállalja a szerzetbe lépő. Ennek jeléül kap új nevet. Ő Pius lett: Istenre hangolt, istenfélő — ez jellemző volt és maradt rá. Neve kissé profetikus is, hiszen alkotásai virágkora XII. Pius pápaságának idejére esett. Pius atyában is a tanítani akarás tüze égett, az akaratos keménység, az aszketikum iránti vágy.

Tanulmányait Zircen, Budapesten, Rómában végezte: az Angelicum Egyetemen doktorált. *Az én Rómám Te vagy...* című kötete egyetemi tanulmányának írásos vetülete. „Álmom az Isten”, „Álmom az ember”. Mire az előszót hozzáírja: „35 év ezüstködén keresztül üzen a múltam, aki voltam. Az a kor volt ez az életemben, amikor tárgyaltanul szerelmes az ember. Talán helyesebb, ha azt mondom, szerelmes voltam a létbe... Jézus töltötte be színültig az életemet.”³

Szellemi fejlődésére Schütz Antal *Isten a történelemben* című kiváló történelemteológiai műve, valamint G. Lagrange *Megkezdett örök élet* című misztikus teológiája nyomja rá bélyegét. Írásain át-süt Romano Guardini lelki és stílárius hatása.

A főiskolai tanár

Az 1942-es *Zirci Névtár* szerint 1936-tól teológiai tanár a zirci rendi Ciszterci Teológiai Főiskolán (dogmatikát, egyháztörténetet, később még patológiát is tanít). Tudjuk, 1941-ig prefektusi szerepet lát el, 41-től 46-ig könyvtáros.

¹ Papi Lelkiség 1942/43. 1. 15.

² *Beszélgetés Halász Piuossal*. Vigilia 1988.7.

³ Kézirat, 1931-36.

Tanítványai szerint előadása érdekes, kitérésekkel, szellemes megjegyzésekkel színezett volt. Erősen kritikus szociális érzék hatja át már ekkor. Még 1925-ben rövid szentgotthárdi hittanári szolgálatára idején történt, hogy megvédte azt az ateista fiút — később Mindszenty hercegprímás hírhedt kihallgatóját —, akit hitetlensége miatt akartak elmarasztalni. Az ő eszköze, saját vallomása szerint más volt: „Kendőzetlenül mutattam rá az egyház emberi gyöngeségeire, de úgy, hogy annál jobban előcsillanjon Isten csodálatos vezetése, aki görbe vonalak közt is képes egyenesen írni.”⁴

⁴ Új Ember
1992. április, 28.

Bár költői lelkülete, nagyszerű szónoki készsége miatt egyesek úgy gondolták, ha az Egyetemi-templomban beszélhetne, Prohászkaival vetekedne; szerény szerzetesként ő csak Eplényben prédikált. Szerették, tisztelték, közkedvelt ember volt — vallja egyik tanítványa. Ő maga mégsem járt a növendékei közé. Zárkózott ember volt. Ugyanakkor elérhető akart maradni: szabadidejében a Zirci Apátság parkjában sétált; aki akart, találkozhatott vele.

A papi Lelkiség

A Papi Lelkiség kiadványsorozat első száma 1941-ben jelent meg. A papi lelkiség ápolását tűzte ki célul. „Az értékek általános pusztulása idején nincs ennél nagyobb szükséglet, jelentősebb ügy, időszerűbb kérdés” — írja az első szám bevezetőjeként Mihalovich Zsigmond.⁵ Az év folyamán négyszer megjelenő írásgyűjtemény hézagpótló volt, később a vasfüggönyön túlról a *Szolgalat* folytatta ugyanezt a profetikus munkát. A *Papi Lelkiség* „lelke”, Hunya Dániel jezsuita hamar felfedezte Pius atya karizmáit, mert az I. évfolyam 4. számától, 1941 tavaszától megjelennek a papi, illetőleg a kifejezetten szerzetesi lelkiséget elemző, nevelő írásai. Ekkorra már ismertté vált *Örök liturgia* című könyve.

⁵ *Papi Lelkiség* 1941/42.
1. 4.

Az örök liturgia

Az *Örök liturgia* a 40-es évek nemzedéke és az utána következők zsolozsmázásra ihletője, lelki tápláléka lett. Szent szenvedély, ugyanakkor tudatos rend hatja át ezt a sodró írást. A virrasztó lélek imája: a napi zsolozsmát kezdő *Venite exultemus* — és a búcsúzó lélek imája: a *Salve Regina* elragadtatott művészi elmélkedése, himnikus kifejtése keretezi a tanítást. A Szentháromság személyeire irányulóan hármastagolásban a szerző végigvezeti az olvasót egyetlen imádságos nap zsolozsmázó menetén. „Ezért, aki a liturgiából tanulja meg az Istent szemlélni, annak lényén lassan kiverődik a klasszikus imádkozó magatartás, élete egyre jobban kiemelkedik, fölébe nő az időnek. Az élet tarkasága közt lelke fehér gyolcsba, fehér köntösbe öltözködik, napjai fölé a liturgia, az örök »hodie« napját sugározza... Íme, ebben a katedrálisban, az Isten trónusa előtt egyszerre csak azt vesszük észre, hogy a zsolozsmázás boldog áhítatában megállott az idő és beléptünk Isten boldog nyugalmaiba.”⁶ Fél évszázad távlatából figyelve imádságos tapasztalataira és könyve több tanító kijelentésére, mind a liturgikus, mind a spontán imamódok néhány kulcsát kaphatjuk meg bennük.

⁶ *Örök Liturgia* 19-20.

A Papi Lelkiség I. 4. számában Szent Bernát papi eszményéről ír és általa nevel. Ebben és a II. évfolyam íásaiban (*A ciszterci lel-*

kiség, *A szerzetesi eszmény, A szerzetesi élet küzdelmei, Az egyház ereje a szerzetesség*) többnyire nyugodt hangon, didaktikus világossággal és erővel magyaráz. Az *Örök liturgiával* szemben ezeket a sorokat általában nem is annyira ő maga, mint inkább az általa gyakran idézett Szent Bernát szava teszi tüzessé. A III. évfolyamot szinte az ő írásai határozzák meg, hiszen vezércikk jellegű tanulmányainak címei egyben az egyes számok alap gondolatát is alkotják (*Természetes szempontok a pap életében, A pap természetfölötti élete, Természet és természetfölötti ütközése a pap életében, A természet és a természetfölötti végső győzelme*).

Eleven és érzékeny szellemiségével úgy fordult minduntalan Isten misztériuma felé, és úgy kutatta az ember titkát, hogy egész életén át írt, akárcsak Szent Ágoston. Leírta, amit átélt, amit megszenvedett gondolatban vagy az események forgatagában. Többnyire nem naplót írt, nem lélektani karcolatokat, hanem az Isten szeretetére szomjas ember sóvárgásában azt, amire elmékedései során jutott. A szó legegységesebb értelmében katolikusnak érezzük sorai mögött azt a törekvést, hogy a valóság nagy erőpárjait együtt kezelje: az élményt a hittel, a kritikát a segítőkészséggel, a szentet a profánnal, az égít a földivel, a kegyelmet a természetességgel, a művészi lelkesedést a filozófiai-teológiai tárgyyszerűséggel, az engedelmesség kemény hűségét a kreatív önállósággal, eredetiséggel. Ebben rejlik élete, benső élete drámája is.

Hagyatéka

A Zirci Apátság új könyvtárára 35 kötetnyi, gépelt lapokból összefűzött írásművet hagyott. Kézírásával, kicsiny cédulákon dolgozatoknak nevezte műveit: egyszer 43, másutt 36 rövidebb, mintegy 150-200 oldalnyi értekezést, elmékedésgyűjteményt, előadásvázlatot, prédikációs sorozatot, verseskötetet fogott így össze. Gondozói összeírták irodalmi munkásságát is, írásos életművének azt a jóval kisebb részét, ami nyomtatásban is megjelenhetett. Ezek lelőhelyei: *A Bernardinum Emlékkönyve* és más rendi kiadványok, a *Katolikus Szemle*, a *Papi Lelkiség*, az *Erdélyi Tudósító*, az *Asszonyok — Lányok*, a *Zirc és Vidéke* és még néhány folyóirat, később a *Vigilia*, az *Új Ember*. Az *Örök liturgia* az OMC kiadásában — neve említése nélkül —, a *Maradjatok meg szeretetemben* (1965), a *Hirdessétek az Evangéliumot* (Ecclesia, 1988) és fordítása, P. A. Liégé *Krisztusi élet* című műve (1953) jelent meg könyv alakban. A *Kövek fognak vallani* című szerzetesvallomásokban is szerepel néhány oldalnyi visszaemlékezése.

Letelepedés Borsodpusztán

„A szerzetesi élet biblikus alapját... a tanítványi körben kell keresnünk. Innen érhető talán az is, hogy a szerzetesség két nagy ágra oszlik: apostolkodó és szemlélődő szerzetekre... Az apostolkodó szerzetes így fogalmaz: Istent szolgálom testvéreimben. A szemlélődő pedig így: Istenben szolgálom testvéreimet.”⁸ — Pius atyában erős vonzalom élt a szemlélődő élet iránt.

⁸ Beszélgetés Halász Piusszal. *Vigilia* 1988. 7.

Két ránk maradt bővebb vallomásából és a borsodpusztai alapítás számtalan tükröződéséből elgondolkodtató képet kapunk erről a kísérletről. Úgy tűnik, nagyobb meglepetést keltett a tizenkét ciszterci fogadalmas — atyák és növendékek — letelepedése Pius atya vezetésével a rendi birtok egy félreeső területén Kislőd környékén, Borsodpusztán, mint a hozzájuk térben és szellemben igen közeli karmelita „magánybazárkózás” Bernát atya irányításával Attyakerten, Pápakovácsi mellett. Az előbbiről *Magyar Citeaux*, 1946 címmel maga Pius atya tudósít. Úgy hiszi, a ciszterci rend születésére hasonlít kezdeményezése, mert társaival ő is Szent Benedek *Regulájának* szelleméhez akart visszatérni. Ahogyan a bencés Molesmes-ből kirajzolt Citeaux a 11. század legvégén, úgy telepedett át Zirchről Borsodpusztára a kis csapat. A ciszterci élet megújítását remélték kezdeményezésüktől. A Regina Pacis monostort azért szerették volna létrehozni, hogy „ott szemlélődő életük imáival és vezekléseivel a Szűzanya szeplőtelen Szívén keresztül nyújtsanak engesztelést Istennek és általa segítsenek kiesdeni magyar népünk számára az igazságos békét”.⁹ A Zirci Káptalan 1945. november 25-ével induló üléssorozata nyomán végül is hozzájárult az alapításhoz, és felterjesztette a kérést Rómához. Szeretettel, áldozattal, aggodalommal kísérte a csoportot. Hivatalból a rend római generális apátja alá tartoztak az 1946 márciusában történt elfogadás nyomán, de a zirci apát képviselte és vizitálta őket. „Nagyon emelkedetten folyt le az egész, minden sűrűlőds nélkül... Zirc nagyon humánusan oldotta meg.”¹⁰

⁹ *Magyar Citeaux* 1946, 147. Papi Lelkiség 1944/47.2.

¹⁰ *Beszélgetés Halász Piusszal. Vigília* 1988. 7.

Borsodpusztán a ciszterci rend alapítóinak szellemében, teljes magányban és szilenciumban, zsolozsmázva és szemlélődve, fizikai szegénységben és vezeklésben kívántak élni. A fizikai szegénységen itt olyan mezőgazdálkodó életformát kell értenünk, amelynek jegyében saját kezük munkájából kellett megélniük — mindenben hasonlóan a 800 évvel korábbi életvitelhez. Eleinte a kellő felkészültség hiánya, a nincstelenség, a hideg, a kemény fizikai munka nagyon próbára tette őket. Pius atya idős korában úgy látta, annak idején engedményeket kellett volna tennie a szigorúságban. 1989-es visszaemlékezésében egy megtérésre közejük menekült és 3 évig köztük élő társuk Pius atyához írt levelében így vall: „A túlságos szigorúság vitatéma volt... Nekem kialakult véleményem az, hogy ezt a szigorúságot csak emelkedett lélekkel lehet elviselni, magamról tudom, hogy míg tele volt a szívem örömmel, nem okozott problémát... A zsolozsmák csodálatos áhítata olyan felemelő volt, hogy a fizikai megpróbáltatásokat legtöbbször nem vettem észre.” Bármennyire magával ragadó volt a megálmodott eszmény, áldott az éjjelt kettőkor és a nappalt hétszer átszövő énekes zsolozsmázás, kemény áldozattá vált a helytállás. Az a motívum azonban ma is magával ragadó, hogy eközben a sorból kidőlő, felörlődő hadifoglyokra, az idő számtalan kismizettjére, meghurcoltjára gondoltak — és engeszteltek.

A drámai küzdelem, az egyre nehezebb terhek, egyesek eltáv-
ozása csaknem válságossá tette az alapítást. A kitartásra ösztökélő
bizalom, az innen-onnan legjobbkor érkező segítség, a környékbe-
li új gazdák együttérző nagylelkűsége, végül a Szentszék gesztu-
sa, hogy 1946 végén önálló monostorra emelte a létküzdelmet
folytató alapítást, megadták az ösztönzést a folytatáshoz. Öt év
múlva, a felosztatáskor már kiépült házuk, gazdasági gépeik, ál-
latállományuk volt. Hat vendégszobát is építettek a számos ér-
deklődő fogadására. Különösen a lelkészeket látták szívesen,
hogy egy-két csendes napot vagy lelkigyakorlatot biztosítsanak a
számukra. Egy Budapest környéki második alapítást is terveztek.
Több fiatal csatlakozott egy időre hozzájuk, de a kemény va-
lóság eloszlatta a szemlélődő életről alkotott romantikus álmaikat.

Ha tovább elemezzük Pius atya monasztikus álmának és küz-
delmének rugóit, még néhány érdekes szempontot felsorolhatunk
Borsodpuszta létrehozásának indokaként.

1. Elgondolása nem hirtelen ötletből fakadt. Már 1942 őszén a
ciszterci lelkiségről szólva (tanulmánya végén önként bevallottan
eltúlozva) kritikusan fogalmazta meg, hogy a rend hazai kongre-
gációjának néhány évvel korábbi reformja ellenére is „egyelőre át-
hidálhatatlan távolság választja el az eszményt a valóságtól”.¹¹
Idős korában újra megerősítette sommás fogalmazással: „az már...
hosszú ideig nyugtalanító Zircen is, hogy tulajdonképpen mi már
csak a ciszterci ruhát hordjuk, de szellemi-lelki kapcsolatunk
nincs az eredeti ciszterciekkel”.¹² Egész életén át vívódott a szer-
zetesi eszmény minden karikatúráján. Bántotta, amikor egy kon-
templatív életre hivatott fiatalnak tanácsadója ezt az életformát
idejétmúltnak, terméketlennek állította be. Egész életének kereszt-
je az eszmény és a valóság, a kontempláció és az akció, a transz-
cendens és az immanens, a kristálytisztán spirituális és a reális
kapcsolatának megtalálása. Talán ő fogalmazta meg a parado-
xont, hogy az a jó, ami természetfeletten természetes és termé-
szetesen természetfeletti.

2. Konkrét nehézséget jelentett, hogy a jozefinista időktől kezd-
ve a Zirci Apátság gyors egymásutánban vállalta el gimnáziumok
vezetését. Halász Pius nem annyira azt kifogásolta, hogy az ősi,
monostor körüli fizikai munkavállalás helyett miért vette magára
a magyar ág a külső munkakört jelentő tanítás-nevelés szol-
gálatát, hanem azt, hogy ezáltal az apát egyben provinciális sze-
repbe is került. A Zircen összefogható egyetlen közösség helyett
öt gimnázium ellátásával kellett foglalkozniuk a rendtagoknak, az
egyetlen, apáti, atyai törődés helyett a helyi előljárók fegyelem-
fenntartó szerepe került előtérbe. Cikke végén határozott igennel
válaszol arra a kérdésre, vajon lehet-e ciszterci lelkiségről beszélni
idehaza. „Az 1923-ban megkezdett reform, az 1938. végi apostoli
vizitáció, valamint az 1941-ben átmenetileg jóváhagyott *Konstitú-
ciók* újra az eredeti eszmények irányába állították be a fejlődés vo-

¹¹ Papi Lelkiség,
1942/43. 1. 126.

¹² *Beszélgetés Halász
Piusszal.* Vigilia 1988. 7.

¹³ Papi lelkiség
1942/43 1. 129-130.

nalát, amikor leszögezték, hogy a tanítás, mely szerzetesházaink falai között folyik, nem jelent más módosítást életünkben, mint hogy a hajdani kézi munka helyét ma szellemi munka foglalja el.”¹³

3. A 80-as évek végi visszaemlékezéseiben úgy látta, hogy 1945 őszén már világossá vált az egyházi iskolák államosításának szándéka. Jobbnak látta a lelkipásztori életbe való beolvadás helyett az eredeti rendi életformához való visszatérést.

4. Személyes élményei is támogatták tervét. Római kurzustársra felfrissítette Majláth erdélyi püspök elgondolását, hogy külföldi trappistákkal szemlélődő monastorokat alapít. Ami annak idején nem valósulhatott meg, újra felvetődött: nem volna-e kedvük a magyar cisztercieknek egy eszményi kapcsolatban erre vállalkozni. A KALOT is biztatta. Ahogyan a jezsuita rend szövetséget kötött a karthauziakkal, hogy imádságos háttérrel nyerjen szolgálatához, „ennek mintájára kössünk mi is szövetséget, teremtsünk egy olyan magaslati helyet, olyan oázist, ahol a mozgalom tagjai mindig regenerálódhatnak, lelkileg elmélyülhetnek”.¹⁴ Erre kérte őt Kerkai páter.

¹⁴ *Beszélgetés Halász Piusszal. Vigília 1988. 7.*

5. A kép teljessége kedvéért idézhetjük a kortársak, tanítványok áttekintő helyzetértékelését. A 40-es évekre a már említett reformtörekvések messzemenően felfrissítették a ciszterci rendet hazánkban, több más rend megújulásához hasonlóan. A Pius atya által annyiszor kárhozottat jozefinista szekularizmust a szerzetek eredeti eszméjéhez való visszatérés igénye váltotta fel. Ezért mondhatta Szeghy Ernő — már az *Emlékeim* megírása után —, hogy ha előre látta volna ifjúsága szerzetének, a cisztercieknek megújulását, nem kellett volna a karmelitáknál mélyebb lelkiséget keresnie. E reformok légköre annyira magával ragadta a 40-es évek rendi nevelésben részesült fiatalságát, hogy tapasztalhatóan mély nyomokat hagyott tanáraik, lelkiatyjuk, cserkészparancsnokuk egyénisége. A családi bizalom, a józan, derűs munkaerőcs tartós örökségnek bizonyult. A kibontakozás lendülete azonban nem állt meg. Nemcsak a gimnázium diákjait vagy a rend életére felfigyelő más fiatalokat sodort be tucatjával a zirci noviciátusba (a rendi közösség szétosztásakor kereken 200 atya és 50 növendék került az utcára!), hanem a belső rendi „pályagazdítás” gondolata is sokakat foglalkoztatott. Zirc esetében a 40-es évek közepére három elképzelés kristályosodott ki. Az egyik továbbra is kitartott amellett, hogy a rend tanítással foglalkozzék, de előbb liturgiát, bensőségesebb lelkületet és szigorúbb fegyelmet kívánt. A másik irányzat a tanítás ellen fordult, mert a külső feladatok túlsúlyától félt, és az eredeti monasztikus szellem érvényesítését fizikai munkával kívánta összekapcsolni. A harmadik a szerzetesi, papi, tanári szolgálat arányos, együttes vállalásának módját kereste, mert ebben látta az idők követelményeihez való alkalmazkodást, a rendtől elvárt szolgálat hűséges vállalását. Az első sok szenvedés árán és bizonyos módosításokkal az érdi Regi-

na Mundi ciszterci monostor felvirágzásához vezetett. A második felizzott a borsodpusztai kísérletben. A harmadik vette át a nevelés és a vezetés szolgálatát 1946-ban Zircen, és vezetett el napjaink újrakezdéséhez az évtizedeken át tartó szétszórás után. Ugyanez adott a kényszerű körülmények közbejöttével módot a dallasi alapításhoz. Az Úr azóta egy másik, a mai kultúra iránt igen érzékeny női ágat is sarjasztott: a kismarosi ciszterci nővéreket *Mónika naplója* révén sokan ismerik.

¹⁵ Magyar Cîteaux,
1946, 147. Papi
Lelkiség 1944/47.2. 152.

Borsodpusztát Zirc mindvégig sajtó sebként szerette és szenvedte. Egyszerre volt vele szolidáris és aggódó. Mások Hunya Dániel szemével csodálták Borsodpusztát: „Annál nagyobb dicsősége Zircnek, hogy az utóbbi időben a lelkeségnek olyan tőkáját tudta felhalmozni, hogy abból kitellett az a lelkeség, ami ehhez az alapításhoz kellett.”¹⁵ A merész kezdeményezésnek gátat szabott a magyar történelem. Bár az államosítás után még egy évig mint termelő közösség fennmaradhatott a közösség, az állami gazdaság létrehozatalakor a cisztercieknek el kellett hagyniuk otthonukat. Ketten ugyan még alkalmazottként egy újabb évet a hívek körében maradhattak, utána azonban lázítás ürügyén tíz-, illetve hatévi börtönbüntetésre ítélték őket.

Pius atya borsodpusztai életszakaszának végső áldozata és megoldása az volt, hogy a 90-es évek elején visszavételét kérte a rend zirci kongregációjába. Apátja a ravatalánál tanúsította, hogyan „adta át írásban Zirchez való ragaszkodásának és visszavonhatatlan hűségének bizonyosságát”. Borsodpusztát „szivárványhídnak álmodta Cisztercium két ágának — a megreformált trappista és az eredeti ciszterci — egybefogására... Visszatért tehát Zircre, ahonnet lélekben sohasem akart elszakadni.”

Halász Pius és a börtön

Halász Pius a borsodpusztai életet tovább folytatta akkor is, amikor egyházmegyei keretbe kerülve Csatkára kapott plébánosi kinevezést. Velényi Ciprián atyát vitte magával társul és segítségül. Hajnali 4-kor keltek és átmentek az ősi köveket hordozó templomba. Csatkai élményei közül kiemelkedik az a felelős és bölcs eljárása, ahogyan a községben az 1956-os népítéletre való felhívást leszerelte.

¹⁶ Magyar Cîteaux,
1946, 152. Papi
Lelkiség 1944/47. 2.

1961. február 6-án éjjel vitte el a rendőrség Csatkáról. Eleinte azt színlelték, hogy beteghez hívják. Vele együtt begyűjtötték húszkötetnyi kéziratát is. „Kicsit kesernyésen gondoltam arra, ha érdemüknel fogva a jövőben szükség lenne rájuk, a Gondviselés bizonyára megőrizte volna őket.”¹⁶

„Két és fél hónapot töltöttem a vizsgálati fogságban, nagyobb részt magánzárkában, halálos csöndben... A büntetésvégrehajtó szerveknek köszönhettem, hogy életem leghosszabb és legszebb vakációját tölthettem ott, ahol én akartam és úgy, ahogy én akar-

tam. Kihallgatása végén a vizsgáló tisztem gúnyosan így szólt: Én most megyek és élem világomat, Te pedig visszamész és rohadsz a zárkában. Csendesen mosolyogtam. Ő most visszamegy a szürke kis világba, én pedig a szeretet világába.” A szeretet világában elkezdett álmodni, mesélni. A *Csodálatos nagy szeretet* két-kötetnyi írása egyike e fantáziameséknek.

A börtönévek története az ismert receptet követte: kihallgatások, fenyegetések és ígéretések. Írásait szeme láttára széttépték, a „forró irattárba”, a kazánházba küldték. Rendszerellenes igaztással, szervezkedéssel vádolták. A vele egy perben lévők felét sem ismerte. Szembeállították a Vatikánhoz, illetőleg a Magyar Népköztársasághoz való tartozását. Olyan nyilatkozatokra kényszerítették, amelyek alapján átlátszó, hamis érveléssel elítélhették. 1963-ban szabadult az általános amnesztia kapcsán, de 1965-ben újra a komáromi, esztergomi, tatabányai börtönökben szenvedett. 1968-ban szabadult ki másodszer.

Bár lelke legmélyén fogságban sohasem érezte magát, a meghurcoltatás mélyen őrzött emléke maradt.

¹⁷ Új Ember
1991. április 28.

„A kihallgatásokra mindig felborzolt idegekkel és dobogó szívvel mentem. Nem tudtam, megint ki ellen akarnak felhasználni, hogy majd a tárgyaláson terhelő tanúja legyek... A kihallgató azt figyelte, mikor kerülök olyan idegállapotba, hogy ujjaim reszketni kezdenek. Ilyenkor jött a végső támadás...”¹⁷ A *Párbeszéd a másik magammal* (1963) első szabadulása utáni elmélkedéssorozata. Ez a konzumtársadalom, a hamisan immanens életvitel kritikája egészen a *Maradj velünk, Urunk* — eskedléséig. A *Szent idők* is a két fogság közti szakasz adventi-nagyböjti elmélkedéssorozata.

Kilátás a hegyről című levélgyűjteménye már Pannonhalmán íródott 1968-ban. Levelezés keretében a kiszabadult szerzetespap élni akarását árasztja.

Embertelenül című kötete a lélek sötét éjszakájáról szól. „A lelki írók megkísérelték a sötétség teológiáját és misztikáját elméletbe foglalni. De hogy milyen az a maga valóságában, lélektani vetületében és történelmi szituációhoz kötődésében — arról árulkodik ez az írás. Háttérben ott érezhető az 56-os események tragikuma és a zsinat előtti egyház kilátástalansága. Ami most kezdődik, nem vigasztaló írás, hanem dokumentum. Vigasztalás annak, aki most szenved tőle vagy már túl van rajta.”¹⁸

¹⁸ Kézirat

Az utolsó évek

Elmélkedve halad az évekkel. A *Csendben csorduló napok* három kötete a féligazságok leleplezésétől a mindennapi és nem mindennapi események, kulturális hatások értékelésén, helyzetételen át az aszketikus, szemlélődő lélekerősítéssel foglalkozik. „Szűrőpróbát tettem eddigi följegyzéseimben: sokat ismétlem magamat. Ez onnét

van, hogy a korról a dolgok leegyszerűsödnek, már csak egy-két pillér tartja a boltozatot. Ezek közül egyik a hála. Az állat csak kérni tud, megköszönni nem. Az ember az a lény, aki képes hálát is adni”¹⁹ — írja, de már nem Pannonhalmán. Ugyanis mindössze két évet töltött a pannonhalmi szociális otthonban. Régi ismerőse, Orbán György nagykovácsi plébános befogadta házába, a püspök pedig megengedte, hogy vasárnaponként segítsen a szentmisék, a gyóntatás elvégzésében. „Én úgy is, mint ismerőse, és mint egykori ciszterci diák, boldogan invitáltam Nagykovácsiba. 1970-től élt nálam. 15 évet töltöttünk együtt igazi testvéri szeretetben.”²⁰

¹⁹ Kézirat

²⁰ Orbán György levele

Szentbeszédei a híveknek élményt jelentettek. Voltak, akik elzarándokoltak hozzá lelki vezetésért, mások írásait gépelték, baráti körben terjesztették, ki tudja, hányan merítették tanításából.

Magának is számot adott életútjáról. Hat füzetben megtalálható fiatalsága naplója, és egy kétkötetes önéletrajzot is hagyott maga után. Bár az utóbbi fonala Csatkán megszakadt, az utolsó lapon ezt olvassuk: „Pascal magához vette a szent Útravalót, utolsó szava ez volt: Ne hagyj el Istenem. Az én szavam pedig — ez töltse be életem végső szakaszát: ne engedd, Uram, hogy elhagyjalak. Süket csöndben, elhasznált idegekkel, légüres térben már csupán ebben él az életem, légy áldott, Istenem!”²¹

²¹ Áldott legyen az Isten II. — Kézirat

1985. szeptember 28-án költözött át Szentendrére a nagykovácsi plébániáról, ahol barátai lakást kínáltak fel neki. Mint egyházi nyugdíjas dolgozgatott élete utolsó állomáshelyén. „Remek tartást ad, hogy van mit csinálnom.”²²

²² A kövek fognak kiáltani. (Kulich Á.— Tölgyesi Á.) 89.

Lelki íróként elsősorban teológus. Mindig, mindenütt Istenre szomjazik, mindenben, mindenkiben órá bukkan. Szinte sóvárog végtelen szeretete után, ehhez képest másutt kissé mindig magányos. Előadásmódjában világos és rendszeres, lelki útmutatásai is hasonlóan könnyen értelmezhetőek. Bármily jól tudja a dogmatikát vagy az aszketikát, megőrzi életközelségét. Igazán a liturgiában, az elmélkedésben, a benső imában érkezik keresett otthonába, és ide szeretne vonzani másokat is.

A lelkivezető

Mint lelkivezető nagyon tisztelte mások lelkiismeretét és szabadságát. „Hihetetlenül rezonált, ha bárki az Úristen végtelen igazságából felfogott és a maga módján kifejezett valamit. Másrészt mindig józan maradt, sohasem engedett a fellegzősségeknek. Ezt írta: »Hibát, amíg élünk, mindig fogunk elkövetni, sajnáljuk, de nem méltatlankodunk miatta. Minél alázatosabbak leszünk, annál biztosabban tudjuk, hogy hibáinkból nem is tudunk kivetkőzni... Ha a jó Istennek adtuk életünket, hibáinkkal együtt szeret bennünket.«”²³ „Teljes figyelemmel tudott meghallgatni. Az ember tudta, hogy most ő és az ő dolgai a fontosak... Nemigen mondta, hogy ezt vagy azt kell tenni. Valahogy addig beszéltem, amíg magam jöttem rá, mi a helyes... Sokszor utólag láttam meg kérdéseimre a választ, talán egy-két, akkor fel sem fogott észrevételéből.”²⁴ „A lelkivezetésben az az elvem, hogy mindenkit

²³ Lelki vezetettjeinek visszaemlékezései. — Kézirat

²⁴ Uott

a saját lábára kell állítani. Isten mentsen a lelki automatáktól... A jó Isten nem azért adta nekünk a szabadságot, hogy kibújjunk alóla. Egyedül erre van felépítve emberi méltóságunk. Abban a korban, amikor mindent megkérdőjeleznek, hogy az emberből birkát és gépet csináljanak, amikor mindenki ki akar bújni a felelősség vállalása alól, nekünk éppen az a hivatásunk, hogy megtanuljunk bölcsen élni szabadságunkkal.”²⁵ Nagylelkű volt mások meghallgatásában és bántotta, ha túlszűfolt korszakaiban nem tudott mindig eléggé oldott lenni. „Ne tegyen magának szemrehányást, hogy igénybe vette időmet, az idő arra való, hogy igénybe vegyék, egyszer nagy dolgokban, máskor apróságokban.”²⁶ — A hangsúlyt az Isten és az ember személyes kapcsolatára helyezte. „Nem csak úgy állította a szeretetet a lelki élet középpontjába, mint Isten legfőbb parancsolatát, hanem mindig igényelte, és a maga részéről érezte annak melegét.”²⁷ Börtönevei után bizonyos fokig megváltozott: valahogy közvetlenebb lett megszámíthatatlan sok emberi kapcsolatában, de függetlenségét élete végéig megőrizte.

²⁵ Uott

²⁶ Uott

²⁷ Uott

Ránk maradt egy olyan cédula is, amelyen 1979-es műtétjétől kezdve 1992-ig tíz kórházi kezelés, beavatkozás napra és helyre pontos adatait olvashatjuk. Zokszó nélkül, szelíd megadással viselte saját leépülését. Egy-egy nagyobb ünnepre, temetésre csendesen-szerényen megjelent rendtársai között. Ilyenkor mindig körülvették, ajándéknak tekintették, hogy köztük lehet. Halálos ágyán még tudatosan fogadhatta apátja kezéből az Úr megerősítő szentségeit. A mellette virrasztó szeretet ajánlotta lelkét a Menyeyei Atya kezébe 1994. június 18-án.

Sokszor idézzük, emlékezünk rá. Élete és műve most már érvényes örökséggé vált, sokak örökségévé. *Elmélkedések a belső imádságról* című írásában vallja: „... Eddig embereknél kerestem vigasztalást. Most Jézus a vigasztalásom. — Ó, hogy tudott sokszor fájni a magány! — Most Jézus a barátom. — Beléptem azon a belső kapun, ahonnét sohase tér vissza az ember. — Hazaértem! — Mert Istennél van az, aki már hazatért.”²⁸

²⁸ Marana Tha 1994. 5.

Jézus

Született 1909-ben Pécsen. Elhunyt 1994-ben. Ciszterci szerzetes. Életről lásd Brückner Ákos írását jelenlegi számunkban. Ezt az írását *Embertelenül I.* című kéziratos kötetéből emeltük ki.

Ezzel a névvel indul az Evangélium. Szent Máté első fejezetének első verse ezzel a szóval kezdődik. Egy ember lép előm... Állok és előre nézek... Várok. Várok valakit. És ekkor velem szemben a lét mélységéből egy ember emelkedik ki: Jézus Krisztus. Ettől a találkozástól függ egész sorsom. Annyiszor olvastam már az Evangéliumot! Annyi kapcsolat, annyi találkozásom volt már Jézussal. És most először életemben vetődik föl a kérdés: tényleg találkozások voltak ezek? Vagy inkább magamat vetítettem bele alakjába? Goethe mondja, hogy mindenki azt olvassa ki a világból, amit saját szívében hordoz. Hozzátehetem: Jézusból is. E pillanatban újra kezdődik egy találkozás, amelyre nem vihetek mást, csak a mostani magamat. A föltekintő, csodálkozó és ujjongó találkozások idején sohasem gondoltam, hogy lehet Vele fáradt és tépelődő találkozásom is. Hogy nemet is mondhatok Neki! Én?... Jézusnak?...

*

Nézem Őt, amint a nyilvánosság elé lép. *„Tartsatok bűnbánatot, mert íme, itt az Isten országa.”* Ezekkel a szavakkal tulajdonképpen el is dőlt a keresztényi lét. Soha eddig nem döbentem még meg enynyire. A várás pszichológiája csupa elektromos feszültség. Mert az a tény, hogy vagyok és élek, nem töltheti ki lételemet. Valaminek történnie kell. Valami felé haladnak névtelen napjaim. Ebből a patánásig feszült légkörből lép elő Krisztus szava: „Mire vártok? Az Isten országa íme elérkezett.” Erre a pillanatra van felfüggesztve az egész Evangélium. Ezekkel a szavakkal kezdődik a keresztényi lét örökkévalósága. Azt mondja, hogy a nagy fordulat nem kívülről és nem az események vonalán következik be, — hanem belülről. Amelyik pillanatban döntően magadba térsz, megtalálod az Isten országát, amely odabent hallgatón vár reád. Keresztény, aki még a világ felől várja a fordulatot — nem találkozott Krisztussal.

Istenem, milyen fényes árnyéka van Krisztus szavainak! Mikor elhallgat az ajka, megmozdul gyógyító keze. Nem is tudom, melyik a kotta és melyik az alája írt szöveg; a tanítás vagy pedig a gyógyítás? Csodáinak bizonyára az a céljuk, hogy tanítását jelekkel támasszák alá. Jelek, amelyek túlmutatnak önmagukon. Csattanós bizonyítékai az igazságnak. Legalábbis így szoktuk őket értelmezni. És most kérdezem: a szeretetnek nincs önmagában is értelme? Jézusnak sem szabad bennünket tisztán szeretetből szeretnie? Szíve már türelmetlenül várja, hogy elhallgasson benne a tanító és megszólalhasson a Szeretet. Könnyesen, kedvesen, melegen hajlik a betegek és nyomorékok fölé. Vajon azért, hogy az

apologéták megtalálják csodáiban tanításának isteni bizonyítékát? Ha már ezek a csodák mindenképpen jelek, akkor inkább sokkal jobban arról beszélnek, hogy „Isten maga a szeretet”. Ez az első kinyilatkoztatás, amit az Istenről kapunk: hogy a lényege jóság. Olyan nehéz ezt megérteni! Kinyilatkoztatás kell hozzá. Valóban csak hinni lehet, hogy az ember Isten szeretetének tárgya.

✱

„Keskeny a kapu és szűk az ösvény, amely az égbe vezet s csak kevesen vannak, akik megtalálják.” Talán nem elég fájdalmasak ezek a szavak önmagukban? Mi még sietünk ráduplázni és szüntelenül tömegemberről beszélünk, csöcseléket emlegetünk, tucatllekekről példálózgatunk. Mintha a keresztények erőszakkal keresnék és élveznék az alkalmakat, hogy megrágalmazzák az embert. Vajon nincs elég válaszfal és korlát közöttünk? Nyelv, faj, vér, műveltség, osztály ver éket ember és ember közé. Akkor jövünk mi és az Evangéliummal bontjuk két táborra az emberiséget. Borzasztóan félek, hogy végülis a társadalmi átalakulás és a technikai kultúra nivelláló hatása lebont minden korlátot, de az aszkétagőg ragaszkodik az utolsó korláthoz s vagy gőgösen tömegemberről beszél, vagy hamis sóhajok között „szegény eltévelyedettek” emleget. Uram, semmi örömöm sincs abban, hogy a kevesek megtalálják az égbe vezető utat, a tömeg pedig elvész. Uram, bocsáss meg, az Evangélium szavai mögött nem érzem szíved dobogását. Mert az ember nem mennyiség! Hát lehet olyan ember, aki számodra idegen? Mikor tarka ruhákban, frissen és illatosan mint a virágok, a Váci utca két oldalán sűrű tömegben tódulnak a tágas kapu felé, — egy-két komor aszkéta pedig valahol a rejtekben magát marcangolja irántuk való szeretetből és részvétből; ne haragudj, Uram, nekem az előbbiek szimpatikusabbak! A kedvesek, szépek, jókedvűek, könnyelműek és bohémek... Ráncolnom kell a homlokomat, csóválnom kell a fejemet és kenetes igéket mennydörögni feléjük? Uram, erre nem vagyok képes. Tudom, hogy az út végén egy halálos csókba zuhanak s egy vonagló tánc ritmusában keresnek valami morzsát a Boldogságból, amire Te teremtetted a szívüket. Mivel a világ, amelyben élnek, sivár, mivel az életük pillanat és a szívük kicsiny, miért bélyegezzem meg őket? A „tömeg és elit” kérdése nemcsak etika, hanem statisztika is. Uram, miért teremtetted az örömet ilyen olcsónak? Uram, miért van az, hogy az ember szíve ilyen nagyon kicsi és olyan nagyon szomjas?

✱

Uram, akárhogy is forgatom a dolgot, Evangéliumodat nem a gyengék számára hirdetted. Hősi lélek és hősi kitartás kell hozzá. Hősök pedig mindig kevesen vannak. És kik a hősök? Kiváltságosak akár

természeti adottságaik, akár kegyelmi adományaid következtében. De én nem akarok kiváltságos lenni! Hálátlanság ez? Vagy szomorú valóságomból akarok elvet kovácsolni magamnak? Rejtett gög vagy lappangó alázat? Azelőtt másokat ítéltem, most pedig, hogy olyan vagyok, mint mások, azt akarom, hogy őket se sújtsa ítéleted? Uram, ahányszor a világból visszatérek, halálosan agyon vagyok verve. Azt látom, hogy mindenki a széles kapun és kényelmes úton halad. Nem is akar más úton haladni. Az Evangélium idegen nyelv számukra, amelyet már nem értenek. És a papok? Nem veszik túlságosan a szívükre, hogy egyre fogy a nyáj. Űresedő templomaikban unottan végzik megszokott mozdulataikat. Vajon ezektől a mozdulatoktól jobb lesz a világ? Van még, ahol telve a templom, de az élet nagy tényei: szerelem, házasság, becsület, kötelesség — ezeken a helyeken sem igazodik az Egyház elveihez. Tudja ezt a pápa? És ha tudja, hogyan magyarázza? Mindig borzongok, amikor Szent Ágoston az emberiséget „massa damnata”-nak bélyegzi. Vagy föllázadok az ilyen Isten-elképzelés ellen, vagy nem tudok aludni a vesztükbe rohanó emberek miatt. Hogyan is lehet nyugodtan pihenni azzal a tudattal, hogy milliók menetelnek a kárhozat felé? Uram, egyszer már szeretnék nyugodtan aludni! Az ember belefárad a hitébe. Sokszor az az érzésem, hogy a kereszténység kétezer év alatt szintén belefáradt abba, hogy jó legyen és vigyázzba álljon. Nem akarnak az emberek rosszak se lenni. Csak lenni. Olyanok, amilyenek...

✱

Észre sem vettem, ismét csak párbeszédet folytatok, pedig magányos monológnak szántam ezeket a sorokat. Hogyan tudok beszélni azzal, aki végtelen messzeségbe távozott?... Uram, ma már nem tudom elképzelni, hogy szereted az embereket. Nem ismernek, nem szeretnek, nem igénylik létezésedet. Tökéletesen idegen vagy nekik. Ez csak azért lehetséges, mert nem szereted őket. Hagyod, hogy hosszú életükön keresztül negligáljanak, mint a levegőt, amit minden pillanatban belélegeznek. Nagyon jól tudod, hogy hiába sújtod őket. A bot végén nem látják meg sújtó kezedet. És hiába simogatod őket, ebben sem érzik meg létezésedet. Mégsem használsz olyan eszközöket, amelyek feléd fordítanák figyelmüket. Az anya addig ringatja, cirógatja, babusgatja kis gyerekeit, amíg csak vissza nem mosolyog reá. Az emberek milliói pedig egész létük folyamán egyetlen egyszer se vesznek észre Téged. Igaz, táplálsz, gondozol bennünket, de mindez nem szeretet, ha a szívünket képtelen vagy meghódítani. A gazda is táplálja, gondozza, gyógyítja állatait, de nem fáj neki, hogy nem ismerik és nem szeretik őt. Uram, tényleg, az egész emberiség csupán csirkefarm számodra?

Azt tanultam, hogy az egész földi élet próbatétel. De hogyan higgyem, mikor a milliók soha egy pillanatra se gondolnak erre?

Hol vannak a kegyelmi indítások? A természetfölöttinek nyomát se találom. Ha az utolsó pillanatban meg is mented őket, életük semmiképpen sem volt előkészület erre az utolsó pillanatra. És mi lesz azokkal, akik küzdenek, akik lelkiismereti problémák ütközői között vergődnek, mert erre neveltük őket? Ők majd igazságossággal találják szemben magukat? Ez a legnagyobb igazságtalanság. Ha pedig őket is kizárólag irgalmad menti meg, akkor becsapottnak érzik magukat...

Uram, nem az a legnagyobb problémám, hogy eszményed túl magas, az sem, hogy a versenyfutásban egymás után lemaradnak a lelkek, hanem az, hogy a milliók egyáltalán tudomást sem vesznek erről a versenyfutásról. Te motívum sem vagy számukra. Nem lehet, hogy szereted őket, ha nem akarod, hogy viszont is szeressenek. Mert ha komolyan akarnád, meg volna hozzá a módod. Egpár ütött-kopott lélek vergődik, hogy szeressen. Ezekhez majd szigorú leszel. Néhányan gyűlölnék, mert izgatja őket létezésed. Ezeknek majd irgalmazol. De mi lesz a többivel, aki tökéletesen keresztülnéz Rajtad?

*

„Óvakodjatok a hamis prófétáktól, akik juhok ruhájában jönnek, belül pedig ragadozó farkasok.” Egyre jobban érzem: Jézus először a tökéletes megtérést követeli. Minden egyéb programja és követelménye már föltételezi ezt. De mi lesz akkor, ha kereszténynek születünk megtérés nélkül, és keresztényként nővünk fel gyökeres átalakulás nélkül? Nem vagyunk akkor valamennyien juhok ruhájában ragadozó farkasok? Az önzetlenség vallásában az önzés papjai? Egyre jobban érzem, hogy a legnagyobb rombolás, amikor a keresztény szimbólumok és gesztusok köntösén keresztül pogány lélek árad. Ó, ha csak bűnösök volnánk! De keresztények vagyunk. Létünk gyökerében van az ellentmondás. Ezt szenvedem.

*

„Nem mind, aki mondja: Uram... Uram! — megy be a mennyek országába.” Nem elég csupán meghallgatni az ígét és lelkesedni érte. Meg is kell tenni. Ha még azokat is elveted, akik szívük mélyéből kiáltják: „Uram... Uram!” — mit várhatnak azok, akik még nem is kiáltanak? Mit várhatnak azok, akiknek semmi kedvük és érzékük nincs már, hogy meghallgassák az ígét? Mit azok, akik nem is lelkesednek, mert már régen elfogyott az erejük a lelkesedéshez? Itt a nagy veszedelem: az értelem nem találva elvi kifogást sem logikus ellenvetést, de a lélekben ismeretlen ellenállások és letörések lehetetlenné teszik az Istenhez való ragaszkodást. Ha a lélek tehetetlensége fölfalja a szeretetet, maradhat-e érintetlen a hitünk? És mi lesz azokkal, akik még megszokásból mondogatják:

„Uram... Uram!”, de nem veszik észre, hogy szeretet már régen nincs mögötte?

✱

Sokszor az az érzésem, hogy Jézus az emberiség fiatalkorában élt, egy induló világ hajnalán. Ezért hirdethette a hősök evangéliumát. Ma a száanalom evangéliumát hirdetné. Arról az emberről beszél, aki sziklára építette házáat. Jöhetnek a viharok, ömölhet a zápor, szilárdan áll. Az én szemeim előtt pedig azok a százazrek állnak, akiket ismételten sújt az árvíz. Mit mondjak róluk? Az Evangélium hasonlata értelmében oktanoknak kell nevezni őket. De mikor az emberek milliói zátonyra futnak, hajótörést szenvednek, mikor erkölcsi életüket elsodorja az ár, igazán semmi kedvem sincs azt a pár bölcsét magasztalni, aki a sziklára építette házáat. Kárörömnök érezném.

És ugyan kik azok, akik sziklán állnak? Azok, akik keményen megtartják Isten parancsolatait, de száanalmasan kicsinyesek? Nem káromkodnak, nem paráznák, de önzők, kényelmesek és szeretet nincs bennük? Azok, akik húszéves korukban lángolnak és negyvenéves korukban penészesek lesznek? Ha meghal húszéves fejjel, szent lett volna belőle, így meg ütött-kopott filiszter. Húszéves korában állta a zivatart és büszke öntudattal érezte lábai alatt a sziklát. Harmincéves korában nem tudták elmosni a végtelen és idegeket morzsoló egyhangú esők. És íme, a mocskos mélységből fölszivárgó talajvíz mindent elmálaszt. Hol van most a szikla? Mi hát az Evangélium? Mozart-muzsika vagy Beethoven? És ha Mozart, akkor mi lesz Wagnerral és Bartókkal? Jaj Istenem, valóban szűk a kapu és keskeny az út, amit Jézus hirdett, — de ilyen értelemben is!

✱

Lázasan hatolok egyre mélyebbre. Mindjobban közeledem a csomóponthoz, ahová minden szál összefut s ahol minden probléma keresztezi egymást. A világ fölé egyre ijesztőbbben borul a kereszt árnyéka. A világ menekül előle, évszázadok óta szinte minden tevékenysége és fáradozása arra irányul, hogy a keresztet kiiktassa életéből. Krisztus pedig határozott léptekkel indul el feléje. Mi egyre jobban közeledünk egy olyan világhoz, amely gazdasági jólétével, társadalmi igazságosságával, narkotikumaival, euthanáziájával a minimumra csökkenti a szenvedést. Ugyanakkor Krisztus nem szűnik meg hangoztatni, hogy aki utána akar menni, vegye föl keresztjét minden nap.

Hol vagyunk már az Evangélium klasszikus kísértéseitől! Az egész gazdasági rend egyenesen arra van fölépítve, hogy a kövekből kenyeret csináljon. Technikai kultúránk mosolyog azon, ha

valaki a templom ormáról akar leszállni, mikor itt az ejtőernyő és a helikopter. De megmosolyogjuk a Sátánt is, amikor a földre mutat: „Ezt mind neked adom...” Hiszen már a mienk! Fújd föl! Mi már a világűr meghódítására készülünk... Már most Krisztus tanítványainak ebben a világban kell élnie. De élni, ez nem jelent csupán helyet betölteni, tért foglalni. Élni annyit jelent, mint vitális kapcsolatban lenni a világgal, az emberekkel, a korszellemmel.

És ekkor jön a kereszt. A kereszt, amely törésre viszi a természetet. S az ember irtózik a törött jellemeiktől. A kereszt csendet parancsol a természetnek, de a természet nem hallgat el, hanem a technika, a civilizáció és a kultúra ezer ajkán egyre himnuszt énekel a fülünkbe. Ah, Uram, annak az Egyháznak, amelynek kereszt a lobogója, nem lehet többé meghódítani a milliokat. Hogy imádkozzanak, hogy a templomban egy kicsit kielégítsék még meglévő vallási igényüket, azt még elérhetjük. Az Oltáriszentség finom hangulatával, a Jézus Szíve meleg pietásával még képes hatni, de a kereszt elijeszt és megbotránkoztat. Hinni valamiben és iszonyodni tőle — ez pszichológiai abszurdum. Hinni a keresztben s ugyanakkor minden idegszálunkkal menekülni, védekezni, tiltakozni ellene — ez a keresztény lélek ma. Hát nem ez tesz farizeussá bennünket? Ha nem akarunk végleg elmaradni és egy sarokban megpenészedni, akkor vállanunk kell a mai életet és kultúrát, részt kell vennünk az univerzum meghódításában. Ugyanakkor meg is kell tagadnunk. Ki tudja a kettő között megtalálni az egyensúlyt? Százezer között egy. A többi csupán hisz a keresztben, vagy szimbolumot csinál belőle. Esetleg kivonul a világból és „paradisus claustralist” csinál magának a sivatagban. Az egyik lutheránus: egyedül a hit üdvözít, tevékenységünkkel pedig vessük rá magunkat a világra. A másik aszkéta: tegyük művészi élménnyé a keresztet s akkor már nem is kereszt. Uram, és hol vannak a keresztények?

✱

Uram, mint a széltől kergetett hullámok a tengeren, úgy kavarognak körülöttem kérdéseim, nyugalan és zavarodott kifakadásaim. Te pedig mint hatalmas sziklatömb állsz a hullámok között, lezártan és titokzatosan, hallgatón és mozdulatlanul. Uram, nem tudom, mi van Benned. Talán akkor sem tudtam, mikor szerettelek. Uram, mi vagy nekem? Kőszikla, amelyen megvethetem a lábam, vagy pedig zátony?

Uram, ma azt mondod, legyek gyermek, különben nem megyek be a mennyek országába, mert a gyermek nem magában és nem saját erőiben bíz, mert érzi gyengeségét és kiszolgáltatottságát. A gyermek tehetetlen és védelemre szorul. A gyermektől senki sem vár semmit és mindenkitől csak kap. Uram, azt akarod, hogy ilyen legyek? Akkor engedd, hogy visszamenjek a gye-

rekszobába. Sokszor én örülnék ennek a legjobban. Hogy elszórazoznék és hogy kipihenném idegeimet! Uram, igazán jó gyerek lennék, nem okoznék sok gondot sem az óvónéninek, sem könnyeket kis pajtásaimnak. De gyermeknek lenni a gyermekség összes kellékei nélkül, Uram, így nem érvényes a játék! A gyermeket leülteti a homokba játszani. Mindegy, hogy mit épít és mit rombol, a fontos, hogy jó legyen. A felnőtt számára, sajnos, ez nem elég. Jónak lenni? — ez kevés. Hogy mi lesz a világból, emberekből örök életekből, az tőlünk is függ, ránk is van bízva. A gyermek minden kérdésére kap feleletet, én pedig tanácstalanul állok előtted, mert hallgatsz. Döntenem kell mások ügyeiben is, és tökéletes bennem a sötétség. Uram, azt mondod, hagyatkozom teljesen Reád, Te pedig teljesen magamra hagysz engem. Le-csukom hát a szememet s egyik kezemmel Beléd kapaszkodom, a másikkal pedig azoknak a kezét fogom, akiket vezetnem kell. Egyszer aztán falba ütöm a fejemet. Kinyitom a szememet és íme, zsákutcában találok magamat. Akkor hallom a kioktatást: „Úgy kell hinni, mintha minden Istentől függne, és úgy kell cselekedni, mintha minden tőlem függne.” Megköszönöm a tanácsot és ahhoz tartom magamat. Imádkozom, aztán kinyitom a szemeimet. Okoskodom, meghányom-vetem a dolgokat s a végén — szakadékba zuhanok azokkal együtt, akik belém kapaszkodtak. Megint hallom az oktatást: „A ti utatok nem az én utam s a ti gondolataitok nem az én gondolataim.” Uram, Uram, mondd, nem azóta épül a világ, fogy a sötétség, pusztul a babona és csökken a lét bizonytalansága, vajon nem azóta szűnik az ember kiszolgáltatottsága, mióta kiléptünk a gyerekszobából s mertük vállalni a felnőttkor kockázatát?

Római katolikusok a Szovjetunióban

D. MOLNÁR ISTVÁN

Született 1941-ben Beregszászon, irodalomtörténész. A debreceni KLTE magyar–orosz szakán, valamint a lublini egyetem lengyel szakán diplomázott 1966-ban. 1988–91 között a varsói Magyar Kulturális Intézet igazgatója, a KLTE lengyel tanácskének vezetője. Legutóbbi írását 1994. 10. számunkban közzeltük.

A 16. század második felében, főleg Báthori István lengyel király (1576-1586) hódító-védekező háborúiban, majd a 17. század derekán zajló csatározások nyomán lengyel hadifoglyok kerültek orosz földre. A cári birodalomban a 17. század végén, a jezsuiták térítő tevékenységének eredményeként indult fejlődésnek a római katolikus egyház szervezete. A lelkipásztorkodás jelentős részét a következő században már lengyelek végezték, és a hívek többsége is közülük került ki. Számukat növelték az 1768-as orosz-ellenes nemesi-nemzeti szervezkedést követő deportálások. A lengyel államnak a három szomszéd nagyhatalom által történt csonkításai (1772, 1792) és a teljes felosztása (1795) után már több mint kétmillió lengyel élt orosz uralom alatt. A kényszerű cári birodalombeli katonáskodás, valamint az 1830-31., majd az 1863-64. évi oroszellenes függetlenségi harcot követő megtorlás, később pedig az erősödő oroszosítás tovább gyarapította számukat. A 20. század elején gazdasági emigránsok próbáltak szerencsét Oroszország belsejében. A cári birodalomban élő lengyelek száma az első világháború előtt megközelítette a tizenkét milliót, de 1918, Lengyelország újjászülése után megindult a visszatelepülés.

A Szovjetunióban 1921-ben még létezett a monilevi érsekség, a vilnai, zsitomiri, kamjenyeci, tiraszpoli, vlagyivosztoki püspökség, a szibériai, krími-kaukázusi helynökség és az örmény szertartásúak katolikus apostoli kormányzósága. R. Dzwonkowski tanulmánya szerint ekkor, 1,6 millió felett volt a hívek száma, akiket mintegy 400 pap gondozott, római katolikus templom pedig kevés híján 600 volt. Más forrás szerint kétmillió hívő is élhetett szovjet földön, akiknek 70-80 százaléka lengyel volt. A római katolikusokénál csak a pravoszlávok, mohamedánok és a zsidók táborába számlált többet, a görög szertartású katolikusok ugyanis akkor a lengyel állam területén éltek. A szovjet hatóságok a római katolikus egyházat mint Rómától függő, veszélyes szervezetet, mint „lengyel egyházat” ellenségként kezelték. A harmincas években a mai Ukrajnából és Belorussziából több mint 100 000 lengyelt és sok németet deportáltak Kazahsztánba, más közép-ázsiai tagköztársaságokba és Szibériába.

A szovjet-orosz vezetés már egy 1918-as rendelettel minden egyházat és egyházközséget megfosztott vagyonától és jogi személyiségétől, tehát azokat törvényen kívül helyezte. Az egyház- és vallásellenes kampány azonban csak 1922-ben kezdődött el,

Az egyházüldözés 1919 után

amikor még a szertartásokhoz szükséges eszközöket is elkobozták. A „legrosszabb”-nak minősített római katolikusokat megfosztották papjaiktól és főpásztoraiktól; őket halálra ítélték, bebörtönözték vagy kiutasították a Szovjetunióból. A Vatikán 1926-ban megpróbálta megmenteni, illetve újjászervezni a földalatti egyházi hierarchiát. XI. Piusz titkos küldötte 10 apostoli kormányzóságot hívott életre a különböző szertartású katolikusok számára (többek között Moszkva, Leningrád, Harkov, Kazany-Szamara-Szimbirszk, Ogyessza, Tbiliszi székhellyel) és római katolikus püspököket szentelt fel. A kommunista hatalom ezt nem sokáig tolerálta. 1938-ban már csupán két „francia” templom működött, a lelkészek — az idegen állampolgárokat kivéve — elpusztultak. Az 1941-ben kitört német-szovjet háború már nem ronthatott a helyzeten.

Mai állapotok

1939 szeptemberében a megszállt területen élő öt és negyedmillió lengyel került a Szovjetunióba, akiknek 60 százaléka római katolikus volt. Majd negyedmillió lengyel katonát is fogva tartottak, az ekkor keletre deportált lengyelek száma pedig félmillió és háromnegyed millió között lehetett. Kevéssel a háború befejezése után a Londonból irányított, fasizmus- és kommunizmusellenes lengyel Honi Hadsereg partizánjait, valamint a „politikai ellenséget” deportálták, és a korábban kitelepített lengyelek közül alig több, mint 400 000 ember térhetett haza. 1959-ben a mai Belorussziában már 1,5 millió, 1970-ben közel 1,9 millió római katolikus élt, főleg lengyelek és kisebb mértékben fehéroroszkok. Nyugat-Ukrajnában az 1931-es adatok szerint 2,6 millió római katolikus lengyel lakott, de viszonylag sokan pusztultak el, illetve repatriáltak a háborút követően.

A fentiek ismeretében aligha meglepőek a francia La Croix című napilap 1991-es adatai: Oroszországban legfeljebb másfél millió, Belorussziában ugyanennyi, Ukrajnában félmillió, Litvániában mintegy hárommillió, Lettországból háromnegyed millió, Észtországban 75 000 ember lehet római katolikus. (Köztudott, hogy a három balti állam a két világháború között független volt. Rájuk vonatkozó akkori adatokkal nem rendelkezünk.) J. Wolczanski Kazahsztánban legalább 150 000 római katolikus lengyelről tud. Szerinte feltételezhető, hogy a FÁK államokban összesen 8-9 millió lengyel és lengyel származású, valamint 2-4 milliónyi más nemzetiségű vagy eredetű római katolikus van. F. Colasuonno 1991-ben 15 millióra tette a különböző szertartású katolikusok számát.

Az újjászületés jellemzéséhez szükség van az 1944, mindenekezlőtt pedig az 1956 utáni időszakban történtek felidőzésére. Kazahsztánban a lágerekből szabadult lelkészek kevéssel Sztálin halála (1953) után magánházaknál szervezték meg a vallásgyakorlást. A hatóságok büntették ezt, és az első parókia bejegyzésére csak 1968-ban került sor, ezt azonban hamarosan egy tucat pap

több tucat templomban követte. A többi közép-ázsiai köztársaságban és Szibériában nemzetközibbek lettek a katolikus közösségek: a nagyobb városokban nagy számban élnek litvánok, németek (Németországba településük miatt az utóbbi években fogyatkozó számban), oroszok, lettek, ukránok, örmények. Általános tapasztalat, hogy ahol az utóbbi negyedszázadnyi időben felbukkant egy római katolikus pap, ott jelentkeztek a különböző nemzetiségű hívek, akik közül sokan felnőttként kezdték meg vallási életüket. Ez a pravoszláv vallás ismerete nélkül felnőtt oroszokra, főleg értelmiségiekre is vonatkozik. A gyarapodás fő akadálya a lelkeszhiány.

A második világháború óta a Szovjetunióhoz csatolt területeken élő kelet-lengyelországi és baltikumi katolikusok 1984-ben már csak mintegy száz parókiát mondhattak a magukénak, de — a lengyelek és németek állhatatosságának köszönhetően — néhány tucat Ukrajna belsejében is megmaradhatott. A gorbacsovi időkben azután gyorsan megkezdődött a lelkipásztori hálózat, az egyházi hierarchia és más vallási intézmények kiépítése. Ukrajnában és Belorussziában korszakos jelentősége volt a vallásgyakorlást megengedő 1991-es törvénynek.

A régi mohilevi érsekség területén még ugyanebben az esztendőben létrejött három apostoli kormányzóság, kettő Oroszországban, a harmadik a közép-ázsiai köztársaságok számára. Az európai vidékek katolikusainak irányítását moszkvai székhellyel a lengyel Tadeusz Kondrusiewicz érsek kapta feladatul, az orosz föderációbeli ázsiaiak kormányzását a Novoszibirszkben székelő német-orosz Joseph Werth végzi, Kazahsztán, Kirgízia, Tadzsikisztán, Türkmenia és Üzbegisztán katolikuságának fő lelki gondozója Karagandában Jan Lenga püspök.

Mindez kiváltotta a moszkvai székhelyű pravoszláv egyház vezetőinek — és nem alsópapságának vagy híveinek! — türelmetlen reakcióit, sőt erőteljes támadásait. Azt kifogásolták, hogy a Vatikán, illetve a katolikus egyház a hagyományosan és kánonjogilag ortodox területeken hittérítő tevékenységet végez, és lengyelesíti az oroszokat. A szentszéki irányítás hangsúlyozza, hogy római katolikusok régóta élnek a volt szovjet birodalom különböző vidékein. A pravoszláv egyház a hagyományosan katolikus országokban szabadon élhet lelkipásztori hálózata kiépítésének lehetőségével, tehát hasonlóra a katolikusok is igényt tarthatnak. Ez olyan alapvető emberi jog alapján jelenthető ki, mint a vallásszabadság. A katolikus egyház célja nem az ortodox egyház gyengítése; az 1990 utáni tapasztalatok viszont azt mutatják, hogy az utóbbi képtelen kitölteni az ateistává nevelt tömegekben a kommunizmus bukása nyomán keletkezett lelki űrt. Mint R. Dzwonkowski megállapítja, az orosz nagyvárosokban és Szibériában a lakosság két-három százaléka jár a pravoszláv templomokba, így bizonyos értelemben lehet katolikus misszióról beszélni,

de az nem erőszakos beavatkozás. Ami a polonizálást illeti, az oroszországi lengyelek száma az oroszokéhoz és másokéhoz képest elenyésző, és legfeljebb „az orosz kultúra erőtlenségéről szóló meggyőződést fejezi ki, amely kultúrának integráns része a pravoszláv vallás”. Dzwonkowski szerint is tény, hogy a nemzeti rabság, az üldöztetések és a kommunista zsarnokság legkülönbözőbb tapasztalatainak birtokában tevékenykedő lengyelországi katolikus egyház, sok papja lévén, nagy lelki segítséget tud nyújtani a nemrég még hatalmas birodalom lakosságának. Az orosz pravoszláv értelmiség számos képviselője hasonlóan gondolkodik.

Az M. Iwanow — Z. J. Winnicki szerzőpáros szerint Beloruszsiában a katolikus parókiák fel-, illetve visszaállításának üteme kétszerese az ortodoxoknál tapasztaltaknak. A két világháború közötti Szovjetunióra utalva a számokból kiolvasható, hogy az oroszok másoknál nagyobb arányban csatlakoznak a katolikus egyházhoz. Következtetésük aligha vitatható: mivel a cári hatalmat kiszolgáló pravoszláv egyház és vallás kompromittálódott, nem játszhatott vezető szerepet az oroszok lelki újjászületésében, valamint a kommunizmus elleni harcban. A kommunizmus elleni harcot szolgálták a Szentszék missziós erőfeszítései a 20-as években, majd a következő évtizedben az illegálisan működő Orosz Bizottság a Katolicizmusért szervezet tevékenysége, melynek képviselői szerint a Szovjetunióban a keresztény szellemiség csak a katolikus egyház segítségével éledhet fel, mert az megőrizte kultuszának tisztaságát és intézményi függetlenségét.

Sajnos, 1991 óta nemcsak a pravoszláv-katolikus konfliktusok gyakoriak a FÁK-on belül, hanem Ukrajnában a görög katolikus-római katolikus vagy inkább ukrán-lengyel szembenállásnak is akadnak példái. A przemysli ellentétek hátráltatták Colasuonno nuncius 1990-ben Lembergben elkezdett megbeszéléseit. Ezek tárgya az ottani római katolikus érsekség újra-felállítása volt. 1991 tavaszán sor került a kamjenyeci latin szertartású megyéspüspök és két ugyancsak római katolikus segédpüspök felszentelésére — a görög katolikus Szternyuk metropolita távollétében. A lembergi politikai vezetők is azzal érveltek, hogy Przemyslben korlátozzák az ukrán püspök jogait, tehát a pápa által kinevezett római katolikus — és lengyel — lembergi érsek, Marian Jaworski ukrainai működése nem kívánatos. Szerveződött a tiltakozás, nőtt a feszültség a „lengyelesítés” miatt, és a Vatikánnak várnia kellett.

1992-ben, de főleg a következő évben már kevesebb akadály gördült a latin szertartású egyház tevékenysége elé. 1993 tavaszán Krakkóban befejeződött az a tanfolyam, amelyen Jaworski érsek, valamint ukránok és beloruszok oktatták a Lengyelországtól keletre végzendő lelkipásztori munka jelöltjeit: szerzeteseket és apácákat.

1993 nyarán Kondrusiewicz apostoli kormányzó katolikus nagyszemináriumot nyithatott meg Moszkvában. A jelentkezők

oroszkok voltak, a rektor — olasz. Az érsek Szibériába, Magnyitogorszkba és Tobolszkba is ellátogatott, ahol tartós építő munkára kiküldött lengyelek erősítik a katolikus hitéletet. Megtudhatta: a novoszibirszki Werth püspök arra igyekszik rábeszélni az oroszokat, hogy a hagyományaiknak megfelelő pravoszláv egyházhoz csatlakozzanak. Kondrusiewicz érsek 1993-as, a Tygodnik Pow-szechny című lapnak adott interjújából kiderül, hogy Oroszország európai részén már félszáz fölé emelkedett a katolikus egyházközségek száma. Néhány tucatnyi papjuk között lengyelek, németek, olaszok, franciák, spanyolok és oroszok vannak. Római katolikus templomból és kápolnából érrefelé jóval több kellene, mint tizenhét. A 300 000 hívő népesebb csoportjai Moszkván és Szentpéterváron kívül a volt kelet-poroszországi Königsberg körzetében és az Észak-Kaukázusban élnek.

**Kazahsztáni katolikus
misszió**

A lengyelországi Gniezno érseke, Henryk Muszynski 1993 őszén járt Kazahsztánban, ahol papjai is szolgálnak. A metropolita az említett krakkói lapnak elmondta: egy kolhoz nem istenhívő vezetője azért épített templomot a katolikusoknak, mert már nincs az embereket becsületes életre tanítani hivatott kommunista párt, Komszomol, és a gyilkolást, lopást, ivást tiltó katolikus egyház a legjobb nevelő szervezet. 1994 nyarán Lenga püspök már elégedetlenségének adott hangot a Szentszék Közép-Ázsiával kapcsolatos munkáját illetően. A hatalmas területet harmincnál alig több lelkész képtelen ellátni. Megoldást jelentene, ha minden lengyelországi egyházmegye küldene egy-egy papot.

**Katolikusok
Lettországban**

A krakkói hetilap által 1993 tavaszán Janis Pujats rigai érsekkel készített interjú jó tájékoztatást ad a katolikus egyház lettországi helyzetéről. A főpap szerint a nagyobbrészt protestáns államban félmillió katolikus meg van keresztelve, de hitét csak negyedmillió gyakorolja. Itt a szovjet időben is működött szeminárium (most negyvenöt növendéke van), ezért nincs paphiány. Száz lelkész ellátja a 190 parókiát. Létezik katolikus gimnázium, van több szerzetesrend, az egyházi vagyon visszaadásának folyamata, ha lassú is, komolyabb akadályokba nem ütközik. A különböző vallásúak viszonya jó.

Litvániába a Szentszék már 1940-ben nunciust nevezett ki, de a szovjet megszállás miatt nem küldhette oda. Az országgal sokat törődő II. János Pál 1988-ban bíborosi címmel ruházta fel Vincetas Sladkevicius érseket, 1991 óta pedig már ténylegesen van Vilniusban a Vatikánnak delegátusa, akinek megbízása a két másik, nemrég függetlenné vált balti államra is szól. Végrehajtották az egyházi közigazgatásnak a háború utáni határokhöz igazodó reformját, majd 1992-ben a litván kormány nagykövetet akkreditált a Szentszékhez. A pápa tavalyi baltikumi látogatása bizonyára nagy fellendülést eredményez majd.

A közeli Ukrajnában — hathatós lengyelországi támogatással — gyorsan gyarapszik a római katolikus egyház is. A közép-uk-

rajnai Horodok Podolszkij város immár harmadik éve működő szemináriumának növendéklétszáma megközelítette a félszázat, a lembergi érsekség pedig nemrég csaknem harminc papjelöltet küldött a lublini Katolikus Egyetemre tanulni.

A volt Szovjetunió területén vannak távlatai a katolikus egyháznak. 1980 óta folyik, ha megszakításokkal is, a pravoszláv-katolikus párbeszéd. Ebben fontos szerepet játszik egy nemzetközi vegyes bizottság. Úgy tűnik, W. Hryniewicz lengyel szerzetes *Nővéregházak (Koscioly siostrzane)* könyvének következtetése helyes: egyelőre inkább csak teológiai kérdésekben sikerül közös nevezőre jutni. A magyar Görögkatolikus Szemle híreiben közli (1991/12.) a keleti egyházakat ismerő francia katolikus egyházi személyek véleményét. Óvnak attól, hogy a „misszionálási láz” ne ellenkező hatást váltson ki, mert a katolicizmus egyes terjesztői nem megfelelő módon közelítenek az Evangéliumot Kelet- és Közép-Európában évszázadok óta hirdető egyházakhoz. Egy lyoni szerzetes szerint: „egy ökumenikus szellemű katolikusnak nem az lenne a feladata, hogy az ortodox egyházakkal párhuzamosan katolikus egyházat hozzon létre, miközben azt gondolja, sőt néha ki is mondja, hogy a fának az az ága már elkorhadt, hanem hogy felajánlja szolgálatait az ortodox egyházaknak”. A magyar lap szóba hozza még a vatikáni Egységítkarság intelmét: az e téren elkövetett hibákat közösen kell kijavítani.

Mínta a fentieket illusztrálná és summázná két lengyel szerzőnek egy orosz származású római katolikus papról nemrég készített portréja (Tygodnik Powszechny 1994. 31.). A dominikánus szerzetes, ateista szülők gyermeke, 1972-ben elkezdett járni Leningrád katolikus templomába. Telekommunikációs mérnöki oklevelet szerzett, majd különböző városokban dolgozott. Szmolenszkben titokban ukrán papok tanították, hogy lelkész lehessen. Görög katolikus szertartás szerint szentelték fel 1980-ban. A litván fővárosban titokban misézett. A rendőrség kérésére annak polgári alkalmazottja lett. Munkaadója kinyomozta „mellékfoglalkozását”. Két lengyel dominikánus hatására lépett be rendjükbe, segítségükkel Kijev közelében újjáépített egy templomot, és megszervezte a környékbeli római katolikus egyházi életet. A katolicizmus terjesztőinek tévedéseiről így vélekedett: „Gyakran nem számolnak azzal, hogy Ukrajna a kereszténység ezeréves történetét tudja maga mögött. Még ha kultúrája elpusztult is, megmaradt a lelkiség egyféle típusa, lehet, hogy csak a tudatalatti szintjén. Nem lehet új, kifejezetten katolikus kultúrát teremteni... Az embereknek meg kell ismerniük az egyháznak és megosztottságának történetét, hogy megértsék: a kereszténység nem céh, párt vagy nemzetiség. Hogy az oroszok nem okvetlenül pravoszlávok, a lengyelek katolikusok, az észtek pedig luteránusok. Hogy minden jó embernek Istent kell megismernie.”

Az anglikán– római katolikus párbeszéd

JUHÁSZ GERGELY

Született 1971-ben Budapesten. 1990-ben érettségizett a budapesti Piarista Gimnáziumban, utána belépett a piarista rendbe. Teológiai tanulmányait jelenleg a leuveni katolikus egyetemen végzi.

„Napjainkban a Szentlélek kegyelmének ihletésére világszerte sokféle módon törekszenek — imádsággal, szóval és cselekedettel — elérni a Krisztus akarta teljes egységet. [...] Az egység szorgalmazása az egész egyház gondja — tanítja a II. Vatikáni zsinat a keresztény egységtörekvéseiről. A zsinat ezzel egészen új irányt adott a más vallásokhoz való hozzáállásunknak. A korábbi elzárkózó magatartás helyett, amelyre még XI. Piusz 1928-ban kelt *Mortalium Animos* kezdetű levele is föl szólít, a zsinati atyák az egység építésére buzdítanak.

Anglikán testvéreink több mint 400 éve szakadtak el, s azóta most először tapasztalható oly mértékű közeledés mind a két közösség, a Római Katolikus Egyház és az Anglikán Közösség részéről, amely valóban fölcillantja előttünk a reményt, hogy valóra válik az, amiért Jézus főpapi imájában imádkozott: „Legyenek mindnyájan egy!” (Jn 17, 21) Amikor ugyanis VI. Pál pápa 1966. március 23-án fogadta Michael Ramsey canterbury érseket a Szent Pál-székesegyházban, a két közösség közötti kapcsolat jelentős mértékben megváltozott a korábbiakhoz képest. Azóta közel harminc év telt el szakadatlan párbeszédben, bár a haladás mellett olykor visszalépés is tapasztalható.

Három különböző szakaszban követhetjük nyomon a hivatalos kapcsolat alakulását. Az elsőben az ún. ARCIC I (*Anglican-Roman Catholic International Commission*, Anglikán-Római Katolikus Nemzetközi Bizottság) tagjai folytattak hivatalos párbeszédet. Ennek eredményeképpen született a *Final Report* (Záró jelentés) 1981-ben, amely négy, korábban már közzétett megállapodást tartalmaz.

A dialógus második, jelenleg is zajló szakaszában az új bizottság, az ARCIC II anglikán és katolikus résztvevői folytatnak párbeszédet, keresve hitünk azon pontjait, amelyek összekötnek bennünket.

Végül mind a két közösség megkezdte az elkészült dokumentumok hivatalos értékelését; sorban jelennek meg a hivatalos válaszok a megállapodásokra, az eddigi dialógus eredményeire.

A hivatalos párbeszédén túl azonban eleven a nem hivatalos kapcsolat is, amelyet a teológusok és a gyakorló anglikánok és

katolikusok valósítanak meg írásaikban, illetőleg gyakorlati közlekedéseikben. Ez a kapcsolat talán sokkal fontosabb annál, amit az elméleti viták és megállapodások eredményeznek, hiszen az egység megvalósítása elsősorban a híveken múlik.

Az út a Final Reportig

1981 szeptemberében, Windsorban történelmi jelentőségű dokumentum született az anglikán-katolikus párbeszéd folyamán. Az első ARCIC közös határozattal és egyetértéssel kiadta a *Final Report* című megállapodást.

A közös előkészítő bizottságot VI. Pál pápa és Michael Ramsey canterbury érsek együttes elhatározása hívta össze, melyet 1966-ban római találkozásukon fejeztek ki közös nyilatkozatukban. Nem egészen egy éven belül háromszor is találkozott a bizottság, s munkájáról hivatalos jelentést adott ki. Ez a jelentés a római katolikus-anglikán hitletétemény fontos közös kincseire hívta föl a figyelmet, rámutatott a fönnálló történelmi különbségekre, és kijelölte az „együttes növekedés” programját: induljon komoly párbeszéd ezekről a különbségekről. Ezt a jelentést 1968 júniusában Augustin Bea bíboros és néhány héttel később a Lambeth konferencia bátorító levele erősítette meg. Így első ízben 1970-ben ültek össze az ARCIC I bizottság tagjai.

Már 1970-ben előzetes megállapodás született a három fő témával kapcsolatban, melyek mindegyike „az egyházzal” kapcsolatos. 1971-ben, Windsorban létrejött az első megállapodás, amely az Eucharisztiairól szólt. A második 1973-ban Canterburyben készült, *Szolgálat és szentelés* címen a papság szentségéről és szerepéről. Velencében, 1976-ban öltött végleges formát a harmadik megállapodás, amely az egyházi hatalom eredetét és természetét vizsgálja.

VI. Pál pápa és Donald Coggan érsek 1977-ben Rómában újabb közös nyilatkozatot adtak ki. Ebben az eredeti szándék — „a hit és a szentségi élet teljes közösségének visszaállítása” — hangsúlyozása mellett a pápa és az érsek kijelentette, hogy „erre az egységre szóló hivatásunk megegyezik az alapvető keresztény hivatással, amely közösségre hív”. Ezzel mintegy az addigi dokumentumok teológiai mondanivalójának magját, a *koinónia*-teológia gondolatát erősítette meg a nyilatkozat. A kritikákra az 1979-ben Salisburyben és 1981-ben Windsorban megfogalmazott *Magyarázatokban* adott feleletet a bizottság.

Végül az utolsó megállapodás újra a papi szolgálatról szól. Ez Windsorban, 1981-ben öltött végleges formát, s először a *Final Reportban* látott napvilágot.

Az ARCIC I teológiai tanítása

Az anglikán és a római katolikus egyház „több mint 400 éve elkülönülve él. Ez a különállás komoly tanbeli különbséget okoz, amelyet teológiai viták és kölcsönös türelmetlenség súlyosbítanak. A kapcsolat ezen teherterhelései az élet sok területére hatoltak be és fertőzték meg azt. Ennek ellenére egységünk, habár meggyöngült, meg nem semmisült. Még mindig sok szál köt minket egybe: ugyanazt az egy, igaz Istenbe vetett hitet valljuk; ugyanabban a Lélekben részesedünk; ugyanazzal a keresztséggel keresztkeltek meg, és ugyanazt a Krisztust hirdetjük” — szól a *Final Report* bevezetője. A szöveg — bár említi a fennálló nehézségeket, mégis — elsősorban a közöset, az azonosat keresi és hangsúlyozza. A II. Vatikáni zsinat szellemének megfelelően nem azt keresi, ami elválaszt; hanem, ami összeköt.

Intr 1

Koinónia

A dokumentum teológiai tanításának a *koinónia*-gondolat (*koinónia*=közösség) adja az alapját, amely az egyház igazi természetével kapcsolatban született. Eszerint már a kora keresztény hagyományban a *koinónia* tapasztalatára reflektálva út nyílott az egyház misztériumának jobb megértésére. Habár az Újszövetségben a *koinónia* sohasem azonos az egyházzal, mégis ez a szó fejezi ki leginkább azt a gondolatot, amely a különböző újszövetségi szövegek mögött meghúzódik. Amikor például az egyházat a szent szerző az Újszövetség népének vagy Krisztus menyasszonyának nevezi, akkor ezt a szövegösszefüggés elsősorban a közösségre vonatkoztatja. Jóllehet az olyan képek, mint a Templom, az új Jeruzsálem vagy a királyi papság az intézményes jelleg felhangjait tartalmazzák, az elsődleges cél mégis az, hogy az egyház is részt vesz Krisztus megváltó művében. Amikor pedig Krisztus testeként, Isten házanépeként vagy szent nemzetként említi az egyházat, a hangsúly a tagok egymás közti és Krisztussal, a Fővel megélt kapcsolatán van. „Mivel ugyanabban a Szent Lélekben osztozunk, Krisztus ugyanazon testének tagjaivá és ugyanannak az Atyának fogadott fiaivá leszünk. Ezért egymáshoz is teljesen újszerű kötelekkel kapcsolódunk. Az egymással megvalósított *koinónia* a Krisztusban Istennel létrejött *koinóniánk* része. Ez az egyház misztériuma”.

Intr 4

Intr 5

Eucharisztikus közösség

ED III. 6, 8; Intr 6

Az Oltáriszentségről szóló fejezet szerint az Eucharisztia Krisztus szentsége (szakramentuma), amellyel fölépíti és táplálja népét testének *koinóniájában*. Az Oltáriszentség révén minden megkereszteltet közösségre hív a *koinónia* forrásával. A dokumentum szerint „az Eucharishtiában létrejövő közösségünk Krisztussal föltételezi az ő valós jelenlétét, amelyet hathatósan jelenít meg a kenyér és a bor. Ezek ugyanis ennek a misztériumnak folyamán Krisztus testévé és vérévé válnak. [...] Az oltáriszentségi jelenlét titkát szemlélve föl kell ismernünk mind Krisztus jelenlétének szentségi jelét, mind pedig a személyes kapcsolatot, amely Krisztus és a hívő között jön létre a jelenlétből fakadóan.”

A szolgálat és a szentelés kérdését boncolgató fejezet leszögezi, hogy a püspöki szolgálat csak a *koinónia* szolgálata miatt létezik. Az eucharisztikus áldozatot bemutató fölszentelt miniszter Krisztus jele, aki összegyűjti népét. Az Evangélium, amit hirdet, az egység Evangéliuma.

Intr 6

A püspöki szolgálat

A szerzők hangsúlyozzák, hogy „a fölszentelt szolgálatban lényeges elem a felügyelet (*episcopos*=felügyelő) felelőssége. Ez a felelősség magában foglalja az apostoli hithez való hűséget, annak beépülését a mai egyházba és továbbadását a holnap egyháza számára. A presbiterek osztoznak a püspök felelősségében az egyház felügyeletéért, az ige és a szentségek szolgálataért; hatalmat kaptak, hogy az Eucharisztia ünneplését vezessék és föloldozást adjanak. A diakónusok pedig, bár kisebb hatáskörrel, szintén a püspökök és a presbiterek társai az ige és a szentségek szolgálatában, és ők is segédkeznek a felügyeletben. [...] A szentelés mindkét egyházban megismételhetetlen.”

MO II. 9, III. 15

Végül az egyházban gyakorolt hatalom természetét vizsgáló dokumentumok megállapítják, hogy a primátus szükséges kötelek azok között, akik a püspöki szolgálatot teljesítik a *koinónián* belül. Az Evangélium összes szolgálainak közösségben kell lenniük egymással, ugyanis az egy egyház a helyi egyházak közössége. Szükséges továbbá, hogy az apostoli hit által is egyesüljenek. A primátus, mint a *koinónia* központja, biztosíték arra, hogy tanításuk egyezik az apostolok hitével. (Intr 6) „A *koinónia* célja Krisztus akarátának megvalósítása: »Szent Atyám, tartsd meg őket a nevedben, akiket nekem adtál, hogy egy legyenek, mint mi.«”

Jn 17,11 Aut I, III. 11.

Egység Rómával

Rómával kapcsolatban a megállapodás szerzői így írnak: „A történelmi fejlődés kontextusában fejlődött Róma — amelynek földrajzi jelentőségét Péter és Pál halálának helye adja — az egyetemes egyházat érintő kérdések legfőbb központjává. [...] a primátus, ha helyesen értjük, azt is jelenti, hogy Róma püspöke azért gyakorolja a felügyeletet, hogy elősegítse az összes egyház hűségét Krisztus és egymás iránt. A Rómával való közösség célja, hogy ez az egység az egyes helyi egyházak katolicitásának őre és minden egyház egységének a jele legyen.”

Aut I, III. 12

Máriával és a Mária-dogmákkal kapcsolatban a következőket találjuk a megállapodás szövegében: „Egyetértünk abban, hogy a

kizárólagos közvetítő Isten és ember között Jézus Krisztus, és elvetjük Mária szerepének minden olyan értelmezését, amely elhomályosítaná ezt a kijelentést. Egyetértünk abban a fölismerésben, hogy Mária szerepének keresztény értelmezése elválaszthatatlanul össze van kötve a Krisztusról és az egyházzal szóló tanítással. Egyetértünk Mária kegyelmének és egyedülálló hivatásának — ő a Megtestesült Isten Édesanyja (*Theotokosz*) — fölismerésében. Megtartjuk ünnepeit és érdemei szerint tiszteljük őt a szentek közösségében. Egyetértünk abban, hogy isteni kegyelem készítette föl őt arra, hogy Megváltónk édesanyja legyen, aki által nyerte ő maga is a megváltást és a megdicsőülést. [...] Mindazonáltal a szeplőtelen fogantatás és a mennybevétel dogmái különleges nehézséget jelentenek azon anglikánok számára, akik szerint az ezekben megfogalmazott tanítás nincsen kellőképpen alátámasztva a Szentírással.”

A folytatás: ARCIC II

Az első ARCIC munkája befejeztével föloszlott: a kitűzött célt — ti. hogy az egyházi tekintély, az Eucharisztia, valamint az egyházi hivatalok kérdését megvitassa, továbbá, tisztázza a fogalmakat, az álláspontokat és a megoldandó problémákat — sikeresen elérte. De az egység még nem valósult meg, s még mindig vannak pontosításra, megvilágításra szoruló problémák.

A második bizottságot (ARCIC II) az akkori canterbury érsek, Robert Runcie és II. János Pál pápa bízta meg a munka folytatásával 1982-ben, Canterburyben.

Ez a bizottság 1987-ben kiadta az első megállapodás szövegét, amely a megváltás és az egyház kapcsolatáról szól. Ez a megállapodás leszögezi, hogy „egyedül Isten Jézus Krisztus által közvetített irgalmának és kegyelmének köszönhető az ember üdvössége.” (3.) Továbbá „Isten kegyelme válasza hívja az embert. Ilyen válasz a hit, a megszentelődés és a jöttetek”, és hogy „az ember válaszában az egyház fontos szerepet játszik.” (4.) Kiemeli az ember felelősségét az üdvösségén való munkálkodásáért. (10.) A dokumentum szerint: „a megigazulás és a megszentelődés egyazon valóság két különböző aspektusa” (15.), és „a hit nem csupán magánügy és belső állapot, hanem lényegéből fakadóan kifelé is megnyilvánul: jócselekedetek fakadnak az élő hitből.” (19.)

1991-ben napvilágot látott a második megállapodás, amely az egyházat mint közösséget vizsgálja. Kimondja, hogy „Isten kegyelme az egyház által van jelen minden időben.” (17.) „Az egyház hatékony jele és eszköze Istennek [...] s leginkább az Eucharishtiában manifesztálódik” (19., 24.). A jövő útját a közös együttműködésben jelöli ki. (57.)

Azóta is rendszeresen ülésezik a bizottság, s a legközelebbi do-

kumentum témája az erkölcsi kérdések tárgyalása lesz. Ennek a dokumentumnak tervezett címe *Az erkölcs, a közösség és az egyház*.

A hivatalos fogadtatás

Amikor 1982-ben megjelent a *Final Report*, akkor a következő két kérdéssel terjesztette föl a bizottság a hivatalos egyházi vezetőknek: vajon a *Final Reportban* megjelent megállapodások összhangban vannak-e az egyes közösségek hitével; és elegendő alapot nyújtanak-e az egység felé vezető következő lépéshez? Más szóval hivatalos értékelést kért az elkészült műről.

Az anglikán válasz

Az anglikán válasz több lépésben készült el. 1985-ben a anglikán egyház késznek mutatkozott elfogadni az Oltáriszentiségről és a szolgálatról szóló megállapodásokat, de főntartásokat fogalmazott meg az egyházi hatalomról szólókkal kapcsolatban. A *Final Report* azon tételére, hogy a pápaság történelmi kifejlődése a Szentlélek működésének megnyilvánulása, a válasz a következőképp szól: „Jogos követelmény az, hogy ha a történelemben megnyilvánuló gondviselés az érvelés alapja, akkor jobban meg kellene mutatni, hogy ez a fejlődés összhangban van a keresztény hit belső és lényegi természetével.”

Az autonóm tartományok, amelyek összességükben az Anglikán Közösséget képezik, 1987-ben fogalmazták meg és adták ki válaszaikat az *Emmaus Reportban*. Egyes provinciák nem teljesen értettek egyet a *Final Reportban* foglaltakkal: például a kenyai anglikán egyház Krisztus valóságos jelenlétével és az *anamnesis* (eucharisztikus visszaemlékezés) szó pontos értelmezésével kapcsolatos főntartásainak adott hangot. Dél-Cone (Latin-Amerika) anglikán tartománya az ARCIC által képviselt egyetemes primátusra vonatkozó elképzelést utasította vissza. Továbbá vonakodását jelezte a „pap” szó szacerdotális értelmezésével kapcsolatban, annak ellenére, hogy ezt a szót az egész közösségben általánosan és hivatalosan használják ilyen értelemben. Jó néhány tartomány aggodalmát fejezte ki, hogy vajon az eucharisztikus jelenlét receptionista fölfogása tartható-e az ARCIC szerint.

1988-ban a Lambeth Konferencián összegyűlt püspökök egyetértettek abban, hogy az Eucharisziáról és az egyházi szolgálatról szóló megállapodások „lényegükben összhangban vannak az anglikán hittel”. Tartózkodóbban nyilatkoztak a harmadik témakör megállapodásairól: „szilárd alapot nyújtanak a hatalomról folyó további párbeszéd irányához és programjához”.

Róma álláspontja

A Vatikánból csak tíz év elteltével, 1991-ben érkezett hivatalos válasz. Ezt megelőzően már 1982-ben megjelent az első római reagálás a megállapodásra, amely lényegében már tartalmazta a 1991-es válasz álláspontját és érveit.

Róma — miután hosszan és melegen méltatta az elért eredmé-

nyeket, és „figyelemre méltó fejlődésnek” nevezte a szöveg létrejöttét — több nehézséget említett a dokumentummal kapcsolatban: kifogásolta, hogy a *Final Report* sok helyütt nem fejt ki világosan a katolikus tanítást, vagy kétértelműen fogalmaz. A megállapodás szövege nem említi például az *apostoli successio*-t, nem fejezi ki kellőképpen Péter szerepét és nem egyértelmű az Eucharisztia imáadásáról vallott fölfogása. (A *Final Report*nak az Oltárszentségről írt soraival kapcsolatban az 1982-es, nem hivatalos római reagálás szövege külön kiemeli azt, hogy jóllehet a dokumentumban foglalt vélemény erősen közelít a katolikus fölfogáshoz, mégsem tükrözi teljesen azt; valamint azt is, hogy a *Final Report*ban foglaltakat igen nehéz összeegyeztetni a már korábban megszövegezett anglikán-evangélikus párbeszéd eredményeként született, és mindkét egyház által jóváhagyott 1972-es megállapodással.) A Vatikán kifogásolta továbbá, hogy a *Final Report* megkérdőjelezi a Mária-dogmák és a pápai tévedhetetlenség elfogadhatóságát és kötelező érvényét. Mindezek ellenére Róma elismerését fejezte ki a szöveg megalkotásáért, és a párbeszéd folytatására, a további fogalmi tisztázásokra buzdított.

Anglikán kritika

George Carey canterbury érsek azonnal reagált a Vatikán válaszára. *Megjegyzése*iben a következőket írja: „Mindkét közösségnek ugyanarra a kérdésre kellett választ adnia: 'Vajon a *Final Report*ban megjelent megállapodások összhangban vannak-e a Római Katolikus Egyház/Anglikán Közösség hitével?' Az 1988-as Lambeth Konferencián [...] megállapítottuk, hogy a *Report*ban foglaltak közül nem minden felel meg fogalmaiban, nyelvében, gondolkodásmódjában, sőt még teológiájában sem az anglikán hit hagyományos alapdokumentumaiban foglaltaknak. Mindazonáltal azt gondoltuk, hogy az Eucharisztia és az egyházi szolgálatról szóló megállapodások lényegükben összhangban vannak az Anglikán Közösség hitével. A római katolikus válasz esetében azonban úgy tűnik, mintha a kérdést úgy értették volna inkább, hogy 'A *Final Report*ban foglalt tanítás azonos-e a Római Katolikus Egyházéval.' A válasz érvelése azt tükrözi, hogy a módszertani különbségek vezethettek erre a fölfogásra. Ha akármelyik közösség azt kívánja meg, hogy a másik hozzá alkalmazkodjék teológiai megfogalmazásaiban, akkor a további haladás veszélyeztetve van." Valószínűleg hasonló választ tudott volna adni a két közösség — állapítja meg Thomas Rausch SJ —, „ha az egyházak Világtanácsa által, a *Baptism, Eucharist and Ministry* című dokumentummal kapcsolatban fölvetett kérdést tették volna föl nekik, vagyis: »milyen mértékben tudja az önök egyháza ebben a szövegben fölismerni azt a hitet, amit az egyház vallott kezdettől fogva?«”

Canterbury érseke, George Leonard Carey 1992 májusában meglátogatta a Vatikánt és az olasz egyházat. A pápai kihallgatáson három témáról esett szó: a *Final Report*ra adott vatikáni válaszról, a nők szenteléséről és az közös tanúságtételről. A pápa

megjegyezte, hogy a hivatalos katolikus választ nem a dialógus akadályozójának kellene tekinteni, hanem sokkal inkább sürgetésnek, amely az eddig megoldatlan tanbeli különbségek legyőzésére buzdít.

A Hittani Kongregáció véleménye

A Hittani Kongregáció már 1988-ban kiadta észrevételeit az ARCIC II első megállapodásáról. A *megváltás és az egyház* kapcsolatáról szóló dokumentumot kommentáló szöveg — amellet, hogy igen elismerően nyilatkozik a megállapodás eredményeiről — arra mutat rá, hogy a „megállapodás nyelvezete szimbolikus, és ezért igen nehéz azt egyértelműen értelmezni. Márpedig egy ilyen egyértelmű értelmezés szükségyszerű, mivel a végleges meg egyezés elérése a cél.” A kongregáció szerint hiányzik a *sola fides* elvének (mely szerint csak a hit üdvözíthet) és annak a viszony- nak részletes tárgyalása, amely a kegyelem és a hit mint az üd- vösség feltétele között áll fenn. Nincs eléggé kidolgozva a *simul iustus et peccator* igazsága és a kegyelem szentségi ökonómiaja sem. Részletesebb magyarázatra szorul az egyháznak mint a ke- gyelem és a megváltás hathatós eszközének — amely a szentsé- geken keresztül működik — leírása is. Továbbá „világosabban meg kell különböztetni egymástól az *egyháznak* mint a megváltás egyetemes szakramentumának a *szentségét* és az *egyház tagjait*, akik bizonyos mértékig még mindig a bűn foglyai.”

1992-ben pedig, mintegy az ARCIC II által 1991-ben megje- lenített *The Church as a Communion*-ra válaszként a katolikus taní- tást fogalmazta meg ugyanezzel a címmel a Hittani Kongregáció a püspökökhöz intézett nyílt levelében. Christopher Hill anglikán kanonok, az ARCIC I és az ARCIC II társtítkára még ugyanebben az évben kiadta az anglikán választ a ARCIC II dokumentummal és a Hittani Kongregáció levelével kapcsolatban. Ebben igen elíté- lően szól a kongregáció leveléről: a közösség hamis értelmezésé- vel vádolja a szerzőket, valamint a II. Vatikáni zsinat „módosítá- sáról, ha ugyan nem visszájára fordításáról” beszél.

A teológusok válasza

Az anglikán-katolikus kapcsolatoknak a hivatalos közeledésen túl van egy másik, nem hivatalos dimenziója is, ami a hétközna- pok szintjén tapasztalható.

A *Final Report* körül kialakult vélemények jellemzésére Hugh Montefiore a vasúti sínpárt szemlélő ember képét használja: „Ha egy vasúti sínpárt a két sín között, középről szemlélünk, a sínek a távolban, egy ponton találkoznak. De ha ugyanezt a sínpárt fölülről szemléljük, a sínek párhuzamosan futnak, s nem találkoznak. A nézőpont kérdése az élet valósága szerint különbözik. Vannak, akik [az anglikán-római katolikus] kapcsolatra fölülről tekintenek, mintha Róma és Canterbury párhuzamos vonalakon járnának, és sohasem közelednének, vagy úgy állnának, mint a nap és a hold. Egyes teológusok szerint a *Final Report* szerzői összetévesztik a valóságot az elképzeléseikkel. Szerintük a megállapodás nem fogadható el, és nem is értelmezhető az anglikán és/vagy a katolikus hit szerint. Mások viszont már a dokumentum létrejöttének tényét úgy értelmezik, hogy nincs is jelentős különbség a két fél tanítása között. Azt tartják, hogy azok, akik ennyire „elkötelezték magukat az egység keresésére, biztosan meg is találják azt”.

A Vatikán magatartását a *Final Report*tal és az anglikánokkal folytatott párbeszéddel kapcsolatban az anglikán teológusok jelentős része keményen bírálja. Már az 1982-es észrevételeket is igen kedvezőtlen megítéléssel és éles kritikával fogadták. A hivatalos válasza adott reakciók többsége pedig egyértelműen elítélően értékeli a Hittani Kongregáció és a Keresztény Egység Tanácsa által közösen fogalmazott dokumentumot. Sokakat megdöbbentett az a hang, ahogy a Szentszék a kérdésben állást foglalt. Egyes teológusok a kapcsolatok befagyasztásáról beszélnek, mások egyenesen megkérdőjelezzik a párbeszéd folytatásának lehetőségét. Mindazonáltal jogosan hívja föl a figyelmet Rausch, hogy bármilyen „csábító [is] negatívan reagálni a vatikáni válasza [...], számos főntartás és nehézség van az anglikán oldalon is”.

A főnnálló különbségek

Valóban komoly nehézségek állnak még „a hit és a szentségi élet teljes közösségének visszaállítása” útjában a sok eredmény ellenére is. Mindkét fél részéről vannak dogmatikai, egyházfegyelmi és erkölcsi kérdésekkel kapcsolatos fenntartások, amelyek még mindig megoldásra várnak: némely közülük csak fogalmi, definícióbeli tisztázásra, mások azonban komoly újragondolásra, jobb megértésre és szeretetben, tárgyalás útján megvalósított testvéri megegyezésre. Ez nem jelenti — és nem is jelentheti — az elvek föladását. A cél ugyanis az egyház ősi hitletéteményének, Krisztus és az apostolok tanításának megfogalmazása a mai teológia és filozófia nyelvén.

Dogmatikai nehézségek

Rómának a *Final Report*ra adott válaszában már említést nyert a két közösség között fennálló dogmatikai különbségek egy része (primátus, Mária-dogmák, tévedhetetlenség stb.). Ezen túlmenően

további nehézséget jelentenek a párbeszéd folyamán a következő tények:

Az *anglikán szentségek* XIII. Leó bullája értelmében érvénytelenek. Ám azóta sok minden változott a katolikus felfogásban is, és az anglikán szentségek kiszolgáltatásában és fölvételében is.

A szentségek érvényessége

Az elsődleges feladat tehát a szentségek érvényességének tisztázása. Addig ugyanis „nem beszélhetünk valós egyesülésről vagy újraegyesülésről az egyházban, amíg az Eucharisziát nem ünnepli együtt az (igazi keresztségben) megkeresztelt nép, olyan szolgálatot teljesítő vezetésével, aki hűséges közösségben van az apostoli, püspöki szolgálattal és az apostoli hittel”.

A *pap- és püspökszentelés* XIII. Leó pápa szerint az anglikán egyházban a forma és a szándék hibás volta miatt érvénytelen. Az *Apostolicæ Curæ* „az ügy biztos ismeretében” pápai tekintéllyel mondja, hogy „kijelentjük és kihirdetjük, hogy az anglikán szertartás szerint végzett pap- és püspökszentelések teljesen érvénytelenek és semmisek”.

A helyzet azonban jelentősen változott azóta: számos anglikán pap- és püspökszentelésen ókatolikus és az ortodox püspökök is részt vettek. Mivel az ő tanításuk, a szolgálat természetét illető fölfogásuk megegyezik Róma tanításával, és náluk az apostoli *successio* sem szakadt meg, az ő szentelésük érvényességét a Vatikán elismeri. Az ókatolikus és az ortodox egyház pedig érvényesnek tartja az anglikán szenteléseket, sőt az ókatolikusok 1931-ben, a bonni egyezményben teljes közösségre is léptek az anglikánokkal.

A nők papsága

Napjainkban az egyik legaktuálisabb kérdés a *nők papságának* kérdése a két közösség között folyó tárgyalások során. 1992. november 11-én az angliai anglikán részegyház szinódusa megszavazta, hogy ezentúl Angliában is szentelnek nőket pappá. A Parlament azóta jóvá is hagyta a törvényt, s 1994. március 12-én a bristoli székesegyházban föl is szenteltek harmincegy nőt. A döntés heves ellenkezést váltott ki az anglikán egyházon belül, és számos püspök, pap és hívő jelezte szándékát, hogy át akar térni a katolikus egyházba vagy más felekezethez.

A ún. „diakonisszák rendje” már Pusey érsek 1845-ös kezdeményezése óta létezik az Anglikán Közösségben. Ám ezek a „nővérek” csak a karitatív tevékenységekben és a plébániai civil munkákban vettek részt. Az 1930-as Lambeth Konferencia ki is mondja, hogy „a diakonisszák nem azonosak a diakónusokkal, nem részesei a szent rendeknek.” A kérdés először 1962 novemberében, pontosan harminc évvel a mostani döntés előtt merült föl. Az általános szinódus (*General Synod*) előfutára, az anglikán egyházi gyűlés (*Church Assembly of the Church of England*) azzal a kéréssel fordult a canterbury érsekhez, hogy állítson föl egy bizottságot. Ennek a bizottságnak „a célja azoknak az okoknak alapos vizsgálata” lett volna, amelyek „visszatartják a felszentelt és

képviselési szolgálatot a nőktől”. Ekkor még semmilyen válasz nem született a beadványra.

1971-ben Hong Kong és Makaó anglikán egyházának érseke újabb kérdéssel fordult az anglikán közösség vezetőihez. 1941-ben ugyanis, amikor a háború miatt a férfiak nem voltak otthon, illetve sokan közülük meghaltak, a nagyfokú paphiány miatt Lee Tim Oi asszonyt diakonisszává szentelték, továbbá engedélyt kapott, hogy mint diakonissza megünnepelhesse az utolsó vacsora emlékét az anglikán rítusok szerint. (Katolikus fogalmak szerint szentmise celebrálására kapott fölhatalmazást.) Az érsek bejelentette továbbá, hogy 1971. november 28-án két nőt pappá szenteltek.

A bejelentés nagy port vert föl mind az anglikán egyházon belül, mind azon kívül. Döntés azonban csak az 1975-ös általános szinóduson született. A szinódus megállapítja, hogy „nincs komoly akadálya a nők pappá szentelésének”.

1978-ban a Lambeth Konferencián az anglikán közösség püspökei megállapították, hogy lehet nőket fölszentelni, ez ugyanis nem ellenkezik Isten akaratával, továbbá, hogy a közösségnek nincs joga megváltoztatni az egyetemes rendet (*catholic order*).

A konferencia határozatainak 21. pontjában pedig meghatalmazza az egyes részegyházakat, hogy maguk döntsenek, szentelnek-e pappá nőket. A konferencia ezen túlmenően úgy döntött, hogy egyetlen részegyházban se szenteljenek püspökké nőket a többi részegyház, az illető egyházmegye és az illetékes primátus alá tartozó püspökségek túlnyomó többségű támogatása nélkül. Anglikán vélemény szerint ugyanis a pap emberi mivoltával, nem pedig férfi voltával jeleníti meg Krisztus személyét.

Ahogy telnek-múlnak az évek, egyre több anglikán részegyház hozza meg, készül meghozni a döntést, hogy nőket pappá szenteljen. Ez „a Katolikus Egyház szemében egyre nagyobb akadályt jelent az előremenetelhez” — írta 1985. december 11-i levelében II. János Pál pápa a canterbury érseknek. Ez a tény az anglikánok ortodoxokkal és ókatolikusokkal való kapcsolatát is erősen beárménykolja.

A Szentatya 1994. május 30-án közzétett *Ordinatio sacerdotalis* kezdetű apostoli levelében a következőket írja: „Az egyház kitarthat, hogy elvi okokból nem megengedhető, hogy nőket papszentelésre bocsássonak. [...] Hivatalom erejénél fogva [...] kijelentem, az egyháznak semmilyen felhatalmazása sincs arra, hogy a papszentelést nőknek kiszolgáltassa, s hogy az egyház minden hívőjének végérvényesen ehhez a döntéshez kell tartaniuk magukat.”

Oltáriszentség

Az Oltáriszentség is — már a papszentelés érvénytelensége miatt is — érvénytelen a katolikus álláspont szerint az anglikán szertartásokon. De az átlényegülést illetően is különbözik az anglikán és a katolikus hit, bár az idők során az anglikán fölfogás sokat közeledett ebben a kérdésben a katolikushoz. Cranmer 1552-es művében még tagadja az átlényegülést, s azt mondja, hogy „Krisztus csak megszentelő erejével, erélyével és kegyelmével van

Házasság

jelen az áldozó számára a szentostyában". Manapság az anglikánok egy része már egészen katolikus fölfogást vall az Oltáriszentségről. Sok templomban őrzik és helyezik ki imádásra is.

Az anglikán tanítás szerint a *házasság* életre szóló kapcsolat egy férfi és egy nő között. Ennek ellenére elfogadott gyakorlat az anglikánok körében a válás. Ugyanis az anglikán egyházjog nem mondja kifejezetten, hogy a házasság fölbonthatatlan. Nem is tekintik olyan értelemben szentségnek, mint a katolikusok.

Róma hivatalos álláspontja szerint tehát a keresztség kivételével az *összes többi szentség* érvénytelen az anglikán közösség szertartásaiban és liturgiáiban: érvénytelenül fölszentelt papok és püspökök nem szolgáltathatnak ki érvényes szentségeket.

Egyházszervezet, jog és erkölcs

Igen nagy nehézsége a párbeszédnek az anglikán egyház sajátos belső toleranciája, amely nagyfokú *pluralizmust* eredményez: a lehető legkülönbözőbb vélemények is megférnek egymás mellett. Ez azért nehezíti a tárgyalást, mert amit a *High Church* tagjai vallanak, azt a *Low* vagy a *Broad Church* nem hiszi, s míg a vezető rétegek a Róma felé való közelítést szorgalmazzák, addig a széles néprétegekre támaszkodó többség a protestáns irányt erősíti.

Az anglikán egyház szervezete és jogalkotása sem teszi könnyűvé a tárgyalásokat. Az egyház feje Angliában az angol uralkodó, akit azonban az amerikai vagy más országbeli anglikán közösségek nem tekintenek egyházfőjüknek. Többnyire elismerik viszont a Canterbury érseki szék elsőbbségét, legalábbis irányadó vagy megfontolandó véleményként.

A közeledés legfőbb gyakorlati akadályának a *szexuál-etikai kérdések* tűnnek. Számos kérdésben a katolikus álláspont merevebbnek, ridegebbnek, szívtelenebbnek tűnik az anglikán hívők szemében. Félnek, hogy egy esetleges megegyezés vagy egyesülés a „jogaikat” nyirbálja meg, s a katolikus morál vasszigora nehezedik majd rájuk. Különösen negatív visszhangja volt anglikán körökben a legutóbbi erkölcsstani enciklikának, a *Veritatis splendor*-nak. Katolikus részről viszont sokszor botránkoznak a meglazult anglikán erkölcsökön, melyek az utóbbi időben az angolok konzervativizmusa ellenére sok kérdésben liberalizálódtak.

Az *abortuszról* alkotott vélemény is különbözik a két közösségben. Míg a katolikus álláspont csak az anya életének érdekében (*duplex effektus*) járul hozzá a terhesség megszakításához, az anglikán fölfogás szerint megengedhető a művi vetelés azokban az esetekben is, amikor valós esély van arra, hogy a gyermek testileg vagy szellemileg fogyatékos lesz, illetve amikor a gyermek fogantatása erőszak vagy más bűntény következtében történik.

A *sterilizációról* alkotott anglikán vélekedés is enyhébb a katolikusnál. Róma kizárólag egészségügyi szempontokból tartja megengedhetőnek, Canterbury már a házastársak kölcsönös megállapodását is elegendő erkölcsi alapnak tekinti hozzá.

Megtorpanás vagy hitelesség?

Sajnálatra méltó tény, hogy sok hívőben még az indulatok uralkodnak, s nem az egységre való törekvés, a jövőbe vetett bizalom és a közös erőfeszítések állnak egy-egy helyi párbeszéd (ha egyáltalán van ilyen) központjában, hanem a múltbeli hibák, sérelmek és egymás ellen elkövetett bűnök.

A megoldatlan problémák s a hirtelen, egy csapásra megvalósult egység elmaradása vagy késlekedése miatt sokan beszélnek manapság arról, hogy az együttműködés és a közeledés megtorpant, s az ökumenizmus válságba került. Valójában azonban nem válságról van szó, csak az illúziók szertefoszlásáról. „Csöndesebb, de hosszabb távon eredményesebb munka kezdődött — olyan érlelődési folyamat, amely lehet gyorsabb vagy lassúbb, de mindenképpen visszafordíthatatlan.”

„Az egység nem egyformaság. Az egységet olyan közös élet megszervezésében kell keresnünk, amelyben minden, Krisztust megvalló közösség karizmáit elismerik. Az egység felé vezető út ma a kölcsönös látogatásokon át vezet, ahonnan mindegyik fél azzal kiegészítve távozik, ami addig hiányzott belőle. Ez az út egyre inkább kinyilvánítja az Úr Jézus testét, amely változatos ugyan, de Isten szemében mégis egy.”

Az eddig elért legfontosabb eredmény maga a tény, hogy anglikánok és katolikusok a múltat feledve tárgyalásokba kezdtek, s megindult a közeledés.

Jelentős mértékben javult az együttműködés is. Általános gyakorlat, hogy anglikán vagy katolikus templomba a másik egyházból hívnak papot prédikálni. Rendszeressé váltak a közös igeliturgiák és sok helyütt közös a templomi és iskolai hitoktatás is. Egyes egyházmegekben és esperesi kerületekben közös lectionariumot használnak.

A jövő esélyei

„Az az egység, amit keresünk, valójában már létezik is. Hiszen Istenben megvan a tökéletes egység az egy Atya, az egy Úr és az egyetlen Lélek — aki életet ad az egyetlen Testnek — egységében. És ez az egyetlen Test ismét csak létezik. Nem szorul arra, hogy megalkossuk, vagy hogy újraalkossuk, csak arra, hogy szervessé és láthatóvá váljék.”

Így az egyház egysége Isten szentháromságos egységén alapul. Az egyház ugyanis az Isten misztériumát saját példaképeinek tekintik, mivel az egyház maga is szent titok, s nem pusztán emberi alkotás. Szent Ciprián az egyházat mint „az Atya, a Fiú és a Szentlélek egységéből egybegyűlt nép”-et említi. Ezért „kell, hogy célunk minden sokféleségen és egységen fölül a kiengesztelődés és az egyetemesség legyen, amely nem az illetékes szervezetek tárgyalásaiból születik. Sokkal inkább az Igazság és az Isten Misztériuma — annak az Istennek Misztériuma, aki maga is egy — óvatos találkozásából.”

Zsoltár 1990

„Fekél az Isten, elszélednek ellenségei,
és elfutnak előle az ő gyűlölői.”

(68. zsoltár)

Megmutatod a világnak, Uram,
milyen a földi istenek dicsősége.
A fő ideológusé sem tart tovább,
mint két-három emberöltő.
Elszárad nevük, mint a falevél,
névtábláikat letéped az utcafrontról.
Tagadták létedet, tobzódtak híveik,
örök istentelen országot jósoltak utódaiknak.
Birodalmukat megreszketteted,
falai recsegve leomoltak.
Romjai alatt millió kereszt:
megkínzott áldozataik névtelen jelei feléd mutogatnak.
Téged formáznak szívünkben az ezredévek,
Istenem, mindenek lenyomata,
ki itt élsz bennünk nemzedékről nemzedékre,
megmutatod, hogy a Te országod örök,
míg összedőlnek az istentelen földi hatalmak.

Imádság

Uram, a Te közege más közege,
mint amit nekiünk adtál idelelni;
azt a tudós lelke se fejt meg,
de én a Te világodat hiszem.
És naponta hívom országodat,
hogy jöjjön el, mert örökkévaló.
Hát ezért gondolok rá oly sokat,
bár jól tudom, hogy fel nem fogható.
Nem félek, sőt mély sóvárgás fog el,
hogy ott legyek, majd akkor befogadj,
hisz engem itt is két karod ölel,
naponta szórod rám áldásodat.
Nem kétkedem, Berzsényivel hiszek,
"Bizton tekintem mély sírom éjjelét",
a Te munkád az, gonosz nem lehet.
Feltámadás lesz, kezdet lesz a vég.

Radnóti Miklós *spiritualizmusa*

RÓNAY LÁSZLÓ

Született 1937-ben, irodalomtörténész, egyetemi tanár. Legutóbbi írását 1994. 8. számunkban közzöltük.

A spiritualitás, amely eredeti értelmében lelkis életformát jelent, amint azt a szakkönyvek egybehangzóan állítják, francia közvetítéssel lett ma az egyik legtöbbet emlegetett kifejezés. Legrokonoszenvesebb értelmezését Karl Rahnerrel találjuk, aki szerint nem más, „mint a hit, a remény és a szeretet módszeres és tudatos kifejtése”. A történetét összefoglaló rövidebb és hosszabb elemzések Szent Benedek *Regulájától* a II. Vatikáni zsinatig követik nyomon e fogalom és életforma alakulását, érdekes módon azonban századunk eseménytörténetét taglalva csak az egyház és az állam kiegészését, a különféle lelkiségi mozgalmakat, a kisközösségek megjelenését és a világ felé történt nyitást vélik a lelkis életforma fontos jellemzőjének. A következőkben egy jelentős, hívővé vált lírikus, Radnóti Miklós példájával bizonyítjuk, hogy ebben a csüggesztő, mégis felemelő emberi példákat mutató században lehetséges értelmezésének más módja is, olyan, amely e lelkiség legősibb megjelenési formájához, Krisztus áldozatához is közelebb visz bennünket.

Radnóti lelkiségének alakulásában kétségkívül Sík Sándor játszotta a legnagyobb szerepet. A kettejüket egybefűző kapcsolat messze túlnőtt a tanár-tanítvány viszonyán. A rendkívül tapintatos, megértő professzor amolyan lelkis vezetője is lett legkedvesebb növendékének, akiben nyilván visszhangzottak azok a vezérgondolatok is, amelyek vissza-visszatértek Sík Sándor híres egyetemi előadásában, s utóbb *Esztétikájának* is meghatározó szemléleti elemét adták. A jelek szerint a szegedi fiatalok számára oly fontos és ösztönző öt órás teáin még mélyebbre hatoltak e témákban, nem véletlen, hogy előadásait épp ők jegyezték le gyorsírással, s ebben a formában maradt meg a rendkívül gazdag Sík-hagyatékban.

Sík Sándor irodalomszemléletének meghatározó gondolata szerint az igazi, a jelentékeny költőt nemcsak tehetsége teszi azzá, még kevésbé a körülmények szerencsés alakulása. Költészet és kegyelem találkozása hozza létre a nagy, maradandó műalkotásokat, s a művész e kegyelmi ráhatások következtében kerül mind közelebb azoknak a nagy igazságoknak a felismeréséhez, melyeket a közember szerencsés pillanataiban is csak homályosan sejtethet.

Hogyan jöhet létre ez a „találkozás”? Mikor és miképp érinti meg a művészt a kegyelem? Mint dolgozza fel páratlan élményét? Az *Esztétika* — Sík Sándoré — ebben fokozatosságot mu-

tat, s ez a felfogása némiképp ellentmondani látszik költői gyakorlatának, hiszen kezdettől fogva vezéralakja volt annak a lírai irányzatnak, melyet mi katolikus költészetnek szoktunk nevezni, s amelyben ez a kegyelmi ráhatás olyan biztonságot és hitet ad a művésznek, hogy nem kell súlyos belső harcok árán kiküzdenie Isten jelenlétének tudatát. De Sík sokkal nyitottabb volt, semhogy ezt a szemléletmódot kanonizálta volna. Jogos büszkeséggel mondhatta el magáról — meg is tette előadásai során —, hogy ennek az irányzatnak kezdeményezője volt, beteljesítve azokat a reményeket, amelyeket az öntudatra ébredő katolikus körökben gyakran kifejezésre juttattak, anélkül, hogy komoly tehetségek bukkantak volna föl a század eleji katolikus lapokban. (Nem véletlen, hogy e líratípus előzményeit kutatva Sík is csak Mindszenty Gedeonig jutott el, aki azért nem volt éppen átütő erejű lírikus.) Ugyanakkor kritikusan szemlélte a katolikus költőket, a remekül induló, majd elsekélyesedő Harsányi Lajost és a saját retorikája áldozatává vált, nem kis tehetségű Mécs Lászlót, s bár mindig segítette a következő generáció papköltőinek szárnypróbálgatásait, sőt, támogatta egyesületbe tömörülésük eszméjét is, nem róluk írta maradandó elemzéseit, s e vonatkozásban a hallgatás értékítéletét is sejteti.

A fokozatos érlelődés és költői kiteljesedés eszménye bizonyára megragadta Radnóti Miklóst is, aki — ezt Sík Sándornak írt levelei bizonyítják — nem lelkesedett a katolikus költőkért, s azokat másodrendűeknek látta. Ha Radnóti líráját egészében tekintjük, abban is láthatjuk a fejlődés és elmélyülés jeleit, nem volt csodagyerek, nem küzdötte ki azonnal Babits méltánylását és rokonszenvét, mint a fiatal Weöres Sándor és Jékely Zoltán, a szenvedések kohójában lett világirodalmi nagyság.

Közhely arról szólni, hogy az a nemzedék, melyhez Radnóti is tartozott, az antikvitás jelképeinek és szemléletének újraélesztésével próbálkozott, részben az újklasszicizmus eszmevilágának bővületében, másrészt a világ humanizálásának reményében. Radnóti korai lírájának pásztorai és napfürdőző szüzei e líratípusnak szinte közhelyei, nemzedék-társai költészetét is benépesítik (kivéve Vas Istvánét, aki elmondja: nyáját s pásztorokat nem látott, mert a gangról tekintett ki). Ösztönzőik között lehet említeni Illyés Gyula egyik-másik hasonló ihletésű költeményét, s mindegyik azokat az élményeket, amelyeket az iskolákban szereztek, hiszen akkoriban a latin nyelv és költészet ismerete a műveltség természetes része volt. Hogy az antik költői magatartás, a bölcs, sztoikus távolságtartás és a világból való kihátrálás megélhető és újraidézhető, azt Kerényi Károly ismételtette látnoki erővel. Ő tette a 30-as évek egyik vezérlő eszméjévé a Sziget-gondolatot, melyre folyóirata címével is utalt. Ha a Boldogok Szigetét elérni lehetetlen is, létezik a lélek független tájain, s a művésznek ebbe az érintetlen világba kell húzódnia a környezetében tapasztal-

talható elembertelenedés ellensúlyozásaképp — ez volt e gondolat lényege, s ezt a magatartást igyekeztek megvalósítani Radnóti és nemzedéktársai, mindenekelőtt az Argonauták című folyóiratban, amelynek Hajnal Anna és az ígéretes költőként induló, Horatiust és Vergiliust népszerűsítő és példának mutató Trencsényi-Waldapfel Imre szerkesztettek. E nemzedék tudatában az antikvitás úgy jelent meg, mint az ideális világ. A 20. század magányba szorított, új és új félelmektől nyomorított embere úgy tekintett ekkor a békés boldog mezőkre, melyek fölött folyvást az olümposzi istenek gyöngyöző nevetése hallatszott, mint a messzi múltban igenis létezett ideára. Semmiképp sem a véletlen műve, hogy épp az Argonauták körében vetődött fel az a gondolat, hogy létre kellene hozni egy hatalmas lírai béke-antológiát, amely az igazi béke ősképét mutatná a szavakkal meghamisított helyett. Bizonyos mértékű rokonságot, pontosabban analógiát mutat e törekvésük az ugyancsak ekkortájt jelentkező permanentista mozgalom célkitűzéseivel. A permanentisták azt vallották, hogy hiteles műfordítások révén létre lehet hozni a költészet és a költők köztársaságát, olyan államot, amelyet Arisztotelész álmodott meg, s amely — sajnos — sosem születik meg a valóságban, hiszen a politika praktikizmusa nehezen tűri az idealisták jelenlétét. (A permanentista mozgalom megálmodója és szorgalmazója Képes Géza volt, aki egész életében elképzelése igézetében alkotott, nem véletlenül lett egyik legtermékenyebb, ismeretlen világokat felfedező műfordítónk.)

A világ eseményei éppen nem a béke megteremtése felé haladtak. Mégis megszületett az antológia kicsinyített mása, a *Pásztori magyar Vergilius* című fordításgyűjtemény Trencsényi-Waldapfel Imre szerkesztésében. Ebben jelent meg Radnóti Vergilius-fordítása, amely eklogáinak ösztönzője lett. 1938-ban írta *Első eklogáját*, az előtte való évben azonban megjelent egy másik fontos verse, amely lelki életformájának lassú átrétegződéséről árulkodik, a *Lapszéli jegyzet Habakuk prófétához* című. A spanyol polgárháború véres eseményeire reflektáló költeményben a szigorú Habakukot idézi, aki Krisztus előtt a 7. században írta a szír uralom kegyetlenségeit panaszoló könyvét. A próféta Jahvé szájába adja a vigasztaló ígéretet: az igazakat védelmezi az Úr, a zsarnok elpusztul. A vers élményi alapja visszatér az *Első eklogának* azokban a soraiban, amelyekben a költő és a pásztor Garcia Lorca haláláról beszélgetnek. A költő mintegy e tragikus sors tanulságát összegezve mondja: „Nem menekült. Meghalt. Igaz is, hova futhat a költő? — Nem menekült el a drága Attila se, csak *nemet* intett — folyton e rendre...”

Újfajta küldetéstudat jelenik meg e sorokban, a prófétai küldetés értelmezésének sajátos változata. A költőnek, akárcsak Isten üzenethordozójának, nem szabad menekülnie, vállalnia kell sorsát, melyet azért mérnek rá, mert tud *nemet* mondani. Ez nem a

vergiliusi eclogák hagyományából fakad, sokkal inkább az *Ószö-
vetség* profétikus magatartását idézi. (A pásztorkodással kapcsola-
tos kifejezések és jelképek újra meg újra megjelennek a Bibliában
is, János evangéliumában például Jézus a jó pásztorhoz hasonlítja
magát.) A sors elvállalása, az áldozathozatal pedig — sajnos —
korunk spirituális magatartásának folyvást visszatérő eleme. Ha e
lelki eltökéltség maradandó példáit idézzük, Maximilian Kolbére
éppúgy gondolhatunk, mint a mártírok egész seregére, a név-
telenekre, mert hiszen míg az ősegyházban számon tartották a
különbféle üldöztetések áldozatait, ma ezrek és ezrek pusztulnak
el névtelenül, s egyre tétovábbban vetjük fel a kérdést: miképp le-
het és kell áldozatukat értelmeznünk? A költők azonban a profé-
ták eltökéltségével vállalják a halált, s számon tartják egymás ál-
dozatát. Erről írt Radnóti ritkán idézett versében, a *Csütörtökben*:

*New Yorkban egy kis szállodában
hurkot kötött nyakára T
ki annyi éve bolyg hazátlan,
tovább bolyonghat-é?*

*Prágában J M ölte meg magát,
honában hontalan maradt,
P R sem ír egy éve már,
talán halott egy holt gyökér alatt.*

*Költő volt és Hispániába ment,
kőd szállt szemére ott, a bánaté;
s ki költő és szabad szeretne lenni,
egy fényes kés előtt kiálthat-é?*

*Kiálthat-é a végtelen előtt,
ha véges útja véget ért;
a hontalan vagy láncon élő
kiálthat-é az életért?*

*Mikor harapni kezd a bárány
s a bűgő gerle véres húson él,
mikor kígyó füttyül az úton,
s vijjogva fújni kezd a szél.*

A „végtelen előtt” és a „véges út” szintagmákról aligha kell bi-
zonygatni, hogy keresztény eredetűek. Mint ahogy bibliai jelképe-
ket jelenít meg apokaliptikus vízió formájában az utolsó versszak
is. Gondoljuk meg: 1939 májusára, amikor e vers született, a Par-
lament elfogadta már a második zsidótörvényt is, melyet Teleki
Pál terjesztett elébe, s amely sokkal súlyosabb volt, mint az első.
Hatálya alá esett egyebek között Sík Sándor is, aki félelmetes hi-

tellet számolt be döbbsent érzéseiről *Naplójegyzeteiben*. Nála is feltűnik az a gondolat, az a fajta belenyugvás az isteni rendelésbe, amely Radnóti ekkori költészetének is fontos eleme, jóllehet mindkettejük gondolatvilágát tragikusan színezi át az a felismerés, melyet Radnóti fogalmazott meg *Dalában*:

*Búbánattól ütötte
járkállok most naponta
házamban száműzötten; ...*

Amikor Glattfelder Gyula, szeged-csanádi püspök egyháza nevében elfogadta a törvénytervezetet, Serédi Jusztinián hercegprímás gratulált neki elsőnek. Vajon gondoltak-e arra, hogy e szöveg támogatásával maguk is egy újfajta mártírium esélyére mondanak igent? Eszükbe jutott-e, hogy a hithez való hűségnek olyan példait hívják életre, amelyeket a vértanúság követ majd?

Radnóti Miklós költészetének spiritualizálódása egészen apró élettények, események megjelenítésében is tetten érhető. Fanni képét ekkortól veszi körül verseiben egészen új aura: a tiszta szeretet jelképe lesz, csodatevő, aki szeretete által a halál rémét is képes elűzni:

*Most érkezett, egész nap messze járt,
kezeben egy nagy mákvirágszirom
s elűzi azzal tőlem a halált.
(Együgyű dal a feleségről)*

Öröktől elrendelt, szigorú békességet sugároz a *Veresmart* záróképe:

*S a föld bölcs rendje visszatér, amit
ó csillagok szakállas fénye áztat;
állatok s kalászok rendje ez, nehéz
s mégis szelíd szolgálati szabályzat.*

A csodatevő szeretet, az öröktől való rend erősebbek a halálnál: hisz bármilyen szorongató is számot vetni az elmúlással, voltaképp ezáltal nyílik meg az ember előtt a végtelen. S annak mármár a határáról visszatekintve, vagy épp fordítva: szembesülve az ideális, a tökéletes emberi érzésekkel, s már nem azok tökéletlen megjelenésével épül fel Radnóti Miklós utolsó korszakának versvilága. Szorongattatása, személyes kiszolgáltatottsága nem hat mind szilárdabb hite ellenében. Katolikusnak vallja magát abban a levelében, amelyet Sík Sándornak írt 1942 elején, amikor a Vigiliában egészen otromba és megmagyarázhatatlan támadást tett közzé Horváth Béla és Just Béla Vajthó László költői antológiája ellen, valósággal feljelentve a beválogatott zsidó származású

költőket. (Hogy-mint került ez az írás épp a Vigiliába, teljességgel kideríthetetlen, mindenki, akinek csak része volt a lap szerkesztésében, másként emlékezik rá. Az az egy egészen biztos, hogy a folyóiratot főszerkesztőként jegyző Mécs Lászlónak nem volt tudomása róla, egyrészt mert nem is törődött a Vigiliával, másrészt Királyhelmecezen ténykedett plébánosi funkcióit ellátva.) S katolikus meggyőződését megvallva keresztelkedett meg 1943-ban, tehát akkor, amikor e lépésének semmiféle pozitív egzisztenciális következménye nem lehetett.

Radnóti helyzetét és szenvedéseit ismerve egyáltalán nem csodálkozhatunk azon, hogy utolsó korszakának visszatérő szava a halál. Az elmúlás esélye egyre szorongatóbb élménye volt. De ezt is úgy élte meg, ahogyan a Babits halálára írt *Csak csont és bőr és fájdalom* záró szakaszában írja:

*Halott keze nem fogja már a tollat,
behunyt szeme nem lát több éjszakát.
Örök világosság, kibomló égi láng
röppen felé a földi füstön át.*

A halálsejtelmét angyal szárnyuhogása ellenpontozza *Naptárának* záróversében is. Hogy ez a halál angyala-e, vagy az, amelyik a pásztorokat tudósította az örömhírről, nehéz volna megmondani. Mindenesetre a büntelenek s a kisdedek megérdemlik, hogy ne a rontás démona uralkodjék rajtuk, amint ezt a *Nem tudhatom...* című versében fejtegeti.

Legutolsó költeményeiben valóban megjárta a „lélek hosszát”. Ezekben a nagy, látomásos versekben a szorongató valóság fölé emelkedve részben olyan kapcsolatot teremt a távoli kedvességgel, amelyben annak vizionált alakja újabb angyali elemekkel gazdagodik, s a vágyott békeesség jelképévé válik. Időtlen távlatokba nyitnak, hiszen „...mennyi az Úrnak, mondd, ezer év? csak pille idő az!”, s megjelenik bennük az az ország, „amit ígért amaz ifjú tanítvány, rabbi, ki bétöltötte a törvényt és szavainkat”. „Már közelít az az óra, már születőben az ország” — mondja a *Nyolcadik ekloga* prófétája, s rokonával, a költővel indul hirdetni az örömhírt. Útján jó társa a bot, amelyről ezt írja a Zsoltárok könyve: „a te vessződ és botod, azok vigasztalnak engem” (23,4).

Előbb azonban az ifjú költőnek, a próféták rokonának végig kellett járnia a halálba vivő menet állomásait. Láthatta a lelkében felfénylő angyali képmást, a gyermeki tisztaságot idéző pásztorleányt, s hallhatta, amint elhangzik fölötte a végzetes szó: „Der springt noch auf!”, de azt már nem élte meg, hogy valóban sárral kevert vér száradt fülébe. Aztán valóban felkelt, belépett a költők és próféták halhatatlanságába, s kitérult előtte a megígért ország kapuja.

'Sigmund Lóránt elmélkedéseiből

KERESZTY RÓKUS

Ciszterci szerzetes. Tanulmányait az ELTE könyvtár szakán végezte, 1956-ben küldöldre távozott, hogy pappá szentelhesse. Rómában, Ausztriában élt, majd Amerikában telepedett le, s a dalasi ciszterci gimnázium hittanáraként működött.

'Sigmund László (1911-1964) 1930-ban lépett a cisztercita rendbe, ahol a Lóránt nevet kapta. 1935-ben szentelték pappá. 1937 és 1944 között a rend budapesti Szent Imre Gimnáziumában tanított magyar irodalmat, franciát és hittant, majd tábori lelkészi szolgálat és rövid második budapesti tartózkodás után, 1946-ban novíciusmesternek, a zirci rendi növendékek spirituálisának és teológiai tanárának nevezik ki. A legnehezebb feladatot azonban 1950-ben kapja, amikor Endrédy Vendel apátot letartóztatták, a rendet a kommunista állam feloszlatta, és az apáti tanács javaslatára a Szentszék 'Sigmund Lórántot nevezte ki apáti helytartónak. Megtehetette volna, hogy csak a meglévő rendtagokról igyekszik gondoskodni. De az egyre növekvő veszély ellenére tovább folytatta a novíciusok felvételét és nevelését még Vendel apát pere alatt, a legsötétebb sztálini időkben is. Az ÁVH tíz évig figyeltette, de nem fogták le, valószínűleg azért, mert működését nem tartották elég fontosnak. Pedig ez idő alatt több évfolyamot indított el a szerzetesi életre, és gondoskodott teológiai képzésükről. 1961 tavaszán végül letartóztatták, első fokon tíz, második fokon hét év börtönre ítélték. A börtönben veserákkal megoperálták; 1963 tavaszán amnesztiával szabadult. Ettől fogva a pannonhalmi szociális otthonban élt, egészségi állapota rövid javulás után válságosra fordult. Szelíd türelemmel viselt rettenetes szenvedések után, 1964. július 8-án halt meg. Brisits Frigyes, a Szent Imre Gimnázium volt igazgatója, aki már mint budai tanárt ismerte, halálakor így kiáltott fel: „Az a gazdagságunk, hogy egy Szent a miénk!”

Életművének, lassan előkerülő leveleinek és elmélkedéseinek feldolgozása csak most kezdődhetett el. Az utóbbiakból közlünk itt néhány szemelvényt. 'Sigmund Lóránt tudatosan került a neobarokk pátoszt és az egyházi szónoklat szóvirágait. De írásai-ból hiányzik Szent Bernát érzelmeinek széles skálája, szenvedélyessége, nyelvi zenéje és színpompája is. Mégis véleményünk szerint 'Sigmund Lóránt egyszerű prózájában — akárcsak Szent Bernátéban — hitelesen fonódik egybe a költői és a Lélektől származó ihletettség. Olyan beszéd ez, hogy — bár lassú és többszöri olvasást kíván — a gyermek is megérti, és az érett szent is tanulhat belőle.

Rorate caeli...

Ciszterci szerzetes (1911—1964). Bővebben lásd Kereszty Rókus róla szóló írását e számunkban.

1. *Rorate caeli desuper...* („Harmatozzatok eget a magasból”) Így is történt: az Égből szállt le és mégis a földből nőtt ki: „Az Ige testté lett”, de „kihajtott Jessze törzse”. Olyan csendesen, édesen szállt le, mint a harmat, olyan melegen ömlött, mint a tavaszi eső, és olyan ismerős volt; közülünk nőtt ki: Emberfia, szentek és bűnösök unokája. Köszöntsed Benne előre az Ég és Föld beígért, várva várt ajándékát! A magasból érkezőt és a mellőlünk sarjadót.

Énekeld bele a fohászbba hitedet: csak Istentől jöhet számodra az, amit leginkább keresel, legjobban nélkülözöl: az öröm, a béke, az üdvösség; de a jó Isten ajándéka itt bújik ki valahol a földből, vigyázz, rá ne lépj, a legkisebb emberben van elrejtve. De sok kincs mellett mész el, melyet Isten eldugott számodra életed útja mentén!

Énekeld bele reményedet: nem kell neked más, mint az Isten: Őt keresi az értelmed, rá van hangolva a szíved; Ő az otthonod: amikor nála vagy, minden ismerős, minden szép, minden a tied. A teremtett világ nem arra való, hogy ölelgesd, hanem hogy felmenj rajta a jó Istenhez. Az emberek útítársak, nem közönség, mely neked tapsoljon, sem szolgák, akik neked szolgáljanak; testvérek, akikkel együtt vár bennünket az Atya. Nélkülük nem látna szívesen minket sem. Énekeld hát bele a lelked honvágyát, a mennyország reményét.

Énekeld bele bizalmadat: biztos vagy benne, hogy a te kedvéért lehajol az ég, kisarjad a földből az üdvösség. Énekeld hálával, gondold a jó Isten irgalmára, mellyel utánunk jött, hogy hazavigye a szökevényeket.

2. *Emitte Agnum, dominatorem terrae...* („Küldd el a Bárányt, a föld uralkodóját”) Küldd el a farkasok közé, hogy megtépázzuk, hogy felfaljuk Őt. Hogy szidjuk, mert túl szelíd, mindenkinek meg akar bocsátani, hogy megvessük Őt, mert kicsiny, jelentéktelen, rajongó; csak tanít, szenved, de nem tesz semmit, nem nyúl bele a világ folyásába. Küldd el a Bárányt, hogy agyarainkat vicсорítsuk rá, mert mindenbe beleszól, hogy megkötozhessük, kiforgatván szavait, elferdítvén tanításait, kilúgozva, felhívítva, hogy ne maradjon benne semmi isteni, csak a mi lapos, reménytelen emberségünk; küldd el Őt, hogy ellentmondjunk neki, szembeszálljunk vele, és üssük, üssük, míg csak utolsó nem sőhajt.

Ezért hívjuk: „küldd el a Bárányt”? Nem Bárány kellene nekünk, hanem olyan, aki vasvesszővel ver minket és összetör, mint a cserepet. Ó, küldd el mégis a Bárányt. Ha összetörsz, igazad van, Uram, megérdemeltem, de attól már nem leszek jobb. Emlé-

kezzél meg irgalmadról is, az gyógyíthat meg engem. A veréstől nem leszünk jobbak, csak ha irgalmasságodat is megmutatod rajtunk, ha látjuk, hogy Neked jobban fáj a mi bűnünk, a mi sor-sunk, a mi verésünk.

Küldd el a Bárányt, hogy megtanuljunk szeretni, hogy jóvát-együk, amit elrontottunk, hogy mi is tudjunk örömet szerezni Atyánknak, és hogy örülni tudjunk annak, hogy megszülettünk. Küldd el a Bárányt, a barátság zálogát, a mindent Rendbehozót, a Helyreállítót, a Kibékítőt, az új és örök Királyt, a Pásztort, aki hazavisz, a Testvért, aki egy velünk, akit ha megcsókolunk, az Istent csókoljuk meg és saját szebb magunkat.

3. *Conditor alme siderum...* („Csillagok édes Teremtője”) A csil-lagok teremtője: édes! Atya, atyai Szív, atyai gyönyörűséggel alkot: fiainak játékot csinál az Isten, csillagos eget, csillag-körvasu-tat. Mindent ilyen édesapai gyönyörűséggel épített meg: a földet is és rajta mindent, a testünket is, de főleg a lelket, amellyel majd meglátjuk Őt is, a mennyországot is, amelyben Vele lakunk. Mint a madár építi a fészket, úgy szedett össze nekünk mindent, hogy jó legyen; meleg legyen, szép legyen az ő leendő fiókaínak.

Condolens interitu... („Irgalomra indított a pusztulás”) Menj, Fiam, hozd vissza őket! Nem jó nekik ott kinn a hidegben, otthon nélkül, cél nélkül kóborolni. Elfogyott már az atyai örökség, ide-geneknek szolgálnak. Menj, Fiam, váltsd vissza őket; disznókat legeltetnek, már a moslékból se jut nekik, szemétdombon keres-gélnék és összevesznek egy romlott konzerven. Menj utánuk. De ne bíborpalástodban, hanem az ő gúnyájukat húzd fel, hogy iga-zán testvérenek érezzenek. Lássák, hogy inkább akarok Atyjuk len-ni, mint ítélő Bírájuk. Hirdess amnesztiát: aki hisz és Veled tart, az fiam lesz újra.

Uti sponsus de thalamo („Mint nászteremből vőlegény”) Mária a nászágy, akiben Isten átölelte az emberiséget, hiszen Isten Fia tőle kapta emberi természetét. Ó, nagy méltósága a Szűzanyának! Pá-ratlan szerep: szeplőtelen, tiszta ágynak lenni, amelyben egyesül Isten az emberrel. Minden keresztény, de főleg minden pap is *thalamus* (nászágy). Nem közvetítő irodák vagyunk, ahol összehoz-zuk Istent az emberrel, hanem anyának kell lennünk, akinek tes-téből, lelkéből vesz a Szentlélek, hogy kialakíthasson egy új gyer-meket az Istennek. Az én ágyam tiszta-e, a lelkem, a szívem, a kezem, a szám? Istennel hálok-e, lakom-e, Őt ölelem, Őt fogom-e?

4. *Hora est iam nos de somno surgere...* Róm 13,11 („Itt az idő, hogy fölkeljünk az álmából”) Az Advent ébresztő idő. Az Isten mond valamit a léleknek, akkor az felébred és rájön, hogy eddig aludt és hogy nem szabad tovább aludnia. Ébressz fel engem, Is-tenem!

Aki virraszt, angyalokat várhat karácsony éjszakára. Ébren van az, aki Isten akaratára figyel. A bűnös szenvedély terel el ettől, nyakunkba ül, meghajszol, össze-vissza rángat, végén elaltat és

alszunk a bűnben. A bánat által ébred a lélek. Szoktad-e így ébresztgetni magad, szereted-e felindítani a bánatot? Kérd a bánat kegyelmét. De jó tisztulni az őszinte bánatban, lelki fürdő, az első nagy felszabadulás. De sok megbánnivalója lesz annak, aki nem szokta élete folyamán felindítani a bánatot. A bánattal tisztogatjuk ki istállónkat: hadd legyen tiszta karácsonyra, hadd legyen tiszta az átadáskor!

Az éj elmúlt: aki hitt Krisztusban, ezzel kilépett az éjből. Miért hozod, miért cipeled hát még magaddal az éjszaka cselekedeteit? Dobd el már őket s vedd fel a világosság fegyvereit. Öltözzél hitbe, páncélba, reménybe, fényesbe és a szeretet aranyába; öltözzél az alázatosság egyszerűségébe, a türelem békéjébe, a hálaadás szüntelen örvendezésébe. Ezek illenek már hozzád, aki Krisztusba öltöztél.

De jó Krisztusba öltözni! De szép ruha Krisztus, de jó Benne járni! Ó, Krisztus érzelmei! „Azt éreztétek, ami Krisztus Jézusban is megvolt” (Fil 2,5). „Krisztus lelke, szentelj meg engem, Krisztus teste, üdvözíts engem, Krisztus vére, részegíts meg engem!” Úgy érezni, mint Jézus Szíve, úgy gondolkodni, mint Jézus lelke. Újjászületés ez: kicserélése minden ócskának, piszkosnak, rongyosnak: beöltözés tisztába, könnyűbe, ragyogóba...

5. *Pete tibi signum a Domino* ... („Kérv magadnak jelet az Úrtól”: Iz 7,10) Merj hinni, merj bízni, rálépni a hit által adott pallóra a hullámozó tengeren. Nem fogsz elmerülni. Kérv és bízzál. A hit nem istenkísértés, a hitelenség az. A bizalom nem vakmerőség, a bizalmatlanság szerencsejáték.

Non petam... („Nem kérek”: Iz 7,12) Úgy, úgy, ez a módszerek: nem kérsz, hogy ne kelljen hinni, bízni, nem kérsz, hogy ne kelljen lemondani vágyaidról, bűneidről. Az istentisztelet ürügyével takarod hitelenségedet, mint Achaz. „Tudja az Isten, hogy mi kell nekem, megsegíthet, ha akar.” Igaz, de te annyira büszke vagy, hogy nem kéred, vagy lusta, hogy csak várod a sült galambot.

Kérv nagyot, még nagyobb: nem kérhetsz nagyobb, mint amit Ő akar adni: Önmagát. Kérv Őt szüntelenül, hogy tied legyen és te az Ővé. Kérv, hogy el ne veszíts semmit abból, amit rád bízott, hogy ne csalódjék benned sohasem. Kérv, hogy segíthess neki, hogy Jézus útitársa, munkatársa, barátja lehess. Kérv, hogy tanítson meg kérni és azt kérni, amit Ő szeretne adni neked.

6. *Missus est angelus...* („Isten elküldte angyalát”: Lk 1,26) Újra ültette Isten a paradicsomkertet. Máriának nevezte. Kivirágzott minden ága. Jön az angyal, hogy beleojtsa az Isternek Igéjét, s az majd világra hozza méhének áldott gyümölcsét, Jézust. Erről a fáról majd ehettek. Soká kellett várni rá, mert elrontottátok a gyomrotok a bűn gyümölcsével.

Ó lelkek tavasza, örök élet tavasza, Mária! Benned feloldódott a tél jege, tavaszi szél vizet áraszt, kivirágzott az új, az örök élet

reménye újra. Tavaszváró lélekkel járok Rorátéra. Vágyódom a lelkem tavasza után. *Solve vincla reis, profer lumen caecis, mala nostra pelle, bona cuncta posce.* („Bűnök láncát oldozd, vakságunkra fényt hozz. Ami rossz, úzd messze, minden jót Te esdj le!”) Miért nem hiszed eléggé, hogy örökre, életre teremtett az Isten? Mi lesz holnap? Új munka, új gond? Igen, a világ fiainak. Mária gyermekeinek minden nap új öröm, új találkozás az Istennel, újabb növekedés a szeretetben. Aki szereti Istent, annak minden nap gazdagabb, erősebb, boldogabb, könnyebb az élete.

BRASNYÓ ISTVÁN

Csapattest

*A dübörgés elhúzódik: másnapra,
harmadnapra marad,
ahogy az eső szálai szakadoznak —
tűrik a fagyot.*

*De az égbolt ŪrBe kiberult kondérja
lyukasan ázik:
már-már hevít e vaskalap,
s a szemhatáron izzón tócsába merül.*

*Üszkös éj járja erre.
Merő korom.*

LUKÁCS LÁSZLÓ

Kada Lajos érsekkel

Érsek Úr novemberben tölti be 70. életévét. Jelenleg Németország apostoli nunciusa. Hogyan jutott el e fontos feladathoz? Beszélhetne röviden életéről?

1924. november 18-án születtem, a budapesti Zrínyi Gimnáziumban érettségiztem 1942-ben. Az esztergomi szemináriumba jelentkeztem s egy évet töltöttem el ott papnövendékként. 1943 őszén fölkerültem Pestre mint a Pázmány Péter Tudományegyetem Hittudományi fakultásának növendéke. 1945 vége felé Mindszenty József hercegprimás úr Rómába küldött a Német-Magyar Kollégiumba, hogy a Pápai Gergely Egyetemen folytassam teológiai tanulmányaimat. Doktori disszertációm megvédése után öt nappal az akkori külföldi magyarok apostoli vizitátora, Zágon József prelátnak kinevezett az itáliai magyar menekültek lelkipásztorává. Akkor még sokan voltak menekülttáborokban Trieszttól Salernóig és még délebbre. Utána a Caritas Internationalisnál dolgoztam.

Hogyan került Érsek Úr a pápai diplomáciai szolgálatba?

Mondhatni a véletlenen múlt. A Római Magyar Pápai Intézetben részt vettem egy vacsorán, 1955-ben. Az ottani magyar papoknak, akik tanulmányaikat Rómában végezték, olasz nyelvtanfolyamot tartott a pápai diplomáciai munkára előkészítő akadémiának egyik növendéke. Én olaszt már a gimnáziumban tanultam, meglehetősen jártas voltam benne, így csak vendégként voltam ott a vacsorán. A végén azt kérdezte tőlem: nem lenne kedved idejönni hozzánk az Akadémiára? Mondom: nemigen gondoltam rá, s különben is hogyan kerülhetnék én oda? E találkozás után, 1955 szeptemberében behívó érkezett felvételi vizsgára. Két évet töltöttem a Pápai Egyházi Akadémián, elvégeztem közben a jogot, amiből doktoráltam is. 1957-ben bekerültem az Államtitkárságra.

Ezután következett a diplomaták életformája.

1959-ben megkaptam kinevezésem az első külföldi állomáshelyemre, Pakisztánba. Három évet töltöttem ott. Nagyon megszerettem azt a szegény országot, ahol annyi kedvességet találtam. Onnan 1962-ben Skandináviába helyeztek. Öt ország — Finnország, Izland, Svédország, Norvégia és Dánia — tartozott hozzánk. 1964 elején ide kerültem Németországba. Hét évig dolgoztam itt, egy igen jó főnökkel. Majd a Fülöp-szigetekre kaptam áthelyezést. Akkor indult oda VI. Pál pápa. Azt a feladatot kaptam, hogy segítsem utazásának előkészítését. Közben azonban súlyos hepatitiszsel kórházba kerültem, és a pápa útja is elmaradt. Nem sokkal később Argentínába kerültem, ahol mindössze hét hónapot töltöttem. Visszahívtak Rómába az akkor alakult Cor

Unum Pápai Tanácsba. Itt kaptam meg aztán 1975-ben kinevezésemet tibicai címzetes érseknek és Costa Rica-i nunciushoz. Ma is szeretettel gondolok az ott töltött hosszú időre. A legbékésebb, legdemokratikusabb ország még talán ma is egész Dél-Amerikában. 1984-ben innen hívtak vissza Rómába a Szentségi Kongregáció titkáráként.

Újabb hétéves — számomra igen értékes időszak — következett 1991-ig, hiszen Rómában az egész világgal érintkezünk. A nemzetközi kapcsolatokon túl nagy feladatot jelentett a magyarokkal való kapcsolat, hiszen ők a világ minden részéről szívesen fordultak a Szentszéknél magasabb pozícióban lévő egyetlen magyar honfitársukhoz. 1991 februárjában aztán már tudtam, hogy a Szentatya ki akar nevezni ide Németországba, de közbejött az ő magyarországi látogatása, amelyben segítségére kellett lennem.

Érsek Úr volt a Szentatya magyarországi látogatása alkalmával a „pápa magyar hangja”.

Valóban így történt és talán elmondhatom: „egy jó duót” alkotunk. Ami engem igazán meghatott, az az odaadás, türelem és alázat volt, amellyel a Szentatya a magyar nyelv tanulását végezte. Mindent elkövetett azért, hogy legalább részeket olvashasson magyarul az előkészített beszédekből. Csodáltam a türelmét, az időt, amelyet erre fordított és az alázatot, amellyel az én javításaimat elfogadta. Úgy tudom, hogy a magyarok is szívesen fogadták ezt a megoldást.

Érsek Úr fölszentelt püspök, s ugyanakkor hivatásos diplomata. Hogyan fér össze a Vatikán-állam Krisztus Misztikus Testével?

Krisztus Misztikus Teste, az egyház, földi valóság, történelmi képződmény is, s ennek egyik folyománya, gyümölcse a Vatikán. A Vatikán mint független állam, hatalmát mindig elsősorban arra használta, hogy különböző időkben különböző módokon, az időknek megfelelően biztosítsa a pápák működését az egyház függetlenségéért. A középkorban nagyhatalom volt, a mai vatikáni állam viszont egészen más.

Az egykori nagyhatalmi státusz elvesztéséből milyen tanulságokat vont le a II. Vatikáni zsinat után újjászerveződött egyház?

Elsősorban azt, hogy el kell választani az egyházat az államtól. Ami nem jelenti azt, hogy ne dolgoznának együtt, mert hiszen mindkettőjük célja az emberek szolgálata, mindkettőjük működése az emberre irányul, az ember jólétére törekszik. Értelmetlen és igen káros lenne, ha ez a két nagy szervezet — az állam és az egyház — egymás ellen küszködne, a közös cél ellen, az ember java ellen.

Mennyiben segítette az egyházi állam Isten országának terjedését a középkorban, vagy mennyiben gátolta azt?

Elég belenézni a történelembe, hogy a választ megkapjuk. Szükség volt arra, hogy az egyház minél hatékonyabb eszközökkel tudja terjeszteni a hitvallást, az Evangéliumot, a kultúrát. Hiszen a kultúrának az egyik legnagyobb terjesztője a középkorban éppen az egyház volt a maga különböző szervezetein, elsősorban a szerzeteken keresztül. Az egyházi állam is segítette őket a különböző világi hatalmakkal szemben, hogy tudják teljesíteni a maguk küldetését, és így az emberek javát szolgálhassák.

Manapság gyakran mondják, hogy az állam: erőszakszervezet. Kérdés, hogy ha az egyház mint politikai hatalom megjelenik, ez nem hitelteleníti-e az egyház eredeti működését? Elképzelhető-e egy Civitas Dei, „Isten Állama” itt a földön?

Említette Érsek Úr az egyház és az állam szétválasztását. Ez elvileg így van, vagy legalábbis így kellene lennie, de gyakorlatilag nagyon különböző módon valósult meg az egyes országokban. Mi lenne az optimális megoldás?

Diplomácia és lelkipásztori munka hogyan kerülhet szintézisbe egymással? Napjainkban egy-egy országban a föltámadt Krisztus jelenlétét hogyan testesítheti meg a nunciátúra és hogyan a lelkipásztorok?

Szent Ágoston Civitas Dei-je egy nagy, szent eszmény, amelynek megvalósítása talán majd az idők végén válik lehetségessé. De mindig szem előtt kell tartanunk ezt az inkarnációt, a megtestesülést az emberi történelemben, amely egyedül az Istenfia emberré testesüléséhez hasonlítható. Ebben az emberiségben él az egyház, Krisztus Misztikus Teste, nem fölötte, alatta vagy mellette. Kétszáz vagy ezer évvel ezelőtt ugyanúgy volt ez, mint ma, 1994-ben. Mindazzal a hátránnyal, előnnyel, megszorítással együtt, amit a történelemben való élet jelent. Ha ezt az ember nem érti meg, akkor nem érti meg azt, hogy az egyház: Krisztus Misztikus Teste; nem érti meg azt a misztériumot, hogy az emberré lett Krisztus él tovább közöttünk, emberekben, emberek által. Emberi és isteni elemekből áll az egyház: ez az egyház nagy misztériuma.

Az egyház ma nyíltan kimondja, hogy bármely rendszerrel együtt tud élni, ha az biztosítja az alapvető emberi szabadságjogokat, s azokkal együtt a vallásszabadságot és így az egyház működési lehetőségét. Az optimum csakugyan különbözőképpen valósulhat meg. Ahol összeütközések vannak, ott keresni kell a megoldást. Valamiképpen kompromisszumra jutni: konkordátumok, szerződések, megegyezések egyengethetik az utat az ilyen ellentéteknek és problémáknak a megoldásához. Egy országban sincs annyi konkordátum, mint éppen Németországban. Az egyház és az állam el van ugyan választva, mégis közösen akarnak az ember javán dolgozni. Meg kell tehát oldanunk azokat a problémákat, amelyek felmerülnek a két közösség: az állam és az egyház között, hiszen mindkettő az ember szolgálatában áll. Ilyen kérdések: a hadseregben, a rendőrségnél, a fegyházakban való lelkipásztorkodás, az iskolakérdés, a hitoktatás, az egyházi adó rendezése, az egyház közjót szolgáló intézményeinek állami támogatása. Lehetővé kell tenni az egyház számára a szociális, karitatív tevékenységet. Éppen Németországban hangoztatja az állam állandóan: fönnt akarjuk tartani az egyházi adó mai módját, mert ezáltal tesszük lehetővé az egyháznak azt az óriási szociális, karitatív tevékenységét — a különböző intézmények százain keresztül —, amelyek különben az államra hárulnának, hatalmas terhet jelentve az állami gazdálkodásnak.

E területen mostanában egészen konkrét feladatok foglaltak el. Az elmúlt év január hatodikán adtam át a kancellárnak azt a nyilatkozatot, amelyben a püspöki kar és a Szentszék kifejezi kívánóságát új egyházmegyék alapítására. Ez a Német Szövetségi Köztársaságban igen sok tárgyalással járt, hiszen minden szövetségi tartománnyal külön-külön kellett egyezsége jutni az ottani püspökséggel kapcsolatban. Ha tetszik, ez diplomáciai tevékenység volt: tárgyalások a központi kormánnyal és tartományi kormányokkal. De hát miért tárgyalunk? Azért, hogy az egyház lelkipásztori ténykedését és szabadságát biztosítsuk. Amikor azt kér-

dezik, diplomáciai tevékenységet folytatok-e, azt válaszolom: én lelkipásztori tevékenységet folytatok, mert mindaz, amit teszek, azért történik, hogy az egyház szabadon és nyugodtan fejthesse ki a maga lelkipásztori tevékenységét. Ez az egyik része az úgynevezett diplomáciai tevékenységnek. Az egyház működési szabadságát, a vallásszabadságot a maga különböző útjain, problémáin és terein biztosítani.

Van-e mód közvetlen lelkipásztori tevékenységre is?

Össze sem lehet hasonlítani az én munkámat egy világi diplomataéval. Eddig Németországban 27 egyházmegye volt. Ebből 25-öt meglátogattam. Minden ilyen egyházmegye látogatása 4-5 napos programot jelent. Ezt a püspök állítja össze, de én is megmondom, hogy kivel szeretnék találkozni, mit szeretnék látni. Fölkeresem a szemináriumot, találkozom a seminaristákkal, a tanáraikkal, a teológiai fakultás tanáraival, a kanonokokkal, akik az egyházmegye fő működési területeinek a vezetői Németországban. Nagy a befolyásuk, a felelősségük. Ők az egyes hivatalok vezetői az egyházmegyei kormányzatokban, ahol százával vannak a tisztviselők. A kölni egyházmegyének például nagyobb a költségvetése, mint a Szentszéké. A központi kormányzatot gyakorlatilag a kanonokok irányítják, ezért igen fontosnak tartom a velük való találkozást. Kikérdezem őket tevékenységükről, a fölmerülő problémákról, és így összképet tudok alkotni az egyházmegyéről. Fölkeresek aztán kontemplatív kolostorokat, katolikus kórházakat, szociális intézményeket. Különös szeretettel látogatom meg a fogyatékosok intézményeit. Számomra az isteni irgalom megtestesülései ezek a helyek, azokon a lelkipásztorokon és ápolókon keresztül, akik hihetetlen türelemmel és odaadással foglalkoznak a rájuk bízottakkal. A látogatások leginkább szentmise keretében történnek. Természetesen prédikációval és utána nyílik alkalom közös reggelire, beszélgetésre.

Mindaz hozzátartozik a nunciások feladatköréhez?

A nunciának feladata az, hogy beszámoljon a Szentszéknek az egyház állapotáról az illető országban. Hogy aztán milyen módon teszi, az íróasztalától vagy pedig látogatások tapasztalatain keresztül, ez tőle függ. Úgy vélem, hasznos, ha közvetlen kapcsolatba lépek az emberekkel, és megadom erre nekik is a lehetőséget. Engem közvetlenül elérhetnek telefonon. Tudom, hogy ez nem mindenütt van így. Ez néha terhessé is válik, mert az ember sosem maradhat egészen nyugodtan, de azt hiszem, hogy jó és hasznos.

Néha elhangzanak durva vádak is, hogy a nunciások nemcsak jelentéseket küldenek Rómába, hanem följelentéseket is.

Ha hozzám jönnek följelentések papok, egyházi személyek vagy bárki ellen, először a helyi püspökhöz fordulok: ön ott van, ítélje meg, hogyan válaszoljam meg. Ha tudja, oldja meg maga a helyzetet. Ezt nagyra értékelik, mert nem a fejük felett küldöm el Rómába az ügyet, hanem őket kérdezem meg. Ha szükséges, természetesen közbelépek és megteszem azt, amit szükségesnek látok.

Sokat emlegetjük ma-napság az inkulturációt. Hogyan látszik ez a világegyház horizontjában?

Végeredményben mindig megvolt az egyház működésében, hol sikeresebben, hol kevésbé, de mégis az az igazság, hogy egy európai szellemű, liturgiájú egyház került el a világ nagy részébe. Ne felejtjük el Bizánc befolyását sem. Még őseink is inkább a bizánci befolyás alatt álltak. Az igazi inkulturációs törekvés újabb keletű. Például az én esetemben: voltam Dél-Amerikában és Európában, és egy országot szolgáltam Ázsiában — ott azonban még a Vatikáni zsinat előtt. Egészen kis katolikus közösség él ott, amelynek az ereje Rómához való hűséges ragaszkodásában rejlik. Ha ez megszakad, nincs alapja. Ott az egyedüli inkulturáció a beszélt nyelvben történhet, hiszen a lakosság legnagyobb része analfabéta. A liturgiát tehát a helyi nyelven kellett ünnepelni. És ez már igen nagy inkulturációs lépés. Európában viszont a régi műveltség a meghatározó. Dél-Amerikában a zsinat után erősen törekedtek arra, hogy a helyi kultúrát meghonosítsák a liturgiában, az imádságban, az egyházi életben, a kisközösségekben. A legerősebb törekvések természetesen Afrikában és Ázsiában vannak — ezeket azonban közvetlenül nem éltem át. Érthető módon Róma arra törekszik, hogy az egyház egységét megtartsa. Az inkulturáció centrifugális mozgás. Ez erős feszültséget idézhet elő. Én mint nuncius, mindig az egyik fő feladatomban tekintetem az egység megtartását a centrifugális erővel szemben. Ez azonban nem uniformizálás. Németországban, a reformáció országában, ezt különösen kell hangsúlyozni.

Milyen az egyház kapcsolata a nyilvánossággal?

Nem a legjobb, sok, gyakran nemtelen támadás és kritika éri az egyházat a sajtóban és a televízióban, ma pedig a tévé a világ legnagyobb közvéleményformáló eszköze. Alig van este, hogy valamelyik állomáson az egyház ellen ne beszéljenek. Mindig csodálom azokat a püspököket, papokat, keresztény értelmiségieket, akik hajlandók a képernyő előtt, az elvakult, szenvedélyes támadásokkal szemben védeni az egyház álláspontját.

Sok évszázados történelmi hagyománya van annak, hogy a Szentszék követői jelen vannak egy-egy országban. Mit jelent ez ma, amikor az egyház csakugyan világegyház lett?

Óriási súlyt ad a katolikus egyháznak, hogy egyetemes, és hogy van egy, az egész világra szóló központja. Fontos ez dogmatikai szempontból, erkölcsi szempontból és az egyes államokkal való kapcsolataiban is. Ha a Szentszék szerződést köt egy kormánnyal, annak nemzetközi fórumok előtt is súlya van. Az új kormányok igyekeznek nemzetközi szerződéseket kötni, a maguk ázsióját emelve ezzel, és szívesen fordulnak ezért a Szentszékhez ilyen szerződések megkötése érdekében. Ez viszont alapot ad a helyi egyháznak, hogy hivatkozzék: maguk aláírtak egy nemzetközi szerződést a Szentszékkel, a nemzetközi életnek egy szuverén személyiségével. És ez minden országra igaz. Magyarország például nemrégiben kötött szerződést a tábori püspökségről. Természetesen az államnak mindig van módja arra, hogy megszegje az elvállalt kötelezettségeket és a szerződéseket.

A Szentsték milyen központi szerveivel áll kapcsolatban a nunciatura? Hogy áll az egyházi adó ügye?

Mindegyikkel kapcsolatban állunk, mindig a konkrét igények szerint.

Németországban például a Keleti Egyházak Kongregációjának kevés problémája van, mert nincsenek keleti szertartású egyházak. Mégis előfordulnak olyan esetek, amikor azzal a kongregációval is kell levelezni. A Szerzetesek Kongregációjával is kevesebb a dolgunk. Nagyon szoros viszont a kapcsolatunk a Nevelési Kongregációval. Nagy problémát jelentenek nálunk az egyházi iskolák és főiskolák. Sok állami egyetemnek van katolikus fakultása. Egyre kevesebb a papi hivatások száma, s így egyre nehezebbé válik megfelelő, jó paptanárokat találni. A teológus hallgatók többsége világi. Sokan közülük egyházi szolgálatba lépnek, nem mint papok vagy szerzetesek, hanem a különböző lelkipásztori feladatok ellátására, például mint lelkipásztori munkatársak. Ami az egyházi adót illeti, nem tartom ideálisnak a német rendszert. Eszerint aki nem óhajtja fizetni az egyházi adót, annak hivatalosan ki kell lépnie az egyházból. Az olasz rendszer szimpatikusabb: ott mindenki fizet valamennyi adót, és maga határozza meg, hogy mire fordítsák: szociális célra vagy pedig egyházi célra. A jelek szerint az olasz egyház nem jár rosszul ezzel a megoldással. Biztosabb anyagi alapot kapott, mint eddig.

Újabban egyre fontosabb szempont a takarékoság, a munkanélküliséget rögtön megérzi az egyház, mert csökken az egyházi adó. Sokan aggódnak ezért a jövő miatt.

Egyik legfontosabb gondunk a paphiány. Érdekes viszont, hogy a kontemplatív rendekbe ma is vannak jelentkezők. Öröndetes a laikusok bekapcsolódása az egyházi életbe. Mikor 3-4 egyházközösség van egy papra bízva, akkor képtelenség a feladatot a laikusok közreműködése nélkül elvégezni és sajnos, a veszély fennáll, hogy ez a jelenség tovább fog terjedni.

A nunciatusok csak a Szentsték utasításait hajtják végre, vagy kikérik a véleményüket, tanácsaikat is? Mennyire lehet az egész egyházra érvényes, egyetemes intézkedéseket hozni?

Nem könnyű folyamat ez. A németeknek mindig azt mondom, ne feledjék el: nincsenek egyedül az egyházban. A katolikus egyház nem német, Róma az egyetemes egyházat tartja szem előtt, és nem intézkedhet külön Németország számára. Egyszer egy szemináriumi látogatás alkalmával egy morális probléma került elő. Az egyik szeminarista azt mondta: „Nem tudna Róma erre vonatkozóan nekünk külön szabályt adni?” Erre azt mondtam neki: „Akkor nem lennénk többé egyetemes egyház, hanem csak német egyház.” Egy nagy és gazdag egyházban nagy probléma ez. Mert természetesen szeretné a maga szempontjait előtérbe helyezni. Ez is jól mutatja, milyen nehéz az inkulturáció. Például Pakisztán helyzete egészen más, mint Japáné. Japánban egyre több japán házasságkötés történik katolikus templomokban csak azért, mert igen tetszik nekik a szertartás. Most igyekeznek ezt valamiképpen rendszabályozni.

Sokan beszélnek válságjelenségekről a mai egyházban. Valóban válságban van az egyház? Milyen lehetőségek, kihívások vannak, amelyek esetleg kontinensenként eltérőek?

Az egyházban mindig voltak válságok. Soha nem volt abszolút nyugalomban. Ma a kommunikációs eszközök révén a világ olyan kicsinnyé lett, hogy amit Argentína megérez, azt két perc múlva megéri London, Róma és Budapest. Egy-egy helyi válság nyomán mindenki megijed: fél, hogy bekövetkezik itt is. Ezért beszélnek gyakran világválságról: mindenki értesül arról, ami a világ másik végén történik, és magáénak érzi a problémát. De nem szabad elvesztenünk a fejünket. Hasonló problémák, sőt nagyobbak voltak a múltban is. Nem akarok optimista lenni, de szeretnék józan maradni. Az egyházat folytonosan válságok kísérik, hiszen emberekből áll. Nekünk bízunk kell Jézus szavában: „Én veletek vagyok a világ végéig.” Veletek vagyok, és minden nap átélem veletek ezt a válságot. És ha nem ma, de holnap vagy holnapután megsegítelek titeket, hogy megtaláljátok a megoldást. Ha végigtekintünk a történelmen, azt látjuk, hogy nagy emberek: szentek, pápák, püspökök — a saját koruk problémáinak láttán alkották meg azokat az intézményeket, amelyek hivatva voltak a problémák megoldására.

Persze minden korban új kihívásokkal kell szembenézni, a régié elévülnek és eltűnnek. De ez történik egy fával is: egy ágat letörnek, utána jönnek új ágak és új gyümölcsöt hoznak. A mai szerzetesrendek működése és célja egészen más, mint a régié. A régi rendek bizony kihalóban vannak, vagy pedig nagy nehézségekkel küzdenek. Az én számomra azok a kis közösségek a jövő reménységei, amelyek úgy jönnek elő, mint a gombák a föld alól. Az egyház megszületése óta válságokkal küzd, mert a történelem keresztútján jár. De bízunk a föltámadt Krisztusban, aki legyőzte a halált.

„A tudatlanság felhője”

MOHÁS LÍVIA

„... aminek csakhamar be kell következnie”
(*Jelenések könyve 1, 1*)

Született 1928-ban, író, pszichológus. Legutóbbi írását és a vele készített beszélgetést 1994. 3. számunkban közöltük.

Heideggerről olvasom, tódultak hozzá a diákok, mikoriban Freiburgban majd Marburgban volt professzor. Híre ment ugyanis, hogy van valaki itt az egyetemen, akitől gondolkodni lehet tanulni. Hívei meg tudták különböztetni a tudomány tárgyát és a gondolkodás dolgát. Tudták, hogy amit Platón vagy az utána következők „termeltek”, az nem a tudomány ügye, hanem a gondolkodó emberé. Úgy tapasztalta, a gondolkodás szenvedéllyé válhat, nem úgy, hogy uralja a többi képességet és adottságot, hanem úgy, hogy azok között rendet tart, és azok rajta, a gondolkodáson keresztül érvényesülnek.

Ha ez lehetséges, és miért ne lehetne az, akkor reménykedhetünk. Gondolkodásunk talán rendet rak kínzó emócióink, lázadó keserveink, gyötrő részvétérzésünk kuszasága között, amik szokatlan erővel támadnak Ruanda menekülttáborát nézve.

Heidegger gondolkodásának egyik mélyreható jellege az, hogy nem „valamiről” gondolkodik, hanem gondol valamit. Utakat nyit a gondolkodás mélyébe, nem azért és le, hogy új igazságot hozzon felszínre, hanem az új ösvényekért, az új csapásokért.

Ruanda, Ruanda. Menekültek tábora.

Olvasom János jelenéseit.

Hogy lehet az, hogy Ő megengedi Ruandát? Szarajevót?

A brazil utcagyerekek hordáit, akikre vadászni is lehet?

A törvény nem siet lecsapni a „vadász”-ra.

Látható a fekete halottak tömege. A még élő szenvedők. A kolerások. A csontsoványak fullasztó serege. Az ijedt asszonyok, akik iszából szűrik ki a vizet a szomjhalál ellen.

Eljött a vörös ló, amikor a Bárány feltörte a második pecsétet. Aki a vörös lovon ült, hatalmat kapott, hogy megbontsa a földön a békét, hadd gyilkolják egymást az emberek.

Amikor a negyedik pecsét feltört, akkor fakó lovon a Halál közeledett, nyomában az alvilág, és hatalmat kapott a föld negyed-részén. Pusztíthatja az embereket fegyverrel, éhínséggel.

Később földrengés támadt, a Nap olyan lett, mint a szőrzsák, a Hold, mint a vér, az emberek barlangokba, sziklák közé menekül-

tek. Kialtozták a szikláknak, szakadatok ránk, rejtsetek el a Bárány haragja előtt.

Ruandába, úgy látom, még csak barlangokba se lehet elbújni. Az emberek nyöszörögni tudnak. Még hogy kiáltani! A közelben egy vulkán kitörni készül.

A hetedik pecsét feltörése után csend. Majd zengett, villámlott és a hét angyal felkészült, hogy megfújja a harsonát. Vérrrel vegyes tűz záporzott. A föld harmada leégett. A fák harmada pernyévé, a tengerek egyharmada vérré lett, és a bennük lakó állatok egyharmada elpusztult. A vizek megkeseredtek.

Talán el is izzaposodtak.

Itt tartunk. Ruanda. Ruanda.

A jövő? Amikor a többi angyal is megfújja majd a harsonáját? Ámbár, mi az, hogy múlt-jelen-jövő, mi az, hogy „idő”? Talán ez a Ruanda valahol már megtörtént. És a többi, amit említettem a Jelenések könyvéből és még fogok említeni, az épp a jövő héten készül megtörténni valahol a világban.

A füstből majd a sáskák serege várható, külsejük, mint a harcba induló lovak, pofájuk emberarc, mellükön vaspáncél, fejükön korona. Fullánkjuk, mint a skorpióké, parancsuk az, hogy kínozzák az embereket, kik Isten jelét nem hordják arcukon.

Nem is ők, hanem a késsel megjelenő angyal a legijesztőbb. Aratni fog, akit leszüretelt, azt Isten harag-kádjába dobja, a kádat kitapossák, annyi vér folyik ki abból, hogy felér a lovak zablájáig.

Állukig felért a véres folyóvíz. Úsztak benne lekaszabolva, arca borulva úsztak a többiek. És emitt vannak, akik még élve kínlódnak Ruandában.

Hogy engedheti meg?

Heidegger diákjai efelől nem gondolkodnának, hanem *valamit* gondolnának. És ha ezt teszem, miközben a tudatom szélén és a recehártyám peremén ott a tábor és a sok emberarcú sáska, akkor így hangzik az a „valami”: ha az emberi kreatúrára ez a jellemző és azt érdemli, ami a Jelenések könyve szerint várja — nem jellemző-e mindez arra is, aki megalkotta? Akinek a képére és hasonlóságára a kreatúra teremtdőtt? Kitől vettük képességeinket, adottságainkat? Lehetséges az analógia Isten és a gyermekei között?

Ruanda, Ruanda.

Mennyire felel meg Isten az ember lélektani adottságainak? Ez a kérdés érdekelte Karol Wojtylát, a doktori disszertációjában olvasom. Rémisztő a kérdés, ha Ruandából nézem.

Az ötvenharmadik lapon ezt mondja: „A teremtmények közül egyik sem létesíthet lényegi kapcsolatot a Teremtővel, minthogy legcsekélyebb belső hasonlóságot sem mutat az Ő létével”.

Fölöttem a tudatlanság nehéz felhője.

P. GÁBOR MÓZES: AZ ÖKUMENIZMUS KUDARCAI ÉS REMÉNYEI

A Vigilia előző száma az új *Ökumenikus Direktóriumot* értékelte katolikus és református szempontból, valamint a keleti egyházakkal folytatott dialógus eddigi nehézségeit és jövőbeli esélyeit értékelte. Ami a *Direktóriumot* illeti, lényegi egyetértésben a fő érdemnek tarthatjuk, hogy változatlanul elkötelezte magát a keresztény egység ügye mellett, és hogy bátorító, gyakorlati lépéseket javasol akkor is, ha a kezdeményezés egyoldalúnak látszik. Mert szekularizált, katasztrófától fenyegetett, posztkeresztény világunkban az ökumenizmusnak egyszerűen nincs más alternatívája az egyházak viszonyában. Protesztáns oldalról lehet vitatni a *Direktórium* ekkleziológiai fölfogását a keresztények egyetemes papságát illetően, a szentségek szűkebb vagy tágabb értelmezése alapján, de nem vitatható alaptónusának igaza, mellyel testvéri kiengesztelődésre, az egyetértés türelmes és alázatos kimunkálására hív, a dicséret és a hála közös kifejezésének reményében. A II. Vatikáni zsinat óta a katolikus egyház az elkerülhetetlen változások útjára lépett. Ennek ökumenikus szempontból az a legnagyobb és előremutató jelentősége, hogy az egységet már nem az elszakadtak formális visszatérésével véli megvalósíthatónak a római egyházba, hanem az utóbbi maga is vállalja a megújulás önkritikus, fájdalmas folyamatát a ma még nem konkretizálható, de spirituális alapú (mert a Lélektől vezetett) egység érdekében. Ezzel a tartalommal egyúttal meg tudja határozni az ökumenikus kapcsolatokat minőségét is, hiszen ugyanilyen megújulási, változási folyamatot vált ki elkerülhetetlenül a dialógus többi résztvevőjéből. Természetesen csak nagyon hosszú, kitartó erőfeszítés vezethet az ellehetetlenült, századok óta megmerevedett kapcsolatok felengedéséhez, a gyanakvások és előítéletek lebontásához, válós és mondvacsinált sérelmek kölcsönös elfeledéséhez, de az alakítja jobban a jövőbeli egységet, aki új kezdeményekkel, friss megközelítéssel is bizonyíthatóan jobban tud hinni benne.

Mint ismeretes, a zsinat négy fokozatban tartotta megvalósíthatónak a keresztények teljes egységét. A nem katolikusok közül az

„ösi keleti egyházakat” ítélte a legesélyesebbnek az újraegyesülésre a közös hitbeli, liturgikus és szentségi örökség alapján, melyet az elfogadott liturgikus reform még inkább hangsúlyozott. Erre az optimizmusra és a közeledés egyéb gesztusaira azonban az ortodoxia nem akart vagy nem tudott reagálni. A pápa és a konstantinápolyi pátriárka ugyan már 1965-ben megszüntette a kölcsönös anathémát, a megkezdődött „szeretet párbeszéde” mégis meglepően eredménytelen maradt. A keletiek bizalmatlansága, sőt változatlan ellenségessége Rómával szemben alig csökkent, éberem figyelték az új „taktika” árulkodó jeleit. A szentségi közösségre való törekvést egyedül az orosz pravoszláv egyház támogatja az 1970-es években, Nyikogyim Rotov leningrádi metropolita személyes elkötelezettségének köszönhetően. Valójában a halála után bekövetkezett visszalépés mutatta meg, hogy az ortodoxia egésze nem azonosult a közeledésnek sem ezzel, sem más formájával.

Mint a Vigiliában ismertetett görög katolikus és ortodox állásfoglalásból kiderült, a kudarc okát a keletiek Róma múltbeli vagy jelenlegi prozelitizmusával magyarázzák. Ami azért nem magyarázat, mert nem tekinthető az ortodox hívek katolizálására irányuló törekvésnek, ha a katolikus egyház a kommunizmus összeomlása után megpróbálja (újra)szervezni kelet-európai és oroszországi szórványait, hiszen ugyanezt az ortodoxia már mindenfajta etnikai formában megtette Nyugaton és a világ minden részén. Az sem lehet komoly érv az őszinte katolikus-ortodox párbeszéd ellen, hogy Róma múltbeli prozelitizmusának mai örökösei, a görög katolikusok akadályoznák a két egyház közeledését. Az ortodoxokat valójában maga a görög katolikuság léte ingerli, mert attól tartanak, hogy csak ugyanennyi szerep jutna nekik is egy jövőbeli ortodox-katolikus egyházban. Föl sem tételezik, hogy az egységes kereszténységben mindenkinek meg kellene változnia, ha új testvériséggé akar integrálódni Krisztus fősége s a Lélek vezetése alatt. A bizonytalan, sőt apokaliptikus jövőnél mindig jobban foglalkoztatta őket az idealizált múlt, a megszentelt hagyomány vagy történelmi megpróbáltatásaik. Ebből a retrospektív irányultságból többször nyíltan megfogal-

mázták ökumenikus együttműködésük előfeltételét: Róma szüntesse meg keleti rítusú egyházszervezeteit. Vagy „adja vissza” őket korábbi nemzeti egyházaiknak, vagy „nyelje el” őket végleg a latin rítusba, ha azok nem képesek visszatérni gyökereikhez. A görög katolikuság azonban, bárhogyan is jött létre, ma mégsem lehet adásvétel tárgya, sem bármelyik nagy egyház lenyelni való zsákmánya. Éppen a görög katolikusokat erőszakkal beolvasztó, ortodox-párti kommunista diktatúrák fölbomlásakor mutatkozott meg, hogy Ukrajnában és Romániában ez a nehéz sorsú és lenézett „unitus” egyház élni akar, és a maga útján fog járni. Az egyik történelmi hibát tehát nem lehet egy másikkal jóvátenni. Sajátos helyzetüknek elsősorban maguk a görög katolikusok adhatnak értelmet, ha kettős kötelességüket a keleti rítushoz és a katolikus világegyházhoz összhangba képesek hozni, s a helyi szokások provincializmusa helyett egyetemes kérdésekre is rá tudnak hangolódni. Amint a keleti származású magyarság is szervesen beilleszkedett Európa sokszínű kulturális és politikai egységébe, a görög katolikusoknak sem kell meghasonlott lélekkel ingadozniuk a mai, egyébként gyorsan integrálódó kelet és nyugat között.

Történelmi okokból az ortodoxia és a katolicizmus egészen a zsinatig távolodott egymástól. Elég csak utalni a legismertebb tényekre: a nyugatrómai birodalom összeomlása az 5. században nem engedte meg Rómának, hogy egy erős világhatalom védelme alatt olyan kifinomult teológiai-liturgikus műveket alkosson, mint a bizánci egyház. Viszont a barbár népek térítésével, a római civilizáció továbbadásával és egy új, keresztény kultúra kialakításával maga is aktív, gyakran döntő hatalmává vált Európának. Centralizált, jellegzetesen *római* katolicitása nem támogatott semmiféle egyházi nacionalizmust vagy etnikai messianizmust; bár mesterkélten uniformizáltságával inkább szervezeti, mint spirituális univerzalizmusával alkalmat adott a reformációra és nyomában a vallástól elforduló, újkori szekularizmusra. A másik oldalon az ortodoxiát birodalmi passzivitása és állandóan fokozódó etnikai kötődése a politika retrográd eszközévé tette. Így állhatott elő az a furcsa helyzet, hogy miközben Bosznia körül ma már mindenki békét akar, a boszniai szerb (ez a jelző fontosabb lett, mint az ortodox/pravoszláv) egyház nem a békekötésben közeledik, hanem végéig eltökélten háborúpárti. Minden áron ragaszkodik a kegyetlenül

meghódított 70 százalékos területéhez a lakosság eredetileg 35 százalékát kitevő szerbség javára.

Úgy tűnik, az ortodoxia még valóban nem távolodott el annyira a közös egyházi alapoktól, hogy szükségét érezze a visszatérésnek. Nem mintha tökéletes lenne, és sokat hangsúlyozott spiritualitása megegyezne az ősegyház lelki életével, hanem mert képtelennek látszik az önkritikára, ami nem kevesebbé tenné, hanem erkölcsileg többé és változásra alkalmassá. Önleگیült partnerrel nem lehet dialógust folytatni, egyszerűen nincs miről beszélni, tehát nem is partner. Szerintem az ortodoxia is csak akkor lesz a ökumenikus dialógus aktív és érdekelt résztvevője, ha nemcsak az idealizált múltra réved, hanem szembe tud nézni a szomorú, de egyre újabb feladatokat jelentő mai valósággal. Kétségtelenül jó jel, ha terjed az igénye az eddig oszthatatlan, szent hagyományon belüli különbségtételre a változatlan, isteni kinyilatkoztatás, valamint a rá adott esetleges, emberi válaszok között. De ugyanígy meg kellene különböztetni mindazt, ami az ortodoxia sajátos és ezért állandóan aktualizálásra méltó értéke, illetve ami csak presztízből, tehetlenségéből cipelt teherterele, mert akkor lesz mit átvenni és megtanulni másoktól és egyúttal megosztani másokkal.

Mindenekelőtt jó lenne megszabadulni a hagyományos önáltatás különféle formáitól. A Nyugat is téved, amikor az ortodoxiát szervezeti egységnek fogja föl, mert csak hagyománybeli, teológiai-liturgikus egyezésről van szó. Megfelelő hatalmi nyomatok nélkül, mint amilyent a bizánci császár vagy az orosz cár jelentett, az ortodoxia nem képes szervezeti síkon önállóan rendezni belső problémáit. Ezért nem volt századok óta igazi pánoctodox zsinat, és nem is várható ilyen a jövőben gyökeres változások nélkül. Ezt főleg morális okok gátolják, mert az ortodox nemzeti egyházak nemcsak kifelé bizalmatlanok, hanem befelé is. Elég, ha a csaknem állandóan meglévő görög-szláv ellentétekre gondolunk, vagy arra, hogy a hierarchia általában dominálni, és nem szolgálni akar. Súlyos erkölcsi problémának tartom, ha valaki nem a szeretetben rivalizál, ha megbocsátás helyett nem felejt, és jottányit sem enged álláspontjából. Az ortodoxia nagy többségét természetesen nem lehet elítélni, még a hierarchia egészét sem, de a politikai hatalom bővületébe és szolgálatába került klerust igen, mely sajnos az egyházpolitikát is meghatározta.

Így volt képes az állammal fönnálló egészség-
telen, bizánci eredetű szimbiózis az ateista
diktatúrában „pusztító utálatossággá válni a
szent helyen” (Mt 24,15), és éppen az egyház
népe ellen fordulni. Így nem volt véletlen,
hogy a megtérni vágyók közül sokan nem ta-
lálták helyüket az ortodoxiában. Ezért jobb
nem beszélni állandóan a prozelitizmusról.

„Az ortodoxia ma visszanyerte külső sza-
badságát” — írja Lukács László, és aggoda-
lommal kérдем én is: „Elegendő-e ez a lelki,
belső újjászületéshez? Feltámad-e a szaporó-
dó-gyarapodó intézmények mögött a Szentlé-
lek ereje?” Kádár Iván szerint igen, emiatt az
orosz pravoszláviának is „megvan az ereje,
hogy ellent tudjon állni mindenféle esetleges
prozelitizmusnak”. De éppen ezen az ellenté-
tekben való gondolkodáson kellene túllépni,
ökumenikus vonatkozásban a múltbeli ellen-
ségképet kölcsönösen elvetni, és a másik ke-
resztény másságát kiegészítési lehetőségként
értékelni. Vajon miért van az ortodox egyhá-
zaknak, különösen az oroszoknak, ma még csak
anyagi segítségre szükségük Nyugatról intéz-
ményeik följújtásában? A katolikus és protes-
táns karitatív szervezeteket kicsit irigylve,
vajon minek a nevében látják túlságosan ön-
célúnak a karitatív munkát Nyugaton? Ter-
mészetesen a tartalmas lelki élet nevében,
melynek a szociális tevékenység csupán kö-
vetkezménye. De nemcsak az ortodoxia van
meggyőződve saját páratlan liturgikus és spi-
rituális értékeiről, hanem a gyakorlatias nyu-
gati kereszténység is kész elhinni, hogy a so-
kat emlegetett keleti misztika keresztény for-
máját és az ősegyház jelképekben gazdag lá-
tását az archaikusabb keleti egyház őrizte
meg. Ha ez így lenne, akkor vajon miért nem
mutatkozik meg (eléggé) otthon, és miért
nem terjed el Nyugaton is ez a ma annyira
igényelt szellemiség? Hiszen tudjuk, hogy
igazi, léleklátó sztarecek már alig vannak, és
az ortodox lelki vezetés gyakorlatilag a gyón-
tatással azonos, már ahol van ilyen. Vajon
nem önáltatás az ősegyházi lelkületre való hi-
vatkozás is, melynek a nevében az ortodoxia,
minden nyomorúsága ellenére, fölényben ér-
zi magát az ökumenével szemben?

Bevallom, nagy a kísértés, hogy számtalan
példával elemezzem és demisztifikáljam az
ultima ratióának használt keleti lelkiséget és
az ősegyházi spiritualitással való kontinuitá-
sát. Könnyen ki lehetne mutatni, hogy soha
nem létezett idillikus ősegyházi lelkület és
egység, mert az első keresztény közösségek
zsidó és hellenista irányzatai: dokéták, chili-

aszták, montanisták, monarchiánusok, a kü-
lönféle gnosztikusok és manicheusok vagy az
alexandriai és az antióchiai teológiai iskola
követői szenvedélyesen küzdöttek egymás-
sal, hiszen nem ugyanazt képviselték. Amit
pedig az ortodoxia ősegyházi örökségének
tart, az lényegében az első évezred végére ki-
alakult bizánci dogmatikai és liturgikus ká-
non. De erre az elemzésre sem az itt adott
keretek nem lennének elegendők, sem iga-
zam nem lenne, ha eltekintenék a csak Isten
előtt nyitott laikus és szerzetesi lelki élet tit-
kaitól. Az ortodoxia legjobbjai tudnak a Jé-
zus-imát gyakoroló zarándokok (vajon van-
nak-e még?) és például az athoszi barlangok-
ba visszavonult remeték megvilágosult arcá-
ról, és az sem zárható ki, hogy ma vagy a
jövőben nem ragyog föl a Lélek fénye vagy a
hesztyhaszták isteni energiája az ortodoxiá-
ban.

A legrégebbi ortodox monostorokban, pél-
dául a sínai Szent Katalinban, a Jeruzsálem
melletti Mar Szavvában vagy az athosziak-
ban időnként fölbukkannak egészen korai
kéziratok, amint a folyamatos szerzetesi ha-
gyomány is valamilyen kapcsolatban áll a
megvilágosult alapítókon keresztül azzal a
teofániával, melyet Jézus Tábor-hegyi színe-
változásaként minden szinoptikus evangéli-
um leír. A ma szinte elképzelhetetlen korai
szerzetesi ideál a theósziszról (átistenülésről),
valamint a hozzá vezető spirituális út azon-
ban igen távol van az ismert ortodox lelki
élettől, a bűn és a bűnhődés körforgását kísé-
rő/mozgató böjttől és imától. Így az ortodox
spiritualitás egyetlen valós, mindenkit érintő
forrása a liturgia marad. Mit tud ez az átlagos
hívőnek nyújtani?

Ha megvizsgáljuk szövegeit, fölfedezhe-
tünk benne zsoltárokat és más ószövetségi,
valamint zsinagógai eredetű részeket, kora
keresztény himnuszokat, dogmatikai hitval-
lásokat, a bizánci udvari ceremónia és a szer-
zetesi szolozsma elemeit stb. Ez a folytonosan
és szervesen növekvő, első pillanatra zavarba
ejtően bonyolult világ eredetileg közösségi át-
menet akart lenni a profánból a szentbe, a földi
realitásból a mennyek országának realitá-
sába. A századok során azonban a misztéri-
umba való beavatás elapósodott és elmaradt,
Isten országa mint liturgikus cél semmitmon-
dó egyházi mennyországgá fakult, a későbbi
változások lassan benőtték, nagyrészt elta-
karták ezt a liturgikus célt, a szakrális nyelv-
től pedig néhol az érthetlenségig eltávolod-
dott a beszélt nyelv. Mégis, a liturgia ugyan

ki tud vezetni a profán világból, de csak nagyon keveseket képes bevezetni Isten köztelen, átélhető uralmába. Ha pedig valaki szinte a tudat alatt megérez ebből valamit, tudatosan mégsem érheti el a célt, mert a liturgia sajátosan artisztikus, művi, zárt világot teremt köré, mely csak „olyan”, de nem „az”. Ebben az ikonoktól körülvevett, festett mennyben a hívő jólesően elrívül, lelkileg megszépül, de igazán nem minősül át, mert nem világosodik meg. Ritka kivétellel a liturgia így belterjessé, öncélúvá változtatja az egyházi életet, viszont nem véletlen, hogy ez a lelkiesség túlszervezettnek és túlhangsúlyozottnak tartja a karitatív munkát az ortodoxián kívül. Az álspirituális liturgikus elzárkózás előbbutóbb gettósodáshoz vezet, ami különösen az óhitűek formalista, múltba merevedő vallásosságán látszik. Ilyen esetben küldetésről, társadalmi felelősségről és szolidaritásról már szó sem lehet. Az ortodoxia számára tehát csak ez jelenti az ökumenikus nyitottság alternatíváját.

A föntiekből következően a bizánci rítus alapos reformra szorul, ha vissza akarja szerezni a liturgia ősegyházi misztagógikus funkcióját, vagyis ha Isten országának valóságába akar bevezetni. Bár Alexander Schmemmann, a modern ortodox teológia klasszikusa ugyanezt az álláspontot képviselte, jellemző módon dühös támadásokat váltott ki egyháza konzervatív fanatikusaiból, akik bizonyára föl sem fogták a kérdés jelentőségét. Mégis új lendületet adott a liturgikus teológiának az ortodoxián belül és kívül. Volna tehát igazán egyetemes/ökumenikus jelentősége az ortodox liturgikus örökségnek, ha sikerülne olyan mértékben tartalmilag megtisztítani és megújítani, hogy ismét a legfőbb misztériumot, a jézusi mennyek országát szolgálja. A feladat természetesen a keleti rítus katolikus örököseinek is szól, sőt számukra különös jelentősége van. Ugyanis éppen a *mysterium magnum* liturgikus újrafelfedezése és méltó őrzése változtatná kicsiségüket és fenyegettségüket minőségileg nélkülözhetetlen tanúságtétellé.

Megjelent

a XX. SZÁZADI KERESZTÉNY GONDOLKODÓK

legújabb kötete:

LUIGI GIUSSANI: A modern ember vallási tudata
A keresztény tapasztalat útján

Még karácsony előtt várható:

ROMANO GUARDINI: Az újkor vége. Hatalom.
G. K. CHESTERTON: kiadatlan esszéi
YVES CONGAR: Szeretem az egyházat

GERGELY JENŐ: PROHÁSZKA OTTOKÁR

A hazai történetírás régi adósságát törlesztette Gergely Jenő — akinek fontos egyháztörténeti könyvei, tanulmányai eddig is sok segítséget adtak a korszak kutatóinak —, amikor Prohászka pályaképét megírta. Belon Gellért és Klimes (Vass) Péter hatalmas munkával készített gyűjtésének csak részleteit ismerhettük meg. Koncz Lajos *Modern katolicizmus* című kitűnő Prohászka-breviáriuma pedig még nyilvánvalóbbá tette, hogy a hazai katolikus lelkiség nagy megújítója valóban „jelenség” volt, s amíg szabadon, korlátozás nélkül működhetett a hitélet, arra halála után is nagy befolyást tett, részben műveinek Schütz Antal által gondozott 25 kötetével, részben szemléletével, mely a katolicizmust valóban egyetemesnek értelmezte, s a világ számtalan jelenségének áttelekítésére törekedett.

A „jelenséget” természetesen nem fejtheti meg egy bármily alaposan megírt pályakép sem. Prohászka ugyanis azon kívül, hogy kora embere volt, részt vett annak harcaiban és megszenvedte ellentmondásosságának következményeit, a magyar lelkiség történetének is egyik nagy alakja, s oly mély, bensőséges kapcsolatot alakított ki a természetfeletti világrénddel, amelyet hasonló érzések és kapcsolatok híján lehetetlen beleérző azonosulással elemezni. Legfeljebb azt mondhatjuk: misztikus volt, aki az ima és a racionális gondolkodás szárnyain szállt egyre magasabbra. Ezeket a magasságokat azonban szavainkkal, fogalmainkkal csak tökéletlenül érzékelhetjük. Prohászkanak szobrot állíttatott az utókor kegyelele. Az emlékének illetően megőrzésére alakult szoborbizottság buzgólkodása folytán hamarosan állt is a szobor, hogy tisztelegjenek előtte a különféle szervezetek és egyesületek, s virágcsokrokat helyezzenek elébe a katolikus konferenciák résztvevői. Nemrég múlt el 60. évfordulója, hogy leleplezték Károlyi-kerti szobrát, amelyet aztán a Károlyi-kastély birtokosának buzdítására „lelkes ifjak” ledöntöttek.

Tény, hogy itt és most nem a szoborként tisztelt Prohászka volna legnagyobb szükségére a magyar katolicizmusnak, hanem arra az aktivításra, lélekközpontúságra, meg nem alkuvásra, amely működését jellemezte. Ger-

gely Jenő pályaképe ezeket a vonásait állítja a középpontba, amikor eredeti források alapján gyermekkorától működéséhez méltó haláláig követi nyomon az embert — s ezt a minősítést nem árt hangsúlyoznunk —, s halála után kibontakozó kultuszát is jelzi néhány adattal. Nem „legendának” nevezném ezt, mint a szerző teszi, de ha a legenda szó eredeti, latin jelentésére támaszkodunk, Prohászka valóban olvasnunk kellene, hogy bennünket is megérintsen expresszivitásával, s arra még inkább rászorulunk, hogy egyszerre ember- és Isten-közelinek lássuk, amilyenek a kegyes legendák mutatták a szenteket és a boldogokat, s amely ugyancsak példaadóvá teszi alakját.

Tragikus megrázkódtatások is érték, mint minden embert. (Könyvei és tanulmánya indexre vételének nem éppen felemelő hátterét is részletesen elemzi a szerző.) Voltak téves, de a korszellem által motivált döntései is (1920 utáni rövid politikai szerepvállalása talán ilyen), mint mindenki másnak ugyancsak vannak. Mégis kora egyik sorsfordítóan nagy alakja, akit vissza kell perelnünk a feledésből, s akit úgy, olyannak kell látnunk, amilyenek kora valóságában mutatkozott megtisztítva a hazugságoktól s a ferdítésektől. Ebben jó ka-lauzunk Gergely Jenő könyve, amelyet nyilvánvalóan más szempontszerű méltatásoknak is követniük kell, hogy a „jelenséget” is láthassuk, és megfejtessük titkát. (*Gondolat*)

RÓNAY LÁSZLÓ

DÉKÁNY KÁROLY HALÁLÁRA

Kevesen ismerték a nyáron eltávozott Dékány Károlyt, váratlan halála is szinte észrevétlen maradt. Mint fiatal ember a népi írók követői közé tartozott, aztán, amikor nyilvánvalóvá vált, hogy a „harmadik utas” programot nem fogják túrni a hatalom új birtokosai, 1947-ben emigrációba vonult. Párizsban és a louvaini katolikus egyetemen tanult, az Ahogy lehet című párizsi folyóiratnál dolgozott, a francia rádió magyar osztályának munkatársa volt. 1956 tavaszán, amidőn a politikai körülmények változni látszottak, visszatért Magyarországra, régi barátai: Sarkadi Imre, Szeberényi Lehel közé. A forradalom leverése után ismét elmenekült, Hollan-

diában telepedett le, az amsterdami egyetemi könyvtár munkatársaként dolgozott. 1966-ban ő alapította meg a Forum Könyvkiadót és a Holland-Magyar Kulturális Egyesületet. Hatalmas műfordítói munkát végzett, igen sok holland költőt fordított magyarra. Fordításait *Holland költők Gortertől napjainkig* című kötetében adta közre. Szerepet vállalt a magyar irodalom hollandiai népszerűsítésében is.

Költőnek készült, első verseskötete *Küldött a pusztára* címmel 1953-ban Hamburgban látott napvilágot. Ezt még két verseskötet követte. A népi lírikusok, mindenekelőtt Sinka István tanítványa volt, hangja mégis önálló tehetségre vall. Első kötetét mintha az alföldi pusztán, a Körösök mentén írta volna: családi emlékek, idillikus falusi életképek adtak számára vigasztalódást a száműzetésben. Máskor a Szajna partján idézte fel a magyar népi élet színeit és hangulatait. Költészetéről, noha megérdemelte volna, nem vett tudomást a hazai irodalmi élet, s amidőn néhány esztendője másodszer is hazatelepült, igyekezete, jószándéka is szinte észrevétlenül maradt. Hánytatott életet élt, örök vándorlásban, s mint költő, szinte csendben: megérdemli, hogy egy szál virágot tegyünk a sírjára, amely alatt végre megnyugodhatott.

POMOGÁTS BÉLA

MŰHELY 1994/4

Folyóirataink már-már áttekinthetetlen sokaságában újra és újra előtérbe kerül és különös figyelmet érdemel a Győrben szerkesztett Műhely. Így idei negyedik száma is. Tartalmas, nívós szépirodalmi anyaga mellett három értekező prózai írása kelthet szélesebb körű érdeklődést: Gottfried Benn egy kései előadásának magyarul most először megjelent szövege, Schein Gábor irodalomtörténeti tanulmánya és Buji Ferenc vallásbölcseleti értekezése.

Az 1956-ban elhunyt nagy német költő előadásában a költészet társadalmi szerepének romantikus felfogásával szállt vitába. Ez a felfogás mindig valamilyen transzcendentális feladatot tulajdonított a versnek és a költőnek, legáltalánosabb megfogalmazásban azt, hogy az élet jobbá tételén kell munkálkodnia. Benn sem költői gyakorlatában, sem ars poeticájában nem osztotta ezt a szépen hangzó, ám lényegében tartalom nélküli nézetet, mert véleménye szerint már arra a kérdésre is bajos lenne válaszolni, hogy miért

kellene az életet jobbá tenni. De ha kell is, ez miért volna a költő feladata, illetve mi lenne ebben a költészet reális teendője. A költőnek és általában a művésznek az a dolga, hogy formát adjon, hidegen, józan aggyal végezze a formaadás és formateremtés munkáját. Ennek révén pedig nem jobbá tesz, hanem ennél fontosabbat cselekszik: átalakít. Ahogy ő mondta, többször történelemformáló, nem is nevelő erő, hanem azáltal fejti ki hatását, hogy megváltoztatja a terébe kerülő fogalmak és kategóriák természetét.

Schein Gábor, aki a legfiatalabb költőnemzedék tagja (versei, fordításai, kritikái már rendszeresen jelennek meg folyóirataink hasábjain, többször szerepelt a Vigiliában is), tanulmányában azt a hatást vizsgálja, amelyet József Attila kései költészete gyakorolt Pilinszky János korai verseire. E hatás meglelte eddig is ismeretes volt mindenki számára, aki ismerte e két költészet belső köreit, de Schein Gábor új oldalról és mélyebben elemzi a hatás természetét és mibenlétét. A hangsúlyt a két költő verseiben föllelhető metafizikai kérdésközpontok hasonlóságára, ahogy recepcióesztétikai műszóval nevezik, kérdéshorizontjuk rokonságára veti. Kitűnően elemzi ebből a szempontból Pilinszky egyik legismertebb korai versét, a *Te győzz le engem éjszaka* kezdetűt. A rokonság és hasonlóság filozófiailag megragadott alapvonásai vezetnek el a tanulmányt a kettőjük közötti különbözőség hasonló módon megragadható természetéhez. A tanulmánynak ez a legérdekesebb része. Itt a költő és az áldozat s ezen keresztül az „áldozati költő” fogalmának feltárása révén tárul fel annak az „imitatio Christi”-nek a különbözősége, amelyben a versben megszólaló én „jézusi pozícióját” illetően Pilinszky már elszakad József Attilától. Talán úgy is fogalmazhatunk — Schein Gábor ezt így nem írja le —, túlmegy József Attilán.

Buji Ferenc, aki ugyancsak a fiatalabb nemzedékhez tartozik és aki a nyíregyházi Görög Katolikus Főiskola könyvtárosa, a katolicitás vallásbölcseleti fogalmával foglalkozik. Tertullianus híres formulájához nyúl vissza („Isten természetétől fogva keresztény”), s ennek problematikusságát járja körül a világvallások és általában az egymástól különböző kultúrkörök szempontjából. A katolicitást az univerzalitással azonosítva arra a meggyőződésre jut, hogy igazán egyetemes csak az a primordiális és ideális tudás és beállítottság lehet, mely az ember első és végső rendeltetésére, lényegére vonatkozik. Ebből a

szempontból pedig — írja — nem indokoltabb Krisztus üzenetét a görög Platón, mint a kínai Lao-ce alapján értelmezni.

KENYERES ZOLTÁN

CSÜRÖS MIKLÓS:
„LESZ IDŐ HOGY VISSZATÉRHET”
— Jegyzetek Arany János és a századforduló korszerűségéről —

A vékonyka kötet a szerző újonnan született irodalmi tanulmányait foglalja magába. Az írásokat tematikai, korszakbeli és szemléleti azonosság fűzi össze. Csűrös Miklós megközelítésmódját bizvást nevezhetjük hermeneutikainak, hiszen a tanulmányok bevallott célja az értelmezett szövegek maivá tétele. „... az igazi műalkotások nem szunnyadnak örökölt megközelítések tetszhalálában” — olvashatjuk az előszóban.

A kötetben szereplő írások valóban beteljesítik ezt a célt. A kimagaslóan jó és fontos tanulmányok (Arany: *Toldi szerelme*, *Ez az élet...*, Mikszáth: *A fekete város*) ténylegesen meghaladják az eddigi értelmezési sémákat, maivá teszik az adott műveket. Forradalmian új a *Fekete város* rendkívül érzékeny olvasata, hiszen itt ma is élő, bevett sablonokon lép túl a szerző, s mutatja meg: így is lehet Mikszáthot olvasni. Kiemeli Mikszáth és a mai próza párhuzamait, mint az eldöntetlenség és a bizonytalanság, s Mikszáth világnézetének ma is aktuális vonásaira esik a hangsúly; széksziszere és értékigénylésére. Külön kiemelkedőnek tartom az anekdotával kapcsolatos megállapítását; felhívja a figyelmet arra, hogy igazából nem foglalkozunk azokkal a törvényszerűségekkel, szabályokkal, amelyek valójában irányítják az anekdoták elhelyezését az adott művekben. Mikszáth újraolvasására csábít minket a szerző, s emellett kényszerítő erővel teszi fel a régi kérdést: vajon az irodalmat nem helyettesítjük-e túl gyakran értelmezési (*olvasási*) sablonokkal? Látjuk-e még a műveket?

Ha van megoldás, akkor az szoros, szöveghez ragaszkodó, érzékeny olvasás. Ezt példázza az Arany-vers értelmezése. Arannyal foglalkozó tanulmányai egyaránt a költő világnézetének olyan oldalát emeli ki, ami valóban újszerű: a halált mint transzcendenciát és a megoldás utáni vágyat. Pozitívum, s egyáltalán a sikeres hermeneutikai elemzés feltétele, hogy az értelmező tisztában legyen az előzetes értelmezésekkel, melyek rá nézve is meghatározóak. Csűrös Miklós ezt is kivá-

lóan, a lényeges dolgokat kiemelve végzi el, anélkül, hogy a rossz értelemben vett filológus hibájába esne. Az Arany-tanulmányok esetében érezhetjük: egy már meglévő, s a szerző által is elfogadott Arany-képbe simul bele a két megközelítés.

Még több ilyen, a sablonokat széttrő, port letörölgető írás kellene, melyek az irodalom meg-elevenítő olvasását ösztönöznék. (*Kráter*, Bp. 1994)

LIPTAI CSILLA

PUSKELY MÁRIA:
VIRÁGOS KERT VALA HÍRES
PANNÓNIA

A szerző több rendkívül értékes, hasznos könyvével bizonyította eddig is, hogy a magyar lelkiség történetének avatott kutatója. Munkái között az ismeretterjesztő célzatúak is hiányt pótolnak, fontos ismereteket nyújtanak (például a szerzetesekről szóló rövid összefoglalása, amely a rendek magyarországi történetét és „újraéledését” is bemutatja).

Jelen munkája a Magyarország területén élő, működő szentek, boldogok és boldog emlékü, életüket Istennek ajánló férfiak és nők emlékét idézi, azzal a szándékkal, hogy értékvesztett korunk számára példaképeket adjon, s felidézze a magyarság történetének elfeledett (és elfeledtetett) spirituális hagyományvilágát. A magyar történelem kegyelemtől átjárt időszakait mutatja be a 17. század végéig. A sort Kelemen Didák zárja, akinek élete már a 18. századba nyúlik át, s akinek példája azért is fontos, mert kora egyik nagy templomépítője volt.

A könyv szerkezeti felépítése igen szerencsés, könnyen áttekinthető. A rövid, találó életrajzokat forrásművek felsorolása (az illetőre vonatkozó szakirodalom jegyzéke), az esetleges szépirodalmi (regény, elbeszélés, vers, dráma) feldolgozások jegyzéke, az ifjúsági irodalom velük foglalkozó műveinek lajstroma (talán nem kell külön méltatnunk ennek jelentőségét) és végül rövid ének-zenei bibliográfia követi. A rendkívül szép kiállítású könyvet ikonográfiai példatár teszi teljessé.

A kötetből egész évre szóló naptár is kikerkedik, amelyben egymás után ünnepelhetjük meg szentjeinket és szentéletű példaképeinket, s módot ad arra is, hogy más szemmel tekintsünk múltunkra. (*Ameko Kiadó*)

RÓNAY LÁSZLÓ

**ANSELM HAVERKAMP—
RENATE LACHMANN: MEMORIA**

Az emlékezetkutatás németországi trendje — ahogyan az várható volt — az irodalomtudományban is előidézte e tudományág aktuális kérdésirányainak szembesítését a kultúrtörténet és az antropológia területén hamar új megközelítésmódokat eredményező memória-elméletekkel. Hogy az irodalomtudomány számára is ilyen fontos (és jól „hasznosítható”) jelenségről van szó, azt mi sem bizonyíthatja jobban, mint hogy a világhírű konstanzi Poetik und Hermeneutik kutatócsoport immár a második konferenciakötetét publikálja e témakörből. A vasos és meglehetősen borsos árú könyvben az irodalom és határterületeinek gyakorlatilag minden kutatója találhat számára különösen fontos tanulmányt. Ahogy e sorozattól már régóta várható: szer-teágazó témakörök, korszakok, jelenségek, különféle megközelítésmódok és számos nagyon termékeny kérdésfeltevés jellemzi e — Magyarországon elképzelhetetlenül — magas átlagszínvonalú tanulmánygyűjteményt. A kötetbe a konstanzi recepcióesztétikai iskola (Wolfgang Iser) leszámitásával) szinte minden jelentős kutatójának szerepel írása. Mindazonáltal az olvasó egyik alaptapasztalata mégis az lehet, hogy a kérdésfeltevések és megközelítések sokfélesége itt nemcsak módszertani pluralitásról, hanem egyfajta bizonytalanságról is tanúskodik. Ez azt jelezheti, hogy bár egyértelmű az emlékezetkutatás haszna, nemcsak a befogadélméleti-antropológiai kérdésekkel kapcsolatban, hanem irodalomtörténet-elméleti és konkrét irodalomtörténeti problémákat illetően is, az eddig kialakult teoretikus bázisú interpretációs sémákba való beillesztése nem működik mechanikusan. Annyi viszont talán előrejelezhető, hogy az irodalomhermeneutikai megértésmo-dellek nyilván többféle módon is képesek lesznek alkalmazni a memóriaelméletek következtetéseit. (Fink, 1993)

KULCSÁR-SZABÓ ZOLTÁN

**JÁNOSY ISTVÁN: HELYBEN JÁRÓ
ODÜSSZEUSZ**

Írók, irodalomtörténészek olykor szóvá teszik, hogy irodalmunkból, a lírából különösen hiányzik a gondolati mélység, a filozófia. Mint minden érvekkel körülvett állításban, ebben is van valami. De sommás ítélet nem

hozható. A költészetnél maradva elég, ha a távoli múltból Csokonait, Berzsenyit, Kölcseyt, Aranyt, a századforduló környékéről Vajdát, Komjáthy Jenőt említjük. Ők maguk alkotta filozófiai rendszer nélkül is a filozófiai hajlamú poéták közé tartoznak. A 20. századból csak jelzésképpen utalunk Babits Mihályra, akinek a költészetében izzik a gondolatiság, a katolikum egyetemes ereje, mint ahogyan hűtlen hív tanítványának, Szabó Lőrincnek a költészetét is feszegeti a filozófiai gondolkodás, ha éppen a keleti filozófiák részbeni adaptációja révén is. De ki ne érezné a gondolat uralmi jelenlétét olykor Kosztolányi, erőteljesen József Attila, Vas István vagy Nagy László, Juhász Ferenc lírájában?

Öröm, hogy most Jánossy István új kötetét olvasva gyönyörködhetünk a gondolat hatalmában. A kritika figyelmetlenül, szinte szólanul megy el Jánossy költészete mellett, pedig a közel múltban 75. életévét megélt költő helye az elsők között van. Öregkori költészete hű maradt azokhoz az eszményekhez, hitéhez és kétségeihez, a művészetek, főként a zene varázsához, amelyek ezt a költészetet évtizedek óta motiválják. Új kötetét bensőség, férfias bánat, az elmúlás törvényeinek tudomásulvétele, a megadás s a megharcolt hit áramai járják át.

Valóban helyben járó Odüsszeusz a költő, kinek csupán egy kert már a Földközi-tenger, az örökösen változó jelenben is egy élet limlomos emlékei veszik körül: „Tornácomon a rég-halottak ülnek, / s csevegnek halkan... / Szél támad, elrepülnek.” Mi, ha nem megélt életfilozófia annak a verseket belengő vigasztalan vigasztalásnak a jelenléte, hogy az örökévalóságban minden megmarad, csak az idő tűnik el? S élnek a pályatársak valóságos emlékei is Jékelyről, Illyésről, a „bársony mosolyú, áldozatos barát”-ról, Simon Istvánról. És él ebben a költészetben a táj, a Balaton-vidék szépsége, a Kemenesalja-környéki drága emlék Berzsenyit olvasó édesapjáról, az életét könnyű kézzel szétdobáló festő-öccséről, „Firinc”-ről, anyjáról, szerelméről, élete megpróbáló fordulatairól. S mindez a „kisvilág”, a klasszikus görög-római kultúra, a képzőművészetek, a zene s az olykori kétségek fölött is győző hit uralkodó jelenlétében leli értelmét. Elmélyült elemzések rejtőznek nem egy versében teológiai problémákról, a Biblia, főként az Újszövetség számos helyének értelmezéséről, a magyar történelem fájdalmas fordulatairól, s mindenekelett a megöregedés kínjairól, a bölcs, a végtelen felé törekvő megnyugvás vágyáról, kereséséről. Igényes költé-

szet ez, szavak szikláiból faragott egyéni nyelven megszólaltatva, leginkább az érzelmeit, indulatait zabolázó nagy elődre, Berzsenyre emlékeztetve.

Egyéni, nemes hang Jánosyé, eredeti zengés az olykor bizony sivárnak tűnő mai magyar lírában. (*Magvető*, 1993)

PÁLMAI KÁLMÁN

ORPHEUS 1994/2-3

Szellemi életünk hosszú évtizedek óta várja azt az egészséges decentralizációt, amely egy ilyen területileg kis országhoz illenék. Néha föl is tűnnek a Budapest-központúság oldódásának jelei, egyszer a színházi világban, máskor a folyóiratokban. Ez utóbbiak területén leggyakrabban és leghuzamosabban. A debreceni Alföldtől a pécsi Jelenkorig ma is számos folyóiratunk van, mely legalábbis egyenrangú a fővárosban szerkesztett társaival. Az Orpheus, melyről már nem először írunk e hasábkon, 1990-ben Miskolcra indult el. Abból a városból, mely Győr mellett ma a legizgalmasabb kísérletet teszi arra, hogyan lehet egy ipari várost egyszersmind kulturális központtá is változtatni. A lapot akkor Jenei László szerkesztette, s Zimonyi Zoltán felelős kiadóként jegyezte nevét az impresszumban. Az idők során Zimonyiból főszerkesztő és felelős kiadó lett, s a szerkesztőség címeként egy miskolci postafiók száma és az ő budai lakásának címe szerepel. A lap belső történetét talán majd megírja egyszer valaki, a belső titkokat nem ismerő folyóirat-olvasó azonban nem sokat vesz észre a személyi változásokból: a lap színvonala, közleményeinek, anyagának nívója egyenletesen magas, a 90-es évek hazai folyóiratainak legjobbjai közé tartozik.

Idei 2-3. számából nehéz figyelemfölvívóan kiemelni valamit, mert Nemes Nagy Ágnes kiadatlan verseitől és Ottlik Géza egy finom rajzolatú jegyzetétől a nagy francia történész, Georges Duby esszéjén át a német Peter Sloterdijk egy remek filozófiai traktátusáig sok kitűnő írást tartalmaz. Mégis külön felhívnom a figyelmet egy versre és egy konfessionális prózai munkára. A vers Gergely Ágnes *Aesthetica post mortem* című nagyobb, többrészes kompozíciója. A próza pedig Lengyel Balázs emlékezése arra a csodálatos római esztendőre, amikor a háború után a római Magyar Akadémia vendége volt Nemes Nagy Ágnessel. Ott tartózkodott akkor Ottlik Géza, Weöres Sándor, Vas István, Kerényi Ká-

roly, Fülep Lajos, Lukács György. Lengyel Balásznak ez a szép írása nemcsak a római hónapokat eleveníti meg (már nemcsak a műértő kritikus esszényelvén, hanem egy vérbeli prózáiró meglevenítő képességével), hanem az emlékezés epikus keretében megidézi a legendás Újhold belső világát és szellemi arculatát is.

KENYERES ZOLTÁN

PAPP TIBOR: DISZTICHON ALFA Első magyar versgenerátor

Hol a mű? Mi a mű? Versíró számítógép? — teszi fel kérdéseit Papp Tibor új, programlemezben publikált művéhez mellékelt könyvében. Valóban, a tizenhatbillió (!), poétikai értelemben „jólformált” disztichont generálni képes algoritmus eredményének elolvasása nem könnyű feladat: az összes kétsoros befogadásához nyolcmillió (!) évre van szükség úgy, hogy lemondva evésről, ivásról, alvásról, csak a programot futtatjuk számítógépünkön...

Hol van tehát a mű? Hiszen merő képtelenség ennyi disztichont elolvasnunk; rövid életünk során csupán az egészből kiragadott néhány „idézettel” elégedhetünk meg. Már nem pusztán arról van szó, hogy a könyv az irodalmi mű mellékszereplőjévé, előszavává változik, hanem arról, hogy feloldhatatlanul szembetalálkozunk *itt és most* az örökkévalósággal, a végtelennel. A *Disztichon Alfa* a teremtőerő megteseülése, információközpontú korunk művészeti modellje.

Az irodalom Papp Tibor számára már *anyagtalanná* vált, kilépett a könyvből. Felleppozhatatlan, egyszeri, nem visszakereshető, hanem pillanatnyi: a mű részlete megjelenik, majd örökre eltűnik, s csupán egy parányi mágneslemez marad helyette, amelyen persze *minden* potenciálisan megmarad.

A *Disztichon Alfa*, miként minden sikerült, kitűnő avantgárd alkotás, átírja eddigi esztétikai szempontjainkat. A költői művet nem annak teljes elolvasásával, egy-egy hexa- és pentameter pár részletes elemzésével értelmezhetjük, hanem a *forma* vizsgálatával. A mű nyelve így a szerző által létrehozott új, önmozgó-önteremtő jelrendszer, amelynek rendező elve a *költői programnyelv*.

A mű irodalmi szövege a szöveggé alakuló nyelv *dinamikus* működési folyamata. Ez az elv már *Mallarmé* óta az avantgárd irodalom alapvető jellemzői közé tartozik. Mindez azonban nem kizárólag alkotói módszer, hiszen a mű saját(os) esztétikai paradigmáját is

meg kívánja teremteni akkor, amikor felteszi azokat az önreflexív kérdéseket, amelyek így kezdődnek, hogy *Hol a mű?* vagy *Mi a mű?* (*Magyar Műhely*, 1994)

SŐRÉS ZSOLT

HALÁSZ PÉTER: HATALOM, PÉNZ, STB.

A megvalósításról még nem lehet összefoglalót írni, inkább az ötlet az érdekes. Az ötlet nem új: a napi újságból kiválasztani egy cikket és roham munkával — szövegírás, próba, betanulás, stb. — még aznap este színdarab formájában színpadra állítani. Halász Péter már megcsinálta New Yorkban, most megcsinálja itthon is, a Katona József Színház Kamrájában. Minden nap más szennáció — minden nap más előadás. A kissé hosszú, *Hatalom, pénz, hírnév, szépség, szeretet* címen futó előadás-sorozat nyilvánvaló szándéka nem kevesebb, mint az, hogy a valóság napi drámáiból napi színházi drámát fabrikáljon. Egy halálhírből, egy lopásból, egy csodabogárról szóló riportból. Miért van erre szükség? Az alkotók szerint az újság nem tudja átélhetővé tenni a napi tragédiákat. Érdekes indok, bizonyos szempontból el is lehet fogadni. Amennyiben az újságnak az a feladata, hogy az élet bármennyire is különleges, mégiscsak hétköznapi eseményeit háttorzongatóvá tegye. Súlyos szenvedéllyel ítássa át.

Nos, ha az újságnak nem is mindig, a színháznak bizonyosan ez a feladata. Minden a helyén van, hát — mondhatnánk. A szerzők neve illusztris: Kornistól Bereményiig. Az ötletgazda rendező is, a Katona zínészei is. Érteni véljük a címből a sugárzó iróniát is. Talán ez az irónia az, ez a korántsem felelőtlen, a dolgokon mégis fölülemelkedni tudó élet-szemlélet, amit az újságban nem lehet megvalósítani, csak a színházban. Talán-talán ez lehet az, amiért érdemes volt a Katonában életre hívni ezt a szokatlan, első hallásra kissé riasztónak tűnő vállalkozást. Hogy más megvilágításba kerüljön az, amiről nap mint nap hallunk: hatalom, pénz, stb.

KÁLLAI KATALIN

BORI IMRE: SZENTELEKY KORNÉL

Mindenki, aki két emberöltő óta irodalomhoz kötötte életét a Vajdaságban, Szenteleky Kornél utóda: öccse, fia, unokája. Ezért régi adóssága az ottani irodalomtörténetírásnak, hogy

a sok résztanulmány mellett immár monografikus feldolgozása is legyen a „Vajdaság Kazinczyja” életének és munkásságának. Ezt az adósságot törleszti most Bori Imre munkája, amely az irodalomtörténeti monográfia hagyományos útját járva szinte azonos terjedelmű fejezetekben veszi sorra — tényeket is pontosító életrajzi alapozás után — a költő, műfordító, próza-, dráma- és útirajzíró, az irodalomszervező-szerkesztő orvos Szenteleky Kornél irodalmi ténykedésének, opusának rétegeit. Ezek közül — annak említése mellett, hogy a monográfia szerzője példásan részletes elemzést adja Szenteleky szépírói és fordítói munkásságának — itt a munka két mozzanatára hivatkoznék, hívnam fel a figyelmet: az irodalomszervező és az esztéta-irodalomkritikus bemutatására. Bori Imre körültekintő oknyomozó módjára követi és ismerteti Szentelekynek az alakuló, a határmódosításból következően önállósulni kényszerülő vajdasági magyar irodalomról vallott felfogásának geneziséjét. Megtudhatjuk, hogyan jut el Szenteleky a „vajdaságiasság” tagadásától ennek vállalásáig. Hogyan alakul ki ismert — gyakorta félreértett — *couleur locale* elmélete, amely semmiképpen sem azonosítható a provincializmussal, bár ennek nemegyszer óhatatlanul engedményeket kellett tennie, lévén hogy a hely és a pillanat szellemének kifejezését, megmutatását tartotta elsődlegesnek. Szenteleky igényes, nívós irodalomnak kívánt éltető talajt biztosítani, nem feledkezve meg közben arról, hogy ez a Vajdaság nemzeteket, nyelveket, kultúrákat egyesítő „tarka etnográfiai szőnyegén” jönné létre. Az *Írókról, könyvekről* című fejezetből ismerhetjük meg Szenteleky esztétikai nézeteit, biztos ítélőkészségét. Bizonyításul Bori Imre első sorban Babits *Halálfiái* című regényéről írt ismertetőjét elemzi, megjegyezvén, hogy ez a „legszebb, amit erről a regényről az egyetemes magyar irodalom fel tud mutatni” és sajnálkozik is egyben afelett, hogy Szenteleky felismeréseit a Babits-irodalom nem kamatoztatta, holott az, hogy Szenteleky „tragikus nemzeti sorsregénynek”, „Trianon regényeként olvasta a *Halálfiait*”, jelentős mozzanata lehetne a mű értelmezésének, kivált manapság lehetne időszerű. Ha a monográfia alap gondolatát keresnénk, a következő mondatot kellene idézni: „Szivácról is messzire lehet látni, s ott is együtt lehet élni Európa szellemi életével” — amint ezt Szenteleky Kornél példája is bizonyítja.

GEROLD LÁSZLÓ

PORCELÁN LÉGGÖMB — Kolumbán Miklós versei —

Az amerikai magyar költő, aki most a budapesti Kézirat kiadónál Nicholas Kolumban néven jegyzi válogatott verseinek kötetét, valóban angol nyelvű poéta, hiszen nem magyarul ír. Mégis magyar költő, és én szívesebben nevezem így: Kolumbán Miklós. Nemcsak azért, mert Budapesten látta meg a napvilágot, Kolozsváron töltötte gyermekéveit és a pesti Eötvös Gimnáziumban érettségizett, nem is azért, mert ismert székely família leszármazottja. Elsősorban azért, mert az angol versek mögöttes terében magyar költő áll, aki 1956-ban tizenkilenc évesen került az Egyesült Államokba. Költészetének nagy része arról tesz vallomást, hogy mit jelent emigráns magyarnak lenni Amerikában, és ha csak teheti, visszatér szülőhazájába: leginkább hangsúlyos verseiben budapesti tapasztalait, a hazatérés örömet és fájdalmát örökíti meg. Sőt az amerikai Sommerville-ben is gyermekkorának budapesti hangjaira figyel fel, veszekező szajkók torokhangjára, kutyák beszélgetésére, teherautók motorzajára: „a reggel beszéde révén egyre többet vagyok Budapesten.”

Verseiből az emigráns-lét érzelmi enciklopédiája áll össze: az önkéntes száműzetés szomorúsága, a honvágy csendes fájdalma, a hazalátogatások alkalmi öröme vagy éppen csalódása. Költői nyelve tárgyilagos, olykor szinte riportszerű, s a lírai riportokat valami elégikus dallam szövi át, különösen a hazalátogatás élményeit rögzítő verseket. Kolumbán Miklós, aki most angol nyelvet és irodalmat tanít egy New Jersey-ben lévő kisvárosban, a nyugati magyar költészet eredeti tehetsége, akkor is, ha angolul írja verseit. Úgy látszik, költészetünknek van (vagy lesz) egy ilyen ága is. A verseket különben Mezey Katalin és Oláh János tolmácsolta magyarul.

POMOGÁTS BÉLA

MÁNDY IVÁN: CSUTAK REGÉNYEK

Ó, igen, Csutak. Ahogy a „színre lép”. Mint ha üres volna a hatalmas, férfira méretezett kabát. Vagy egyszerűen kilépett belőle, mert meglátott egy magányos szürke lovat, s ő tudja, az állatokat érdemes szeretni. Piros sálját lobogtatja a szél, amint a jól ismert bérházak között lohol a szűk utcákon, a kukákat kerülgetve. Csutak: az igazságos. Csutak: a

rendíthetetlen. Csutak: a csodálatos. Ilyesféle kiáltásokat visszhangoznak a kopott, romladozó falak, amint féllábon ugrálva elüget előttük. Még egy ugrás, s hirtelen üres lesz az utca. Csak a foszladozó papírszemetet görgeti a szél.

Az a gyanúm, hogy a lelkünk mélyén valamennyien féltve őrizzük a nekünk rendelt Csutakot. Vagy Omasicsot, aki áll a hangversenyt hirdető plakát előtt, behúnyja a szemét, s hirtelen ez a felirat jelenik meg a szeme előtt: „Dirigent: Omasics”. Beint a zenekarnak, és soha nem hallott szépséggel, éteri tisztasággal zendül fel a szimfónia első tétele. Král Bori előrehajol, mosolyog. „Csak így tovább!” — ezt sugallja a tekintete.

Csutak, Omasics, mindegy. A tiszta, romlatlan, idilli gyermekség. Amikor még jól emlékezünk arra a másik világra, amelyet nem fertőztek meg a felnőttek bűnei, szöszegései, hitványságai. Aztán elszaladnak az évek. „Megpróbál” az élet. De a gyermeki tisztaság érzésére emlékezünk. Este néha, amint önmagunkba nézünk, hirtelen kilép a gomolygásból Csutak. Szemrehányóan néz. Nem szól. Csak néz. És miért, miért nem, szégyenkezni kezdünk. Elrontottuk, elvesztettük ezt a napot is. Elfelejtkeztünk szeretni, azzal a tiszta gyermeki szeretettel.

Reggel piros szál hever a szőnyegen. „Felvehetted volna” — mondja valaki. Rosszallás vibrál a hangjában. Igen, Csutak. Megint itt járt éjjel. Az ő piros szálja. Fel kell emelni azt a szálát, zsebre vágni, néha megtapintani és — emlékezni. Arra a jelenetre például, melynek végszavát Csutak mondja az egyik lánynak: „nem vagy méltó hozzám”. Vagy nekünk mondja?

Ne menj el, Csutak! Maradj itt! Ül az ágy szélére, mesélj a tisztaszívűek és a boldogok világáról! (*Magvető*)

RÓNAY LÁSZLÓ

UTASI CSABA: VÉR ÉS SEBEK

Egymástól tematikailag és részben műfajilag elkülönülő négy blokk s appendix, egy nagyinterjú képezi az újvidéki irodalomtörténész, kritikus, Útasi Csaba (1941) kötetének anyagát. A könyv első két fejezetében tanulmányokat olvashatunk, előbb a 20. századi magyar irodalom köréből, majd a két háború közötti vajdasági irodalomról. A tudományos tanácskozásokra írt dolgozatok, amelyek azonban nélkülözik az alkalmiság jegyeit,

Utasi 20. századi prózánkról gondolkodó, ennek rejtett értékeit örömmel felfedező és értően, elemző világossággal kifejtő szerzőnek mutatják. Babits korai novelláiban és *A gölyakalifában* a tanulmányíró a múltban gyökerező modernség jegyeit tárja fel, Csáth életművében a létélmény-variációkat keresi meg, az *Arany-sárkányban* a bizonyosság és a viszonylagosság közötti drámai feszültség alakulásáról számol be, ugyancsak a viszonylagosság problémája kapcsán vizsgálja az Esti Kornél-novellákat, s külön tanulmány tárgya Tersánszky háborús regénye, a Viszontlátásra, drága, Gelléri Nagymosodája, Kodolányi Boldog Margitja mint a történelmi regény egy változata és a belső realitás mint szövegszervező erő Mándy két művében, a Francia kulcs és a Mi az, öreg? című regényekben. A kötet első és második tanulmányblokkját a száz éve született vajdasági novellista, Szirmai Károlyról írt dolgozat köti össze. A víziós novellákkal a kitűnő szerző a földi jelenvalóság vonatkozásában „állandóan a nemléttel küszködött” — írja Utasi. Akárcsak a két háború közötti vajdasági magyar irodalom, melyből a szerző, ki ennek a tájirodalomnak oktatója az újvidéki Magyar Tanszéken, néhány magányos próbálkozó (Dette János, Tamás István, Boschán Sándor, Börcsök Erzsébet) mellett az alakuló vajdasági magyar irodalom két jelentős antológiája, a Csuka egybegyűjtötte Kéve (1928) és a Szenteleky szerkesztette Akácok alatt (1933) meg az induló Híd elemző-vizsgáló bemutatására vállalkozik. A vajdasági irodalommal szorosan összefüggő magyar-délszláv kapcsolattörténeti mozzanatokra is felhívja figyelmünket. Majd húsz év terméséből válogat Utasi verses-, próza- és tanulmánykötetekre osztott Kritikai naplójában, melyhez tanulságos adalék a szerzővel készült vallomásértékű interjú. Ebben Utasi a kritikáról és saját kritikus gyakorlatáról, irodalomfelfogásáról, a vajdasági magyar irodalom s ezen belül a Symposium-mozgalom alakulásáról szól meggyőzően, tudósi higgadsággal.

GEROLD LÁSZLÓ

ANGE HELLY: BRUNO VON KÖLN. DER VATER DER KARTÄUSER

Brúnóról nem könnyű életrajzot írni. „Az egyháztörténelem nehezen megismerhető alakjai közé tartozik” — írta róla Walter Nigg. A modern német nyelvű Brúnó-monog-

ráfiaikat egy kézen meg lehet számolni. Ez az egyik ok, ami miatt Ange Helly franciául megjelent Brúnó-életrajzának német nyelvű kiadásáról ehelyütt beszámolunk.

Helly könyve eredetileg kartauzi novíciusok számára íródott, ám a német kiadás is bizonyítja, hogy nemcsak a leendő fehér barátok számára lehet hasznos. Nem kifejezetten tudományos műről van szó (jóllehet egzakt tudományos eredményeken alapul), a szerző elsősorban olyan könyvet szándékozott írni, amely Brúnó szellemiségével ismertet meg, s amely meditatálásra ösztönöz. Örömmel nyugtázzhatjuk, hogy e szándékot sikerült teljességgel megvalósítania.

A másik ok, ami miatt a német kiadás nálunk is érdeklődésre tarthat számot, az a könyv végén található függelék, amely a fordító, Willibald Bösen munkája. Nem más ez, mint híradás egy érdekes „kísérletről”. 1975-ben négy francia karthauzi szerzetes elhagyta kolostorát, hogy „új utakat keressen”, magányosabb, egyszerűbb és szabadabb életet éljen. A négy „hontalan” szerzetest a montaubani püspök fogadta be, az ő segítségével és engedélyével sikerült a dél-franciaországi Parisot falu melletti erdőben egy földterületet vásárolniuk, amelyen felépítették a Szent Brúnó remeteséget. Anélkül, hogy a karthauzi rend évszázados hagyományát megkérdőjeleznék, olyan utat választottak, amelyet a szabadság, az egyéni felelősség, az egyéni kezdeményezés és a döntésbeli merészség jellemez. Brúnó reguláját követik ők is, ám bevezettek néhány olyan változtatást, amely jobban megfelel a kötetlenebb életformának, anélkül, hogy a szigoron valamit is enyhítene. A szellemi élet ugyanis állandó túlhaladás és elmúlás, vallják, és eljön a nap, amikor a külső szabályok, bármennyire is értékesek, akadályt jelentenek a lélek számára. Egyéni felelősséggel osztják be napjukat, a kétkezi munkáról nem mondtak le, egy falubeli asztalos számára székeket fonnak. S aki azt hiszi, hogy Parisot-ban vastag fallal körülvett kolostort talál, az téved. A remeteség területét csak néhány tábla jelzi, ezzel is a korai szerzetességre kívánnak jobban hasonlítani. Az Ermitage St. Bruno-ban sikerült igazi „sivatagi” körülményeket teremteniük. Bár a karthauzi rendnek már nem tagjai (az efféle kísérleteket nem engedélyez), viszonyuk a renhez továbbra is rendkívül szívélyes. (*Echter, Würzburg*)

LŐKÖS PÉTER

SOMMAIRE

In memoriam Tamás Nyíri et Pius Halász

- István D. Molnár: Les catholiques romains en Union Soviétique
 Gergely Juhász: Le dialogue des anglicans et catholiques romains
 László Rónay: Le spiritualisme de Miklós Radnóti
 ■ Entretien avec l'archevêque Lajos Kada
 ■ Poèmes de Károly Szokolay
 ■ Méditation de Livia Mohás

INHALT

In memoriam Tamás Nyíri und Pius Halász

- István D. Molnár: Die Römisch-Katholiken in der Sowjetunion
 Gergely Juhász: Der Dialog zwischen Anglikanern und Katholiken
 László Rónay: Der Spiritualismus von Miklós Radnóti
 ■ Gespräch mit Erzbischof Lajos Kada
 ■ Gedichte von Károly Szokolay
 ■ Meditation von Livia Mohás

CONTENTS

In memory of Tamás Nyíri and Pius Halász

- István D. Molnár: Roman Catholics in the Soviet Union
 Gergely Juhász: Anglican-Roman Catholic dialogue
 László Rónay: The spirituality of Radnóti Miklós
 ■ Interview with Msgr. Lajos Kada, nuntio of Bonn
 ■ Poems of Károly Szokolay
 ■ Meditation by Livia Mohás

Főszerkesztő és felelős kiadó: LUKÁCS LÁSZLÓ; Szerkesztőbizottság: BÉKÉS GELLÉRT, HORÁNYI ÖZSÉB, KALÁSZ MÁRTON, KENYERES ZOLTÁN, KISS SZEMÁN RÓBERT, PARANC S JÁNOS, POMOGÁTS BÉLA, RÓNAY LÁSZLÓ, SZÖRÉNYI LÁSZLÓ
 A szerkesztőség munkatársai: CZ. BALASSA MÁRIA, JUTH LENKE

Indexszám: 25 921 HU ISSN 0042—6024; Nyomás: VESZPRÉMI NYOMDA RT. Felelős vezető: Fekete István igazgató

Lapunk kiadását a Művelődési és Közoktatási Minisztérium és a Soros Alapítvány támogatja.

Szerkesztőség: Budapest, V., Kossuth Lajos u. 1. III. lh. II. em. telefon: 117-7246; 117-3933; telefax: 117-3471. Kiadóhivatal: Budapest, V., Kossuth Lajos u. 1. I. lh. I. em. Tel.: 117-3661. Postacím: 1364 Budapest, Pf. 111. Előfizetés, egyházi és templomi árusítás: Vigilia Kiadóhivatala. Terjeszti a Magyar Posta, a HÍRKER Rt., az NH Rt. és alternatív terjesztők. A Vigilia csekkszámzáma: OTP. VII. ker. 218-98316512-037343-8. Előfizetési díj: 1 évre 540,— Ft, fél évre 270,— Ft, negyed évre 135,— Ft egyes szám ára 48,— Ft. — Külföldön terjeszti a Kultúra Külkereskedelmi Vállalat. H-1300 Budapest, Pf. 149. Előfizethető külföldön a KKV-nál (H-1389 Budapest, POB 149.) vagy a Magyar Hitelbanknál (H-1133 Budapest) vezetett 202-10995 sz. számláján. Ára: 35,— US dollár, vagy ennek megfelelő más pénznem. SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRA: KEDD, CSÜTÖRTÖK 10—14 ÓRA KÖZÖTT. KÉZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.

Ára: 48 Ft

VIGILIA

SZEMLE

- GERGELY JENŐ Prohászka Ottokár
Dékány Károly halálára
MŰHELY 1994/4
- CSÚRŐS MIKLÓS „Lesz idő hogy visszatérhet”
PUSKELY MÁRIA Virágoskert vala híres Pannónia
- ANZELM HAVERKAMP–
RENATE LACHMANN Memoria
- JÁNOSY ISTVÁN Helyben járó Odüsszeusz
ORPHEUS 1994/2–3
- PAPP TIBOR Disztichon Alfa
Hatalom, pénz, stb. (Halász Péter
rendezései a Katona József Kamrájában)
- BORI IMRE Szenteleky Kornél
- NICHOLAS KOLUMBAN Porcelán léggömb
- MÁNDY IVÁN Csutak regények
- UTASI CSABA Vér és sebek
- ANGE HELLY Bruno von Köln (Kartauziak)
- A SZEMLÉKET ÍRTÁK Gerold László, Kállai Katalin, Kenyeres Zoltán,
Kulcsár-Szabó Zoltán, Liptai Csilla, Lökös Péter,
Pálmai Kálmán, Pomogáts Béla, Rónay László és
Sörös Zsolt

KÖVETKEZŐ SZÁMAINKBÓL

- A II. Vatikáni Zsinat évfordulójára
- A családról a Családévben
- Órsy László az egyház küldetéséről
- A szekták és a katolikus egyház
- A Vigilia 60 éve